

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Štefana Skaza

**Strokovno delo na področju problematike zlorab oseb z oznako motenj v
duševnem razvoju**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Štefana Skaza

Mentorica: red. prof. dr. Darja Završek

**Strokovno delo na področju problematike zlorab oseb z oznako motenj v
duševnem razvoju**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2012

Če spoštujemo dostojanstvo ljudi, se naučimo tega, da ne moremo zanikati njihove osnovne pravice, polnovredno sodelovati pri reševanju svojih problemov. Samospoštovanje se razvije samo pri ljudeh, ki aktivno sodelujejo pri reševanju svojih kriz in niso nemočne, pasivne lutke, ki le sprejemajo pomoč zasebnih in državnih služb. Naš prispevek k osebostnemu razvoju posameznika je nič, če pri tem, ko pomagamo ljudem, ne upoštevamo pomena njihovega deleža pri dejavnosti. Odrekati možnost sodelovanja pomeni zanikati človeško dostojanstvo in demokracijo. To se ne more dobro izteči.

Saul D. Allinsky

ZAHVALA

Vsem osebam z oznako motenj v duševnem razvoju se zahvaljujem za pridobljene izkušnje. Iskrena hvala red. prof. dr. Darji Zaviršek za razjasnitev strokovnih vprašanj, dilem in podporo, dr. Valeriji Bužan za vztrajno spodbujanje, oporo in strokovno pomoč, Ireni Lasnik in Tei Finžgar Plavčak za jezikovni pregled, Jožefu Leopoldu Toplaku za slovenjenje angleških tekstov in mami za vse njene nasvete, ki mi v življenju zelo koristijo.

Strokovno delo na področju problematike zlorab oseb z oznako motenj v duševnem razvoju

Osebe z oznako motenj v duševnem razvoju so najbolj ranljiv in ogrožen del človeštva pri zagotavljanju uresničevanja deklariranih pravic, saj se sami ne zmorejo zagovarjati in zahtevati pravice, kot to lahko počno ostali, zato je razvoj zagovorništva in samozagovorništva zelo pomemben. Pri osebah, ki tega ne zmorejo, to opravljajo ključne osebe, neke vrste zaupniki teh oseb. Veliko oseb z oznako motenj v duševnem razvoju potrebuje podporo, s pomočjo katere lahko prevzamejo nadzor nad svojim lastnim življenjem in zavzamejo poln delež v svoji skupnosti kot enakovredni državljani.

Podpiranje ljudi je najbolj učinkovito, če je način dela usmerjen v osebo. Nudjenje osebne podpore je izpolnitev njihovih sanj, želja, interesov, potreb, daje jim kontrolo nad lastnim življenjem in izboljšuje tudi skupnost, v kateri živijo. Za osebe z oznako motenj v duševnem razvoju obstajajo številne poti in načini, da razvijejo svoje lastne, individualizirane načrte. Ti so usmerjeni na posameznikova močna področja, na pozitivne vidike, oseba je v središču spremembe procesa. Stvari, ki jih lahko delajo, so pomembnejše od tistih, ki jih ne znajo. Odločilne so individualne pravice, neodvisnost in izbire. Profesionalci niso več tisti, ki kontrolirajo, ampak so partnerji v kreiranju možnosti in doživetju novih izkušenj. Odnos drug do drugega je esencialen vidik življenja ob spoštovanju avtonomnosti.

Vprašanje sposobnosti oseb z oznako motenj v duševnem razvoju ostaja še neraziskano. Kot odgovor na različno dobra objavljena dela o zlorabi otrok se je v sedemdesetih letih 20. stoletja v Veliki Britaniji za poseben način dela razvil izraz ključno delo, ki zahteva partnerstvo med uporabniki, ključnimi delavci in drugimi vrstniki. Za uresničitev potreb oseb z oznako motenj v duševnem razvoju je potrebno več raziskovalnega dela, nujna pa je tudi ustrezna strokovna in zakonska podlaga, ki bi to omogočala.

Zadnja leta sistematično poskušamo presegati predsodke v zvezi s sposobnostmi učenja oseb z oznako motenj v duševnem razvoju in razvijamo oblike prenosa moči na uporabnike (skozi razvijanje samozagovorništva, z usposabljanjem za ključne osebe). Prepoznavamo potrebe, želje oseb z nižjimi intelektualnimi sposobnostmi in podpiramo njihovo vključenost ter prevzemanje kontrole nad lastnim življenjem, s tem pa tudi posledično zmanjšanje oblik agresivnosti. Ob tem preizkušamo naša lastna mišljenja in občutke v odnosu do zlorab in nasilja. Skušamo zaznati različne oblike zlorab in vedeti čim več o stvareh, ki bi jih morali ali ne smeli delati, če se zloraba odkrije.

Vse to je spodbudilo željo po nadaljevanju izobraževanja v začrtani smeri sistematičnega razvoja in uvajanja novih oblik in metod, uporabnih tudi za mladostnike, ki niso vključeni nikamor. Uvajanje novih oblik in metod dela pripomore tudi k temu, da je zlorab čim manj, da smo nanje pozorni in ob njihovem odkritju odločno reagiramo.

Ključne besede: osebe z oznako motenj v duševnem razvoju, ključne osebe, v osebo usmerjen načrt, ključno delo, zlorabe.

Professional work on the problem of abuse of individuals with marked intellectual disabilities

People declared as having developmental disabilities are the most vulnerable and threatened part of humanity when it comes to ensuring that their declared rights are kept: unlike other people, they are not able to advocate their needs and make demands.

For them, not being able to do it themselves, the greatly important task of the development of advocacy and self-advocacy is carried out by key work support people, who function as a sort of confidantes to people with developmental disabilities. A large number of people with developmental disabilities need support; in this way they can take control over their own lives and find their place in their community as equal citizens.

When supporting people, we are most efficient if our work is centered on the individual. Personal support is all about making their dreams, wishes, interests and needs come true, it gives them control over their own lives and betters the community in which they live. There are numerous ways and options for people with developmental disabilities to develop their own, individual-centered plans. These plans are focused on the individual's strong sides, on their positive views; the individual is in the center of the change of the process. Things that they can do are more important than the ones they cannot do. Individual rights, independence and choice are decisive. The professionals are no longer the ones who control things. Rather, they become partners in the creation of options and experiencing new possibilities. The relationship between one another becomes the essential view on life, while maintaining the respect to autonomy, of course.

The question of the ability of people with developmental disabilities yet remains unexplored. In Great Britain, the term "key work support" was developed to describe a special method of work in the 1970s, as an answer to various published works on child abuse.

Key work support asks for partnership between the users, key work supporters and other peers. In order to realize the needs of people with developmental disabilities, more research is needed, along with both a proper professional and legal grounding which would allow it.

In the recent years, we have systematically been working on breaking down the prejudice about the education of people with developmental disabilities and developing the ways of transferring the power to the users. We try to realize the needs and wishes of people with lower intellectual capabilities and promote their inclusion and taking control over their own lives, which consequently leads to diminishing the forms of aggression. Besides that, we also put to test our own opinions and feelings towards abuse and violence, and try to find out about their various forms, so as to familiarize ourselves about things that we should and should not do, if abuse is discovered.

All these things combined have awoken a wish to continue the education in the direction of systematic development and introducing new forms and methods that excluded youth could find useful. The introduction of new forms and work methods have contributed to the reduction of abuse cases, and helped keep us watchful and ready to react resolutely.

Key words: people with developmental disabilities, key work supporters, individual-centered plan, key work support, abuse.

KAZALO

1	UVOD	9
2	ZGODOVINA IDEOLOGIJE NA PODROČJU OSEB Z OZNAKO MOTENJ V DUŠEVNEM RAZVOJU	11
2.1	Medicinski pristop	13
2.2	Socialni pristop	13
3	V OSEBO USMERJEN PRISTOP	15
3.1	Pomen delovanja, usmerjenega v osebo	15
3.2	Premagovanje ovir pri načrtovanju, usmerjenem v osebo	16
3.3	Pomembnost podpiranja izbir	25
3.4	Uporabljanje podpornih načrtov	29
3.5	Politika in postopki	31
3.5.1	Ocenjevanje tveganja	31
3.5.1.1	Razumevanje vloge in odgovornosti delavca s ciljem prepoznavanja potencialne in aktualne nevarnosti, škode in zlorabe	34
3.5.2	Dejavniki, ki vplivajo na poškodbe ali zlorabe, stres in bolezni	43
3.5.3	Odzivanje na zlorabe	49
3.5.4	Postopki pri zlorabi	50
3.5.5	Podlaga iz tujine	53
3.5.6	Opredelevanje socialnega asistenta	54
4	RAZUMEVANJE ZLORAB PRI OSEBAH Z OZNAKO MOTENJ V DUŠEVNEM RAZVOJU	59
4.1	Razumevanje narave zlorabe in zanemarjanja	59
4.1.1	Vrste zlorabe	59
4.1.2	Pravice, ki ščitijo pred ranljivostjo	65
4.1.3	Zlorabe in moč	65
4.1.4	Komunikacija	66
4.1.5	Ranljivost	66
4.2	Zaznavanje znakov zlorab in zanemarjanj	67
4.2.1	Prepoznavanje in odzivanje na nevarnost in zlorabo	71
4.3	Razumevanje politike organizacije in pravičnega ukrepanja v primeru zlorabe in zanemarjanja	71

5	IZKUŠNJE S PODROČJA ZLORAB PRI OSEBAH Z OZNAKO MOTENJ V DUŠEVNEM RAZVOJU PRI NAS	73
5.1	Zgodba J. J.	73
5.1.1	Navodila za poletje z J. J.	80
5.2	Zgodba T. Z.	82
5.2.1	Program modifikacije vedenja za odpravljanje nezaželenih oblik vedenja T. Z.	84
5.3	Zgodba C. J.	86
5.3.1	Pravila pri razhajanju s C. J.	100
5.3.2	Pravila pri »opravljanju toalete« C. J.	100
5.4	Zgodba P. P.	104
5.5	Raziskovalno vprašanje	112
5.6	Delovna hipoteza z nadaljnji tezami	113
5.7	Opredelevitev metod in oblik dela	115
5.8	Metodološki okvir proučevanja	116
5.8.1	Kvalitativna analiza primerov	116
5.8.2	Zgodba J. J.	118
5.8.3	Zgodba T. Z.	119
5.8.4	Zgodba C. J.	119
5.8.5	Zgodba P. P.	120
6	ZAKLJUČEK.....	122
7	LITERATURA.....	125

KAZALO SLIK

Slika 5.1: Opis vedenja J. J. (1. del).....	74
Slika 5.2: Opis vedenja J. J. (2. del).....	75
Slika 5.3: Poročilo o vedenju J. J. med popoldanskimi dejavnostmi.....	76
Slika 5.4: Posebnosti v vedenju J. J.	77
Slika 5.5: Desetdnevno opazovanje vedenja T. Z. (od 8.00 do 18.00)	83
Slika 5.6: Program modifikacije vedenja za odpravljanje nezaželenih oblik vedenja pri T. Z.84	
Slika 5.7: Risba C. J.	88
Slika 5.8: Opis vedenja C. J. (1. primer)	91
Slika 5.9: Opis vedenja C. J. (2. primer).....	92
Slika 5.10: Opis vedenja in nebesednega izražanja C. J.	93
Slika 5.11: Obširnejši opis besednega in nebesednega izražanja ter vedenja C. J.....	94
Slika 5.12: Opis vedenja C. J.	95
Slika 5.13: Opis vedenja C. J.	96
Slika 5.14: Opis preživljanja aktivnega odmora	97
Slika 5.15: Vsebina dogovora operativne skupine glede C. J.	103
Slika 5.16: Polletno poročilo (1. del)	106
Slika 5.17: Polletno poročilo (2. del)	107
Slika 5.18: Zaključno spričevalo (1. del)	108
Slika 5.19: Zaključno spričevalo (2. del)	109
Slika 5.20: Poročilo o prvem šolskem dnevu P. P.	110

KAZALO TABEL

Tabela 3.1: Podpiranje Lucije pri sprejemanju izbir.....	27
Tabela 3.2: Možnost izboljšanja komunikacije pri Lucy	27

1 UVOD

Do otrok in mladostnikov ter odraslih oseb z oznako motenj v duševnem razvoju še nismo na široko odprti, saj še vedno ostajajo nekje na robu družbe in so brez možnosti odločanja. Pri delu se ravnamo po etičnih in strokovnih načelih in jih opogumljamo k aktivnejšemu sprejemanju odločitev. Večkrat so želje oseb z oznako motenj v duševnem razvoju tudi preslišane, ker smo do njih preveč zaščitniški.

V Centru Dolfke Boštjančič za usposabljanje, delo in varstvo, Draga (v nadaljevanju CUDV Draga), smo že leta 2007 začeli razvijati institut samozagovorništva s projektom za Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve po vzgledu evropskih držav (Anglija), ki pa ga je potrebno nadgraditi z zagovorništvom kot obliko na poti k avtonomiji in vključevanju v skupnost. V CUDV Draga smo po angleškem zgledu ustanovili ključne osebe, ki smo jih poiskali tudi med zaposlenimi.

Za kvalitetno delo z osebami z oznako motenj v duševnem razvoju je treba uporabljati v osebo usmerjeno načrtovanje, kjer je oseba v središču pozornosti, saj le tako pridejo do izraza njihovi talenti, pričakovanja in stremljenja. Preizkusiti moramo svoja lastna mišljenja in občutke v odnosu do zlorab in zanemarjanj. Zavedati se moramo pravic in vrednot, ki so za posameznika bistvene. »Prehod od govora o nasilju kot neizogibnem delu vsakdanjega življenja do govora o človekovi pravici je odprl nove perspektive pri definiranju tega problema« (Zaviršek 1996, 1). Pomembno je, da znamo zaznati različne oblike zlorab in zanemarjanj, da jih preprečujemo in znamo pravilno ukrepati.

Posebej ranljive so osebe z oznako motenj v duševnem razvoju na področju spolnih zlorab, saj jim hendikep »preprečuje reči ne, da bi spregovorile in da bi jim verjeli« (Sinason 1994, 168). Sinason (1996, 181) meni, da so šele v zadnjih letih posvetili več pozornosti ranljivosti oseb z oznako motenj v duševnem razvoju za spolne zlorabe. Misli, »da so v nekaterih primerih spolne zlorabe glavni vzrok duševne prizadetosti, ne le nekaj obrobnega. Večina naše manj prizadete populacije nima organskih možganskih okvar, pač pa so doživeli vse najslabše iz okolja. Beseda neumen pomeni otopel od žalosti« (prav tam).

Zlorabe se lahko dogajajo vsakemu in povsod, ne glede na državo, v kateri biva. V drugem, tretjem in četrtem poglavju naloge so navedeni primeri z angleškega področja, v petem, tj. empiričnem delu naloge, pa so predstavljeni slovenski primeri oseb z motnjami v duševnem razvoju.

V nadaljevanju je orisan primer osebe, ki živi sedaj v CUDV Draga in je imela v domačem okolju izkušnje spolnih zlorab. Bližali so se prazniki, drugi stanovalci so odhajali domov, mladostnica pa je ostala v CUDV Draga. Bila je žalostna, saj so se stanovalci odpravljali domov ali dobili obiske. Vznemirjena je bila bolj kot običajno. Obiski svojcev so bili preko Centra za socialno delo prepovedani, saj naj bi se morebitne zlorabe odvijale v domačem okolju in je bila v teku tudi razprava na sodišču. Ob tej situaciji jo je njena mama začela klicati po telefonu in ji govoriti, da je ona kriva, ker je »vse to prišlo na dan«, kar je za mladostnico pomenilo dodatno vznemirjenje. Preteklo doživetje nasilja je ob tej priložnosti izpovedala tudi z opisom dogodka v domačem okolju: »Pravi, zakaj mora biti tako. Zakaj je ni brat rajši ustrelil ..., da bi bila ona v zaporu, za rešetkami ..., da ve, da je ona kriva ..., zakaj ni rajši umrla; ponazorila je, kako jo je brat potisnil po stopnicah, ji zvil roko in sedaj bo prišel sem, ker so prazniki in jih spustijo iz zapora« (Skaza 2009a). Mladostnica je ponovno izrazila stisko preteklega doživetja, strah in negotovost. Počutila se je krivo za pretekla doživetja in si očitala, zakaj ni rajši ona na bratovem mestu. Izražala je strah pred ponovnim snidenjem z bratom, saj so se bližali prazniki in je vedela, da bo imel brat prost izhod iz zapora.

Prisoten je bil preblisk iz preteklosti, ki je lahko »običajen odgovor na travmo, nezaželen in po navadi nezaveden akcijski odgovor na vznemirjujoč dogodek, ki ga oseba ne more kontrolirati« (Zaviršek 1997).

Osebe, ki podpirajo osebe z oznako motenj v duševnem razvoju, so bistvene v odkrivanju zlorab in zanemarjanj. Seveda obstaja tveganje, da napačno interpretirajo, kar so videle ali slišale; toda obstaja veliko večje tveganje, da same prispevajo k zlorabi, če o tem ne poročajo.

2 ZGODOVINA IDEOLOGIJE NA PODROČJU OSEB Z OZNAKO MOTENJ V DUŠEVNEM RAZVOJU

Pri obravnavi oseb z oznako motenj v duševnem razvoju je obstajalo veliko dilem in nedorečenosti. »Medicina se je temu področju dolgo izogibala. Ker niso bili sposobni odkriti vzročnih dejavnikov, je dolgo veljalo, da so motnje v duševnem razvoju stanje, ki je nespremenljivo in dokončno. Osebe z motnjami v duševnem razvoju so bile največkrat prepuščene v oskrbo domačim ali pa so bili zanje ustanovljeni posebni azili, pretežno v psihiatričnih ustanovah« (Bužan 1994, 2).

V Sloveniji je skrb za osebe z oznako motenj v duševnem razvoju ves čas zaostajala v primerjavi z dogajanjem v zahodnih državah, saj so se v Franciji in Angliji s temi vprašanji pričeli ukvarjati že leta 1793. Prvi »pomožni razred« v Ljubljani je bil odprt šele leta 1911, namenjen pa je bil osebam z lažjimi motnjami v duševnem razvoju. Kasneje je bil odprt še oddelek v Mariboru. Po letu 1918 so pričele šole odpirati razrede za otroke z motnjami v duševnem razvoju. Mnoge odrasle osebe z motnjami v duševnem razvoju so hirale v psihiatričnih ustanovah. Šele leta 1949 je bil ustanovljen Zavod za duševno in živčno bolne v Hrastovcu, ki je bil namenjen varstvu in oskrbi odraslih oseb z motnjami v duševnem razvoju, vključeval je tako osebe z motnjami v duševnem razvoju kot psihično bolne.

Z razvojem družbe se je prostor teh ustanov selil na rob družbe, v nacionalizirane dvore in gradove, v totalitarnih režimih pa je nastajalo vedno več specialnih totalnih organizacij s strožjo disciplino in na nivoju nadzora. Za uspešno delo, vzgojo in prevzgojo, nadzor, zdravljenje in varovanje potrebuje totalna organizacija omejen prostor, ločen od okolice. S tem postavi mejo, kaj je znotraj in kaj je zunaj. Ljudem, ki vstopajo v ta prostor za krajši ali daljši čas, se pretrgajo vezi z okolico, spremenijo se vloge in način življenja. V tem prostoru totalna institucija zbira večje število ljudi podobnih lastnosti ali pomanjkljivosti. Flaker (1988, 27) govori »o sistemu pravil in kulturi kršitve, kjer so hišna pravila jasna, število določenih privilegijev in nagrad je majhno in se dobi v zameno za ubogljivost. Kazen pa se

kaže v obliki privilegijev.« Foucault (2004, 15) navaja, da je »kazen polagoma prenehala biti prizor. In vse, kar se je nemara še ohranilo od spektakla, je poslej nosilo negativni predznak.« Totalna organizacija si tako lažje in bolj določeno prisvoji varovance. Foucault (1998, 226) pravi, da je azil »imel lastne instrumente kaznovanja in uporabljal jih je, kakor se mu je zdelo najbolj primerno. Nekdanje zapiranje se je dogajalo zunaj normalnih postopkov.«

Totalna organizacija zbira večje število ljudi s podobnimi lastnostmi ali pomanjkljivostmi. Njihov osebni prostor je zaradi tega porušen, od njih pa se zahteva, da delajo isto stvar. Ideologija poenostavljanja v totalni instituciji prepreči vse ostale ideje, nove pa onemogoča ali utiša in s tem povzroči drugotno prilagajanje ljudi. Ljudje se zadovoljijo s stanjem, ki jim ga omogoča ustanova. Flaker (1998, 33) ocenjuje: »Čas v ustanovi je izgubljen.«

Ljudje so v totalni instituciji ločeni na varovance in osebje, dva neprehodna razreda, med katerima so razmerja natančno določena – osebje upravlja z varovanci, ti pa so ubogljivi. Značilno je tudi, da je osebje v večini totalnih ustanov osebje le v delovnem času, nato pa se vrne v družbo zunanjega sveta. Za lažje ločevanje med njimi običajno poskrbijo oblačila, različna za vsak razred, ključi, prostori idr. Sčasoma je to pomenilo naprednejšo in boljšo skrb zanje. Sredi sedemdesetih se začenjajo spreminjati stališča od odbijanja in izločanja v sprejemanje in vključevanje oseb, ki so drugačne, v normalno okolje.

Zavirškova (2000, 55–56) omenja, da »človek dobi strokovno pomoč šele na podlagi svoje izključenosti s kategorizacijo, institucionalizacijo, segregacijo in univerzalistično perspektivo vseh vrst (etično, spolno, slojevsko – razredno itn.)«. Ratzka (2004, 9) našteva, da so lastnosti institucije izpostavljene, kadar:

- *ni alternative / ne obstaja druga možnost;*
- *nimamo izbire, kdo nam bo nudil pomoč oziroma kdo bo naš asistent;*
- *uporabnik mora svoje potrebe prilagoditi potrebam ustroja institucij;*
- *obstajajo napisana pravila, ki upravljajo oziroma predpisujejo pomoč oziroma asistenco, pravila, na katera uporabnik ne more vplivati;*
- *pomoč je omejena na določen čas, dejavnosti, lokacije (npr. živeti moraš v določenih hišah, v nasprotju, da bi živel kjerkoli);*
- *pomoč osebja si deli več uporabnikov;*
- *obstaja hierarhija, v kateri je uporabnik na dnu piramide.*

Pečaričeva (2000, 16) poudarja, da se v institucijah »preko drobnih praks vzpostavlja red, nadzor in nemalokrat tudi teror. Za neodvisno življenje je potrebna samo odločitev in to odločitev lahko sprejme vsak. Seveda stvari niso tako preproste.«

2.1 Medicinski pristop

»Za medicinski pristop je značilno, da se osredotoči na pomanjkljivosti posameznikov in posameznikova izključenost iz družbe izhaja iz njegove pomanjkljivosti. Usmerjenost v posameznikove okvare ali primanjkljaje pomeni namreč razsojanje z metrom »normalnosti«. Ta model sistematično prezre spretnosti, talente in sposobnosti ljudi ter njihov prispevek skupnosti« (Škerjanc 2006, 19). V okviru medicinskega pristopa je invalidnost opredeljena na naslednji način (Nash, Munford in Hay 2001, 72):

- *invalidnost je problem posameznika;*
- *invalidnost je težava, ki izhaja od posameznikov;*
- *model je podprt z osebno teorijo tragedije invalidnosti, ki kaže, da je invalidnost sprememba, ki se zgodi naključno, pri nekaterih nesrečnih posameznikih (Sullivan in Munford 1998);*
- *invalidnost je neizogibna posledica nezmožnosti;*
- *oslabitve pomenijo odsotnost ali slabo delovanje zaznavne, spoznavne oziroma fiziološke strukture uma in telesa.*

Sullivan (v Nash, Munford in Hay 2011, 72) pravi, da je »invalidnost« pomanjkljivost kot posledica socialnih, ekonomskih, političnih in okoljskih dejavnikov, ki omejujejo in izključujejo prizadete ljudi pri sodelovanju v njihovi skupnosti.

2.2 Socialni pristop

»Socialni model se osredotoči na prepoznavanje in preštevanje ovir, ki preprečujejo ljudem polno participacijo in kakovostno življenje v skupnosti« (Škerjanc 2006, 21).

Nash, Munford in Hay (2011, 73) opredelijo invalidnost v naslednjem okviru:

- *invalidnost je politični problem;*
- *invalidnost je ustvarjena z družbo in družbenimi organizacijami;*

- *invalidnost obstaja kot problem v družbi, ki je strukturirana in organizirana na način, prilagojen vrednotam, ne invalidnim ljudem;*
- *invalidi izkušnje invalidnosti izražajo kot družbeno zatiranje in brezmočnost;*
- *invalidi zahtevajo socialne in strukturne spremembe v družbi, njenih organizacijah in vrednotah.*

Potrebno je preseči deljenje oseb po modelih in izhajati iz potreb oseb samih – »v podpiranju ljudi smo najbolj učinkoviti, če delamo na način, usmerjen v osebo« (Brooke 2007, 31–40).

3 V OSEBO USMERJEN PRISTOP

V osebo usmerjen pristop definira Brooke (2007) kot izpolnitev sanj, želja, interesov in potreb osebe, v katero je pristop usmerjen, ji omogoča kontrolo nad svojim življenjem in tudi izboljšuje skupnost, v kateri živi. Za osebe z oznako motenj v duševnem razvoju obstajajo številne poti in načini, s katerimi razvijejo svoje lastne načrte, ki nudijo osebno podporo. Ti načrti so osredotočeni na posameznikova močna področja, na pozitivne vidike, oseba je v središču spremembe procesa. Stvari, ki jih lahko delajo, so pomembnejše od tistih, ki jih ne znajo. Odločilne so individualne pravice, neodvisnost in izbira. Profesionalci niso več tisti, ki kontrolirajo, ampak so partnerji v kreiranju možnosti in doživetju novih izkušenj. Odnos drug do drugega je esencialen vidik življenja, seveda s spoštovanjem avtonomnosti. Brooke (prav tam) navaja tudi zakonsko osnovo, ki je potrebna, da se pomen delovanja, usmerjenega v osebo, razširi.

3.1 Pomen delovanja, usmerjenega v osebo

Biti usmerjen v delovanje za osebo pomeni, da je ta v središču naše pozornosti. To pomeni delovanje na način, ki ga posameznik želi, in podpiranje pri tem, da postane del skupnosti. Zanimiva je vladna politika v Veliki Britaniji, ki podpira razvoj oskrbovalnih skupnosti. Oskrbovalne skupnosti so usmerjene v osebe in podpirajo vse ljudi, ki dobivajo zdravstveno in socialno podporo. Ta pristop je zapisan v mnogih dokumentih (Brooke 2007, 32):

- *The Mental Capacity Act (2005) izpostavlja omogočanje vse podpore temu, da se vsakdo odloča sam.*
- *The White Paper Our Health, Our Care, Our Say (2006) poudarja potrebo, da ljudi, ki prejemajo pomoč in podporo, opolnomočijo in usposobijo in s tem prevzamejo kontrolo o skrbi zase. Dokument pravi, da izbira pomeni boljše določanje ljudi, kakšne oskrbovalne skupnosti želijo in kje.*
- *V White Paper Valuing People: A New Strategy for Learning Disability for the 21st Century (2011) britanska vlada jasno opredeli prioriteto: v osebo usmerjen pristop pomeni, da se mora načrtovanje začeti z osebo, ne pa z oskrbovalno skupnostjo, in upoštevati njene želje in pričakovanja.*

Seveda je v Veliki Britaniji to podprto z načinom financiranja v obliki direktnih plačil in individualnim proračunom ali lastno usmerjeno podporo.

Obstaja prizadevanje poiskati nove in ustvarjalne poti za reševanje problemov in kreiranje poti za doseganje tistega, kar oseba želi. Brooke v svoji knjigi (prav tam) navaja pet pomembnih razlogov za uporabo načrtovanja, usmerjenega v osebo:

- *oseba je v središču pozornosti* (to pomeni resnično prisluhniti osebi, učiti se o njej in razumeti njene talente, stremljenja in pričakovanja, gre za *krepitev glasu osebe* in vključuje *delitve moči z osebo*);
- *individualne pravice, neodvisnost (samostojnost) in izbira so odločilni* (v osebo usmerjeno delovanje je proces, ki je osnovan na pravicah; brez priznavanja polnih pravic posameznika kot državljana in človeškega bitja ne more delovati);
- *družinski člani so polnovredni partnerji* (delitev moči vključuje tudi družinske člane, prijatelje in druge pomembne ljudi v življenju te osebe, odločajo o tem, kakšne možnosti je potrebno kreirati in kakšna podpora je potrebna; to vključuje tudi proučitev ponovne vloge profesionalca – profesionalci so partnerji v procesu reševanja problemov);
- *avtonomija in neodvisnost sta pomembni* (avtonomija pomeni vodenje lastnega življenja in oblikovanje lastnih odločitev – nihče od nas ni popolnoma avtonomen, vsi živimo drug z drugim, vsi imamo enake pravice – soodvisnost pomeni, da ljudje nismo videni kot individualisti, temveč kot posamezniki znotraj družin in skupnosti);
- *individualne sposobnosti morajo biti prepoznane* (stvari, ki jih ljudje lahko delajo, so pomembnejše od tistih, ki jih ne morejo opravljati).

V osebo usmerjeno načrtovanje vodi k stalnemu poslušanju in učenju. Osebam pomaga, da živijo svoje življenje na sebi lasten način. Pri tem izhajamo iz osebe in za osebo, razvijamo kreativne poti za realizacijo posameznikovih želja, pričakovanj, upov, da dosežejo življenje takšno, kot ga hočejo. Pri načrtovanju, ki ne izhaja iz osebe, profesionalci prevzamejo vodenje in zagotavljajo enak tip podpore iz leta v leto in so osredotočeni na oskrbovalno skupnost, ne pa na ljudi.

3.2 Premagovanje ovir pri načrtovanju, usmerjenem v osebo

V preteklosti so obstajale tipične resnice za osebe, ki so bivale v velikih institucijah:

- osebe z oznako motenj v duševnem razvoju potrebujejo zaščito pred nevarnostmi, ki jih morda lahko srečajo v zunanjem svetu, kot sta izkoriščanje in zloraba;
- sami po sebi predstavljajo nevarnost za druge ljudi;
- predstavljajo grožnjo sebi, zaradi oznak motenj ali zaradi svojega vedenja;
- tem nevarnostim bi se najlažje izognili v institucijah s posebno usposobljenimi delavci.

Tipične resnice kažejo, da smo večkrat zamenjevali grožnjo in resnično nevarnost, zamenjevali smo okoliščine, v katerih se nek dogodek lahko zgodi, in pa sam dogodek. Grožnja je pomembna, da lahko razpoznamo, kdaj smo v tvegani situaciji in je potrebno situacijo analizirati in opredeliti tveganje. Analizo tveganja lahko delamo ustno ali pisno.

Razumevanje oseb z oznako motenj v duševnem razvoju se je v zadnjih letih korenito spremenilo. Spremenil se je tudi odnos do tveganj, naš odnos do tega, koliko je naša dolžnost, da osebe z oznako motenj v duševnem razvoju zaščitimo, ter kje in koliko imajo pravico, da preizkusijo stvari, za katere mi mislimo, da so zanje nevarne.

Brooke (2007) razmišlja o tem, da s spodbujanjem in podporo dobro informiranega tveganja nudimo tudi priložnost, da ljudje izkusijo uspeh, opravijo z neuspehom in se učijo tako iz pozitivnih kot negativnih izkušenj. Flaker (2006, 8) govori v prispevku, da »imajo nekateri ljudje, za katere mislimo, da so premalo pri sebi, da so nezreli, preneumni ipd., po navadi omejene možnosti tveganja, do njih smo pokroviteljski – z analizo tveganja pa naj bi krepili svobodo ljudi«.

Kadar osebam z oznako motenj v duševnem razvoju ne omogočimo tveganja ali jim ne omogočimo izbire tveganja, jim:

- zanikamo njihove pravice;
- prikrajšamo jih za dragocene in prijetne učne izkušnje;
- zmanjšamo njihove zmožnosti spoprijemanja z nepredvidljivimi tveganji, ki jih bodo neizogibno srečale v življenju;
- postavimo jih v položaj neenakosti, odvisnosti, onemogočanja in podrejenosti.

Flaker (prav tam) govori o analizi tveganja v dveh primerih:

- »pri omejevanju ljudi, kadar ljudi varujemo;

- pri širjenju možnosti, ko širimo prostor svobode«.

Po Flakerju (prav tam) obstajajo tudi naslednji kriteriji za uvajanje omejevalnih ukrepov:

- »ogroženost življenja,
- predvidevanje hudih telesnih poškodb,
- možne hujše psihične travme (hujše izgube, žalitve, psihične in spolne zlorabe),
- huda premoženjska škoda«.

Pri primerih širjenja možnosti so po Flakerju (prav tam) kriteriji naslednji:

- »odraščanje, osamosvajanje,
- rehabilitacija,
- odpust iz ustanove,
- počitnice in dogodivščine,
- novi odnosi«.

Za pripravo ocene tveganja so člani strokovne skupine CUDV Draga na strokovnem svetu leta 2011 sprejeli Smernice za pripravo ocene tveganja (Strokovni svet 2011), ki so citirane v nadaljevanju.

Indicirane okoliščine za oceno tveganja:

- *povečanje samostojnosti,*
- *težave v vedenju.*

1. Postopek v primeru večje samostojnosti:

- *izražena potreba stanovalca;*
- *sklic operativnega tima, ki pripravi oceno tveganja in da predlog na strokovni svet; operativni tim skliče vodja delovne enote;*
- *na strokovnem svetu oceno tveganja predstavi sklicatelj operativnega sveta;*
- *operativni tim sestavljajo: uporabnik, psiholog, vodja delovne enote, socialni delavec, vodja organizacijske enote;*
- *po potrditvi na strokovnem svetu socialni delavec seznaní svojce in pridobi soglasje;*
- *če uporabnik nima odvzete opravilne sposobnosti, svojce oziroma center za socialno delo le obvesti o izdelavi ocene tveganja;*

- *po potrditvi ocene tveganja na strokovnem svetu operativni tim pripravi načrt uresničevanja potrebe uporabnika po samostojnosti;*
- *ocena tveganja in načrt uresničevanja potrebe uporabnika po samostojnosti sta del osebnega – individualnega načrta;*
- *oba dokumenta morata biti izdelana na način, ki omogoča razumevanje tudi uporabniku;*
- *za izvedbo uresničevanja načrta je odgovorna podporni oseba uporabnika;*
- *evalvacijo opravijo člani operativnega tima vsaj enkrat na leto.*

2. Postopek v primeru težav v vedenju:

- *pobudo za oceno tveganja dajo: varuh, delovni inštruktor, pedagog, vodja enote, psiholog ali drugi;*
- *operativni tim za pripravo skliče psiholog;*
- *operativni tim sestavljajo: psiholog, vodja delovne enote, socialni delavec, vodja organizacijske enote, ključna oseba, medicinska sestra – vodja, medicinska sestra, uporabnik;*
- *na strokovnem svetu oceno tveganja predstavi sklicatelj operativnega tima;*
- *po potrditvi na strokovnem svetu socialni delavec obvesti svojce in pridobi soglasje;*
- *če uporabnik nima odvzete opravilne sposobnosti, svojce oziroma center za socialno delo socialni delavec le obvesti o izdelavi ocene tveganja;*
- *po potrditvi ocene tveganja na strokovnem svetu operativni tim pripravi načrt uresničevanja;*
- *ocena tveganja in načrt uresničevanja sta del osebnega – individualnega načrta;*
- *evalvacijo naredi operativni tim po potrebi oziroma vsaj enkrat letno;*
- *z oceno se seznanijo starše oziroma zakonite zastopnike.*

Naš odnos do tveganja v zvezi z osebami z oznako motenj v duševnem razvoju se je spremenil kot posledica mnogih faktorjev. Še posebno pomembne so spremembe v našem razumevanju oseb z oznako motenj v duševnem razvoju. Bolj prepoznane so tudi pravice oseb z oznako motenj v duševnem razvoju. Zavedamo se, da imajo osebe z oznako motenj v duševnem razvoju pravico do nadzora nad svojim življenjem, to pomeni, da bodo srečali tveganja kot vsi ostali ljudje.

Govorimo pa lahko o zmanjševanju tveganja, kjer s posameznimi ukrepi preprečujemo ali zmanjšujemo posledice tveganja in škode. Z izboljšanjem znanja skozi tveganje pod nadzorom pridobijo osebe dodatne možne koristi. Te vključujejo razvoj neodvisnosti, iskanje novih priložnosti za učenje, boljše odločanje, boljšo izbiro, občutek dosežka, učenje naprednejših spretnosti, upravljanje lastnih življenj in povečanje različnosti v njihovih življenjih. Z več priložnostmi in višjimi pričakovanja znotraj podpore, ki jo oseba prejme, je tveganje večje.

Naslednji primer kaže oceno tveganja za osebo, ki želi samostojno odhajati v trgovino in razpolagati s svojim denarjem. Oceno tveganja je pripravila delovna skupina in je bila sprejeta na strokovnem svetu CUDV Draga leta 2011 (Smernice za pripravo ocene tveganja 2011).

Primer ocene tveganja:

Gospod je star 50 let in živi v bivalni enoti. Z okoljem se dobro sporazumeva. Samostojno se orientira v okolju, ker se je tega v času svojega življenja že naučil. Z avtobusom odhaja na delo v varstveno delovni center. Živi v bivalni hiši, blizu so trgovina, gostilna in cesta, ki jo je potrebno prečkati pri odhodu v trgovino. V popoldanskem času se ukvarja z različnimi dejavnostmi, kot so telovadba, obisk Kluba Sožitje, obisk predstav v KUD, sodelovanje pri pripravi obroka, opravljanje domačih opravil, rad pa se tudi sam odpravi v trgovino. Gospod je bil v drugem socialno-varstvenem zavodu, kamor ga je napotilo sodišče (napad z nožem na očeta v vinjenem stanju), ker je bil pogosto vinjen in ni obvladoval svojega vedenja.

Aktivnost: Samostojen odhod v trgovino

Tveganja:

- 1. da ga ob prečkanju ceste povozi avto (prometna cesta s prehodom, brez semaforja);*
- 2. gre v času samostojnega izhoda v gostilno na alkoholno pijačo (gostilna je na poti do trgovine);*
- 3. v času samostojnega izhoda pride z nekom v konflikt, kar lahko privede do fizičnega nasilja (predvsem pred gostilno);*
- 4. gre v gostinski lokal, ki je zraven trgovine, in zaužije alkohol (nevarno zaradi terapije);*

5. *prosjači druge ljudi za cigarete; na poti do bivalne skupine pokadi veliko cigaret, kar kaže, da ne upošteva načel zdravega življenja, čeprav ima zdravstvene težave.*

Možni pozitivni učinki, če aktivnost omogočimo:

Izraža veliko željo, ker je v preteklosti to že delal. S tem bi pridobil več vpliva na lastno življenje, večje zadovoljstvo, samozavest, tudi večjo možnost samokontrole lastnega vedenja, deinstitucionalizacija.

Možni negativni učinki, če osebi aktivnost onemogočimo:

Neizpolnitev pričakovanj, nezadovoljstvo, nesledenje strokovni doktrini, socialna izključenost, stigmatizacija, institucionalizacija.

Na podlagi opisanega je treba presoditi, če je aktivnost koristna za osebo, če je koristna, je treba izpolniti oceno tveganja za vsak dejavnik, kot je razvidno iz primera v nadaljevanju.

Delovna skupina je ocenila, da je aktivnost koristna za osebo, zato je treba oceniti vsak dejavnik tveganja:

1. *Dejavnik tveganja, da ga povozi avto:*

A) *Resnost tveganja (nevarnost poškodbe, resnost poškodbe) 1–5 in opis:*

Resnost tveganja označujemo z najvišjo stopnjo 5, saj je poškodba lahko smrtna.

B) *Verjetnost tveganja 1–5 in opis:*

Verjetnost tveganja ocenjujemo s stopnjo 3. Cesta je prometna, brez semaforja, promet je odvisen od dela dneva, popoldne okrog pete ure je največ prometa.

C) *Kako lahko zmanjšamo tveganje:*

- v trgovino gre, ko je manj prometa na cesti;*
- po pločniku gre do prehoda za pešce, nato čez;*
- na začetku gre kdo z njim, da se navadi in nauči primerne vedenja v prometu, ga nauči izogibati se avtom, ki so parkirani na pločniku na desni strani ceste (ima že veliko izkušenj s samostojnimi odhodi v krajih, kjer je prej živel);*

- *odsevniki, kresničke;*
- *ima pri sebi mobitel, da lahko pokliče.*

Na podlagi točk A, B in C se oceni, ali je tveganje vredno ali preveliko: mnenje je bilo, da je ob ukrepih za zmanjševanje tveganja tveganje smiselno in ni previsoko.

2. *Dejavnik tveganja – v času samostojnega izhoda gre v gostilno na alkoholno pijačo:*

A) *Resnost tveganja (nevarnost poškodbe, resnost poškodbe) 1–5 in opis:*

Resnost tveganja smo ocenili s stopnjo 3.

B) *Verjetnost tveganja 1–5 in opis:*

Verjetnost tveganja smo ocenili s stopnjo 2.

C) *Kako lahko zmanjšamo tveganje:*

- *se z njim pogovorimo in dogovorimo, da ne gre v gostilno, gre samo v trgovino;*
- *ukrepi, če se ne drži dogovora (izgubi možnost samostojnega izhoda za nekaj časa);*
- *ima pri sebi toliko denarja, kot ga potrebuje, prinese račun, ob vrnitvi se preveri;*
- *ima pri sebi mobitel.*

Na podlagi točk A, B in C se oceni, ali je tveganje vredno ali preveliko: mnenje je bilo, da je ob ukrepih za zmanjševanje tveganja tveganje majhno.

3. *V času samostojnega izhoda pride z nekom v konflikt, kar lahko privede do fizičnega nasilja:*

A) *Resnost tveganja (nevarnost poškodbe, resnost poškodbe) 1–5 in opis:*

Resnost tveganja smo ocenili s stopnjo 4.

B) *Verjetnost tveganja 1–5 in opis:*

Verjetnost tveganja smo ocenili s stopnjo 2.

C) *Kako lahko zmanjšamo tveganje:*

- pogovor, nasveti, kaj narediti, če pride do take situacije, učenje prek igre vlog;*
- v primeru, da pride do verbalnega konflikta, analiza situacije in učenje strategij.*

Na podlagi točk A, B in C se oceni, ali je tveganje vredno ali preveliko: mnenje je bilo, da je tveganje ob ukrepih za zmanjševanje tveganja majhno.

4. *Gre v gostinski lokal, ki je zraven trgovine, in zaužije alkohol:*

A) *Resnost tveganja (nevarnost poškodbe, resnost poškodbe) 1–5 in opis:*

Resnost tveganja smo ocenili s stopnjo 3.

B) *Verjetnost tveganja 1–5 in opis:*

Resnost tveganja smo ocenili s stopnjo 3.

C) *Kako lahko zmanjšamo tveganje:*

- se z njim pogovorimo in dogovorimo, da ne gre v gostilno, gre samo v trgovino;*
- ukrepi, če se ne drži dogovora (izgubi možnost samostojnega izhoda za nekaj časa);*
- ima pri sebi toliko denarja, kot ga potrebuje, prinese račun, ki se ga ob vrnitvi preveri.*

Na podlagi točk A, B in C se oceni, ali je tveganje vredno ali preveliko: mnenje je bilo, da je tveganje ob ukrepih za zmanjševanje tveganja majhno.

5. *Prosjači druge ljudi za cigarete:*

A) Resnost tveganja (nevarnost poškodbe, resnost poškodbe) 1–5 in opis:
Resnost tveganja smo ocenili s stopnjo 1.

A) Verjetnost tveganja 1–5 in opis:
Verjetnost tveganja smo ocenili s stopnjo 5.

B) Kako lahko zmanjšamo tveganje:
– *dogovor z njim (če se z njim nekaj dogovorimo, se večinoma tega drži).*

Na podlagi točk A, B in C se oceni, ali je tveganje vredno ali preveliko: mnenje je bilo, da je tveganje ob ukrepih za zmanjševanje tveganja majhno.

6. Na poti od trgovine do bivalne skupine pokadi veliko cigaret:

B) Resnost tveganja (nevarnost poškodbe, resnost poškodbe) 1–5 in opis:
Resnost tveganja smo ocenili s stopnjo 2.

C) Verjetnost tveganja 1–5 in opis:
Verjetnost tveganja smo ocenili s stopnjo 3.

D) Kako lahko zmanjšamo tveganje:
– *kupi cel zavojček cigaret in jih prinese v bivalno skupino.*

Na podlagi točk A, B in C se oceni, ali je tveganje vredno ali preveliko: mnenje je bilo, da je tveganje ob ukrepih za zmanjševanje tveganja majhno.

Dodatna navodila:

- *V trgovino gre največ enkrat tedensko.*
- *Če je vznemirjen (nemiren, ima zelo odprte oči), ne sme sam v trgovino (večja verjetnost, preden dobi depo terapijo).*
- *Ob kršitvah se skliče operativni tim, ki se dogovori glede ukrepa (koliko časa nima možnosti samostojnega izhoda, odvisno je od kršitve).*

3.3 Pomembnost podpiranja izbir

Slovenija je sprejela leta 2008 Zakon o ratifikaciji Konvencije OZN o pravicah invalidov (Ur. l. RS, št. 37/08). S tem se je obvezala, da bo spoštovala dogovor večine držav. Osnovne misli lahko združimo v naslednje ugotovitve:

- vsak človek svobodno izbira;
- nihče ne sme biti diskriminiran;
- vsak mora imeti enake možnosti.

Ta konvencija nalaga državam določene direktive, da spremenijo zakone z upoštevanjem enakosti vseh pred zakonom, in prepoveduje diskriminacijo na podlagi invalidnosti.

Konvencija opredeljuje načela za socialno vključenost invalidov:

- vsak človek lahko svobodno izbira;
- vsak mora imeti enake možnosti;
- enakost pred zakonom;
- obveščanje ljudi o invalidnosti;
- svobodno gibanje in državljanstvo;
- dostopnost do javnih stavb (bolnišnic, šol), javnega prevoza, informacij;
- samostojno življenje in vključenost;
- spoštovanje doma in družine,
- invalidi imajo pravico do njim prilagojenega izobraževanja;
- invalidi imajo pravico do kakovostnih zdravstvenih storitev;
- invalidi imajo enako pravico do dela, pri delu enake pravice, pravila in plačilo.

Vsa ta načela so zelo pomembna za osebe z oznako motenj v duševnem razvoju, saj govorijo o vseh vidikih življenja, ki bistveno vplivajo na položaj skupine ali posameznika v družbi. Natančen pogled v vsebino konvencije prinaša spremembo v vseh vidikih socialne izključenosti te populacije. Omogoča jim aktivno državljanstvo in enakovreden položaj v družbi.

Osebe z oznako motenj v duševnem razvoju imajo pravico (Golob 1999, 63–65):

- imeti nadzor nad svojim življenjem;
- sami izbirati in se odločati;

- pravico se zmotiti;
- določiti svojo lastno prihodnost;
- učiti se in rasti;
- imeti toliko podpore, kot je potrebno za upravičeno izbiro.

Seveda pa obstajajo tudi primeri negativnih učinkov. Obstajajo različni načini, kako posamezniki to uresničujejo. V primerih, ko ljudje niso bili usposobljeni za sprejemanje odločitev o svojem življenju:

- je izzivajoče vedenje lahko način za komuniciranje zaradi želja in izbir, ki so bile prezrte s strani podpornih delavcev;
- prehranjevalne težave;
- težave v duševnem zdravju;
- priučena nesposobnost samopomoči ali pasivnosti lahko vodi do pomanjkanja (izgube) spretnosti in povečane potrebe po podpori.

Govorimo lahko o socialni izključenosti, kar pomeni biti v položaju z manjšim dostopom, kot ga ima večina (Urh 2006). Gre za omejen dostop do virov, ki je pogojen z določeno pripadnostjo. Pri tem mislimo na spol, starost, etično pripadnost, invalidnost. Take skupine ljudi imenujemo diskriminirane družbene skupine ali ranljive družbene skupine.

Oblikovane izbire lahko podpremo. Med najpomembnejšimi vidiki podpore oblikovanih izbir je odstranitev ovir v komunikaciji. Če oseba, ki je podpirana, ne more povedati tako, da bi jo razumeli, ne more izvajati izbire. Osebo je večkrat potrebno podpirati pri razvijanju raznih spretnosti in veščin.

Podpiranje izbire in komunikacija: komunikacijski problemi lahko vključujejo težave v rabi in razumevanju verbalne komunikacije in takrat so potrebni posebni pripomočki ali spretnosti, npr. govor s kretnjami. Vključuje lahko tudi osebnostne vidike, npr. sramežljivost ali močno zaprtost vase. Komunikacijski problem predstavlja tudi nerazumevanje oseb, ki zaradi svojih težav ne zmorejo biti zagovorniki svojih pravic. Te osebe potrebujejo neke vrste zaupnike, ki bodo v njihovem imenu skrbeli za izpolnitev njihovih želja, pričakovanj in sanj. V CUDV Draga smo jih poiskali kar med zaposlenimi in jih poimenovali ključne osebe.

Pomoč pri oblikovanju izbir: Tabeli 3.1 in 3.2 opisujeta Lucyjino vedenje in težave, ki jih ima pri sporazumevanju z okolico. Lucy uporablja svoje kretnje, ki jih drugi ne razumejo, je pa tudi sramežljiva pri sporazumevanju z drugimi, ne dovolj znanimi osebami.

Tabela 3.1: Podpiranje Lucije pri sprejemanju izbir

<i>Težave pri sporazumevanju z drugimi</i>	<i>Učinki sporazumevanja</i>
Lucy uporablja svojo lastno izpeljanko znakovnega jezika.	Ne razume drugih oblik jezika.
Nerada gleda ljudi, ki jih ne pozna dobro.	Pogosto pogreša ročno podane informacije. Neuspešna je pri razumevanju telesne govorice drugih.

Vir: Brooke (2007, 37).

Naslednja tabela kaže, kako se lahko odpravlja nekatere komunikacijske ovire. Lucy uporablja svoje znakovne simbole, ki jih je potrebno posneti v album in seznaniti zaposlene z njimi, da bo bolj razumljena.

Tabela 3.2: Možnost izboljšanja komunikacije pri Lucy

<i>Vpliv Lucyjine komunikacije na druge</i>	<i>Premagovanje ovir v komunikaciji</i>
Mnogo zaposlenih skozi trening v znakovnem jeziku ne more razumeti vseh njenih želja, pogledov, vprašanj itd.	Zberi skupaj album fotografij znakov in to široko predstavi podpornemu osebju.
Lucy lahko zgreši odzive na svoje lastne znake in odgovarja samo na del konverzacije.	Uči in opogumljaj podporne delavce, da se učijo Lucyjinih znakov in jih uporabljajo z bolj ustaljenimi (formalnimi) znaki. Uredi sezname, da bo Lucy razumela več stvari. Spodbujaj jo, da dela in vzdržuje kontakt z očmi na način, pri katerem se počuti udobno.

Vir: Brooke (2007, 37).

Eden od načinov, s katerim lahko spodbudimo ljudi, da izvajajo oblikovano izbiro, je podpiranje njihove komunikacije. Druge aktivnosti, ki jih lahko povzamemo, so zagotovitve, da:

- je oseba v središču dogajanja;
- poln pomen (priznavanje) se daje osebnim metodam komuniciranja;
- je informacija obravnavana in izmenjana na primerne načine, da uporablja alternativne in ojačevalne komunikacije, kjer je potrebno;
- se naredi vse, kar lahko, da je oseba v stanju izvajanja oblikovanih odločitev;
- soudeležba posameznika je zagotovljena s samozagovorništvom ali z javnim zagovornikom;
- v ospredju je usmerjanje na pozitivne učinke osebnih prednosti (preferenc), želja in pričakovanj;
- se posnetki o odločitvah in izbirah osebe, ki jo podpiramo, hranijo;
- je posameznik opremljen z dovolj informacijami, da oblikuje svoje lastne odločitve v obliki, ki jo razume.

S pomočjo osebi z oznako motenj v duševnem razvoju se pomaga ustvarjati oblikovane odločitve oziroma izbire, ki se tičejo številnih področij njenega življenja (duševne potrebe, kulturne potrebe, vpletenost v lokalno skupnost, družino in prijatelje).

V nadaljevanju je predstavljen Samov primer (Brooke 2007, 44).

Primer: V osebo usmerjeno delovanje in izbira

Sam pravi, da mu je v osebo usmerjeno načrtovanje v veliki meri pomagalo. Med glavnimi dosežki, ki jih omenja, izpostavlja, da se mu je spremenil način življenja, prav tako tudi preživljanje prostega časa. Sedaj ima zaposlitev izven hiše, v kateri biva. Delo si je pridobil na podlagi lastnih izkušenj in interesa, zato ga opravlja z zanimanjem in v njem uživa. Čuti, da lahko izbira, kar želi resnično narediti. Pri Samu se je pojavljalo vprašanje varnega odhoda na zaposlitev in prihoda z nje, saj so se na delo stanovalci vozili z avtobusom, pri Samu pa je bilo to zaradi gibalne oviranosti oteženo, potrebno ga je bilo dvigovati ob prihodu na avtobus in ob odhodu z avtobusa. Težava je bila rešena z uporabo vozila s pomičnimi stopnicami.

Pri Samovem v osebo usmerjenem načrtovanju, ki upošteva omogočanje zaposlitve, so možni pozitivni učinki, kot so aktivnost, koristno preživljanje prostega časa, izdelava konkretnih izdelkov, boljše počutje, deinstitutionalizacija, zadovoljstvo, pridobivanje novih izkušenj, samozavest, občutek uspešnosti – pozitivna samopodoba, občutek svobode. Če Samu ne bi omogočili odhoda na zaposlitev, bi bili možni negativni učinki: nezadovoljstvo, več enoličnosti, izključenosti, neupoštevanje Samove želje po odhodu na zaposlitev, manjša kakovost življenja, socialna prikrajšanost, ekonomska prikrajšanost, doživljanje negativnih čustev pri Samu (kričanje, jeza, žalost, pritožbe). Treba je bilo poiskati ustrežnejše prevozno sredstvo, vozilo, prilagojeno potrebam gibalno oviranega potnika.

V mnogih britanskih oskrbovalnih skupnostih (Brooke 2007, 4) dojemajo v osebo usmerjeno delovanje kot dobro, ker to pomeni več aktivnosti, veliko izhodov, delanje raznih stvari in lastno odločanje o izbirah.

Kadar osebam z oznako motnje v duševnem razvoju ne omogočimo tveganja ali jim ne omogočimo izbire tveganja, jim zanikamo njihove pravice, prikrajšamo jih za dragocene in prijetne učne izkušnje, zmanjšamo njihove zmožnosti spoprijemanja z nepredvidljivimi tveganji, ki jih bodo neizogibno srečali v življenju, postavimo jih v položaj neenakosti, odvisnosti, onemogočanja in podrejenosti.

Negativne posledice varovanja pred tveganji so (Brooke 2007, 50):

- pasivizacija in večja odvisnost ljudi;
- neupoštevanje individualnih potreb in razlik;
- zanikanje novih priložnosti;
- onemogočanje učenja novih stvari in spoznavanja novih ljudi;
- omejevanje življenj;
- ustvarjanje frustracij, ki lahko vodijo v izzivalno vedenje.

3.4 Uporabljanje podpornih načrtov

V osebo usmerjeni načrti poskušajo omogočiti osebam, ki jih podpirajo, da izbirajo, kar želijo sami, in da sami odločajo. Če želimo imeti v osebo usmerjeno podporo, moramo pripraviti podporni načrt za vsako osebo posebej.

Podporni načrt je dokument, ki odraža osebne potrebe in potrebno podporo za doseg te potreb. Brooke (2007, 41) navaja naslednja ključna področja, ki jih mora vsebovati osebni podporni načrt:

- »njihove bistvene življenjske potrebe,
- cilje ali objekte za podporo,
- kakršnakoli tveganja v zvezi z osebnimi potrebami za podporo,
- kako bi morala biti podpora izvedena,
- načrt, če gredo stvari narobe«.

Sprememba in podporni načrt

Odnos dnevno oskrbovalne podpore in individualnega načrta: pomembno si je zapomniti, da se lahko podporni načrti nanašajo na katerikoli vidik življenja določene osebe, pri kateri sta potrebni podpora in skrb. Natančno bi moralo biti določeno, koliko podpore oseba potrebuje. Področja, ki bi lahko bila pokrita, vključujejo osebno skrb, prehranjevanje, aktivnosti, transport, zaposlitev in nastanitev. Življenje vsakogar se spreminja, ravno tako pa tudi njegove težnje in pričakovanja. Namen podpornega načrta je zagotoviti podporo potrebam osebe, da v življenju doseže svoje cilje. Izboljšave, ki bodo odražale njeno življenjsko napredovanje, bodo vedno potrebne. Individualni podporni načrt mora biti redno obnovljen, da zagotovimo zaželeno delovanje (učinek) v življenju osebe. Včasih ga je potrebno prilagoditi in poiskati nove poti (načine), da lahko ljudje realizirajo svoje cilje. Načrti morajo biti naravnani razvojno in zagotavljati:

- da so relevantni življenju vpletene osebe;
- da specificirajo akcije in podporo neposredno povežejo s cilji, ki jih oseba želi doseči na tisti stopnji življenja;
- da so pravilno (implementirani) uporabljeni;
- da omogočajo vsakemu vpletenemu delati tisto, kar bi moral delati;
- da zaznajo kreativne načine za rešitev kateregakoli problema.

Da to lahko storimo, morajo biti podporni načrti osnovani na skrbno zbranih informacijah. Te informacije so uporabne za iniciativni načrt in nadaljnje opazovanje ter pomagajo pri bodočem načrtovanju. Metoda zbiranja informacij vključuje (Brooke 2007, 42):

- *pogovor z vpleteno osebo, če je potrebno, tudi z njegovim zagovornikom;*
- *pogovori z družinskimi člani ali skrbniki;*

- *opazovanje različnih situacij;*
- *telefonsko in sporočilno diskusijo;*
- *zbiranje posnetih informacij na beležnicah in v računalniških zapisih;*
- *srečanje naj vključuje kolikor mogoče ljudi, od katerih oseba dobiva podporo: sorodnike, zagovornike, skrbnike in profesionalce.*

Pri tem so zelo pomembne spretnosti: sposobnost razumeti drugega, razumeti in se vživeti v njegova čustva. Ena od glavnih nalog podpornega načrtovanja je, da osebe z oznako motenj v duševnem razvoju prevzamejo čim več nadzora nad svojim življenjem.

3.5 Politika in postopki

3.5.1 Ocenjevanje tveganja

Na nek način smo vsi izpostavljeni tveganjem zlorabe, pomembno pa je, kako ta tveganja obvladujemo; npr. internetno sleparstvo je v porastu – če realiziramo mere za preprečevanje teh oblik sleparstva, tako da uporabljamo samo varne spletne strani, zmanjšamo tveganje. V nekaterih situacijah, kot je delo z bankovci, je še danes praksa prevelike zaščitenosti, kar je za številne osebe z oznako motenj v duševnem razvoju ovira. Podobno je pri izražanju spolnosti. Trenutni odnos do tveganj vseh vrst se spreminja. Preprečevanje ljudem, da se odločijo za tveganje, je lahka, vendar zavajajoča možnost. Te možnosti večina ljudi ne bi izbrala. Onemogočanje tveganja ali preveliko zaščitenost pred razumnim odločanjem za tveganje je zanikanje njihovih pravic kot enakih in enakovrednih ljudi. Sporočilo, ki ga dajemo njim in ostalim, je, da so osebe z oznako motenj v duševnem razvoju odvisne in nesposobne. Razlogi, da jim največkrat ne omogočimo tveganj, so naslednji:

- **Odvisnost**
Velikokrat se je zdelo, da so imele nekatere osebe zaradi njihove motnje in posledično posebne obravnave še več tveganj. Številne osebe z oznako motenj v duševnem razvoju tvegajo zaradi lastnih omejenih izkušenj. Imajo malo razumevanja potencialnih nevarnosti, delno zaradi odvisnosti od drugih za veliko stvari v njihovem življenju.
- **Negativnost in socialne ovire**

Tveganja se pogosto ne pojavijo zaradi posebnih potreb oseb z oznako motenj v duševnem razvoju, ampak zaradi negativnih podob in odnosov do oseb z oznako motenj v duševnem razvoju. Osebe z oznako motenj v duševnem razvoju so večkrat izpostavljene tveganjem izkoriščanja, diskriminacije in zlorabe.

- Nekateri odnosi in posledične ovire za pozitivno tveganje
Osebe, ki potrebujejo pomoč pri intimni osebni negi, so bolj ranljive glede fizične in spolne zlorabe.

Ljudje, ki težko verbalno komunicirajo, so v bolj ranljivem položaju, ker so manj zmožni nekemu povedati o zlorabi. Posamezniki, ki imajo težave z razumevanjem denarja, so v nevarnosti, da delajo preproste, a drage napake, ali so žrtve finančne zlorabe. Ljudje, ki uporabljajo storitve vseh vrst, so v nevarnosti, da jih nespoštljivo obravnavajo, zlorablajo, izkoriščajo, zanikajo pravice ali da jih drugi nadzirajo. Mnoge osebe z oznako motenj v duševnem razvoju še naprej živi doma z družinskimi skrbniki, nekateri starši so pretirano vznemirjeni, če njihov sin ali hči tvega.

Zaščita pred tveganji znotraj družbe: kot državljani pričakujemo zaščito pred nekaterimi tveganji znotraj naše lastne skupnosti (npr. pričakujemo zaščito policije, pravnega sistema, regulacijska telesa – pravila, komisije in državne organizacije). Ščitijo nas pred kupovanjem slabih dobrin ali lažnimi zdravniki. Pričakujemo, da policija ukrepa, kadar nas okradejo ali napadejo. Osebe z oznako motenj v duševnem razvoju so upravičene do iste zaščite pred tveganji v zakonu in v družbi kot vsi ostali. Enako kot ostala družba jim ne bi smelo biti onemogočeno odločanje pri primerno ocenjenih in nadzorovanih tveganjih. Če bi to naredili, bi jim s tem odrekli številne potencialne koristi.

Flaker (2006) govori o načelih, ki jih je treba pri tveganju upoštevati:

- upoštevanje verjetnosti: analiza tveganja ugotavlja verjetnost, da se bo nekaj zgodilo, in predvideva načine zmanjševanja škode;
- nepokroviteljstvo: nosilci odgovornosti za druge se bojijo posledic, ne uživajo pa koristi tveganja;
- konkretnost: grožnja je lahko abstraktna, nevarnost pa je vedno konkretna;

- osredotočenost: zaradi nekega konkretnega tveganja ne smemo omejiti človekove svobode na splošno;
- proaktivno zmanjševanje škode: nujno je ne samo oceniti tveganje, ampak tudi določiti taktike zmanjševanja tveganja.

Pripraviti je treba oceno tveganja za posameznike in se odločiti, kakšno bo ravnanje naprej. Ko je ocena tveganja izvedena, se mora celotno osebje, ki je vpleteno v oskrbovalni proces, seznaniti s potekom aktivnosti in se dogovoriti, na kakšen način bodo zaposleni aktivnost realizirali. Pri sodelovanju morajo biti dosledni. Pri posamezniku, kjer gre za tveganja, je potrebnih več pogovorov in dogovorov, kako aktivnost omogočiti. Ti pogovori morajo upoštevati poglede posameznika, kakšno obliko podpore želi sam, vključevati morajo mnenja oskrbovalnega osebja in drugih ključnih ljudi pri oskrbovanju posameznika. Po doseženem sporazumu je potrebno vedno izpostaviti aktivnosti glede na ta sporazum. Če se posameznik ne strinja z načinom izvajanja neke aktivnosti ali postopka, se je treba z njim pogovoriti in ga spomniti, kaj je bilo dogovorjeno in zakaj. Pomembno je, da spozna svojo pravico, da dela izbire, da izbira o svoji lastni oskrbi in zaščiti. Toda opomniti ga je treba tudi na odgovornosti, ki so s tem povezane. Če še vedno zavrača sodelovanje, mora član osebja poiskati nasvet pri svojem vodji (direktorju). Ocene tveganja morajo biti zapisane in dostopne vsemu osebju.

Morrisova (2008, 12) daje v razmislek primer skrbstvenega scenarija.

Skrbstveni scenarij: Gospa Mills

Gospa Mills je stara 85 let in živi v svojem domu, v veliki oddaljeni hiši. Njen mož je umrl pred nekaj leti. Od takrat jo oskrbuje vnukinja, ki jo redno obiskuje. Gospa Mills postaja vedno bolj pozabljiva in pogosto pozabi ponoči zakleniti vrata. Njena vnukinja želi iti na dopust. Po pogovoru z gospo Mills je uredila, da gre gospa Mills v oskrbovalni dom za čas njenega dopusta.

Pri gospe Mills se postavljajo naslednja vprašanja:

1. *Je gospa Mills v nevarnosti?*
2. *Če je v nevarnosti, kakšna je ta nevarnost?*
3. *Kako lahko gospe Mills pomagamo, da bo varna?*

Ko smo o tem primeru govorili na predavanjih za zaposlene v CUDV Draga v letu 2011, so zaposleni izražali zaskrbljenost za gospo Mills, želeli pa so več informacij o tem, v kakšnem okolju gospa živi, če je zelo tvegano, če je ponoči odklenjena, kaj bi bilo, če bi ponoči padla. Z gospo pa je potrebno razjasniti, ali želi živeti v obliki skupnostne skrbi ali nadaljevati z življenjem v svojem domačem okolju. Podpore v domačem okolju slovenska zakonodaja ne omogoča. Sicer pa živi po podatkih Inštituta RS za socialno varstvo (2011) 2488 odraslih oseb z oznako motenj v duševnem razvoju v domačem okolju.

3.5.1.1 Razumevanje vloge in odgovornosti delavca s ciljem prepoznavanja potencialne in aktualne nevarnosti, škode in zlorabe

V tem poglavju je predstavljen velik pomen občutka varnosti za dobro počutje. Vsakdo ima pravico do zaščite (varovanja) pred škodo in zlorabo in zaposleni imajo pomembno vlogo v kontroliranju in poročanju kakršnihkoli znakov zlorab, zanemarjanj in druge škode.

Da bi se zaposleni tega zavedali, morajo:

- opazovati,
- ocenjevati situacije,
- poročati in snemati (zapisovati) informacije,
- upoštevati zaupnost in deliti informacije.

Naslednji primer kaže vsakdanjost prehranjevanja oseb z oznako motenj v duševnem razvoju, ki živijo v namestitvenih oblikah (Morris 2008, 16).

Skrbstveni scenarij: Stancey

Stancey je podporná delavka v bivalnem domu za odrasle osebe z oznako motenj v duševnem razvoju. Rada dela in je postala odgovorna za dobro počutje posameznikov. Misli, da jim niso dane vse možnosti izbire, kot naj bi jim bile. Redna kosila so postala rutina z enako, mehko hrano ob istem času in čas za spanje je bil isti ves čas.

Osebjé načrtuje aktivnosti za večere z izbiro stvari, za katere misli, da jih bodo stanovalci imeli radi.

1. *Kaj je narobe v tej situaciji?*
2. *Kaj bi morala Stancey storiti v svoji vlogi kot podporná delavka?*

3. *Kdo bi pomagal Stancey, da bi spremenila stvari?*

V navedenem primeru je jedilnik verjetno narejen vnaprej in je želja stanovalcev po raznolikosti prehrane prezrta. S podporno osebo bi stanovalci preverili možnosti in želje glede prehranjevanja. Naloga podporne osebe pa bi bila, da razišče poti za realizacijo.

Dejavnosti, ki bi vnesle pestrost v doživljanje stanovalcev, prav tako niso omenjene. Naloga podporne osebe v tem primeru je, da se poskuša vključiti v življenje zaupane osebe glede načina aktivnega preživljanja časa pred počitkom.

1. **Opazovanje** (spremljanje dogajanja, akcije in dobrega počutja posameznika)

Opazovanje je aktivnost zaposlenih, ki osebo podpirajo, je del dnevne rutine. Izvajajo jo na redni, povsem nenačrtovani osnovi. Opazovanje zagotavlja vedenje o dobrem počutju posameznikov in zaznavanje kakršnihkoli sprememb v njihovem vedenju ali počutju. Opazovanje prispeva h kvaliteti opravljanja oskrbe in je povezano z normativi in standardi, ki veljajo na področju oskrbe. Od leta 2004 ima Commision for Social Care Inspection (CSCJ) odgovornost pregledovanja vseh oskrbovalnih skupnosti v Angliji (Morris 2008, 16). Morris navaja, da so pregledi nekateri oskrbovalnih skupnosti pokazali nepravilnosti, in dodaja načine dela, ki bodo to preprečevali. Izvršeni pregledi so izpostavili, da nekatere oskrbovalne skupnosti, kot npr. oskrbovanje na domu, niso urejene. Cilj te podpore je razviti in vzdrževati posameznika, da živi neodvisno v svoji nastanitvi. Nekaj primerov oskrbovanja na domu vključuje delo s posamezniki, da jih usposobijo, dosežejo njihovo polno korist ali jim svetujejo izboljšanje bivanja na domu. Druge oskrbovalne skupnosti vključujejo obiske na domu za kratek čas vsak teden ali za polni čas življenja s podpornim delavcem. Komisija je pri navedenih uporabljala nacionalne minimalne standarde za nadzorovanje kvalitete dodeljene oskrbe. Vsak tip oskrbovalne skupnosti ima različne standarde (kot so npr. standardi za oskrbovalne domove za mlajše odrasle in za oskrbovalne domove za starejše odrasle). Standardi zagotavljajo podrobna navodila s poudarkom na minimalnem standardu oskrbe, ki jo lahko pričakujejo uporabniki.

Nacionalni minimalni standardi za oskrbovalne domove za starejše ljudi predvidevajo štiristopenjsko preventivo proti zlorabam ranljivih oseb, ki zahteva, da zaščito pred tveganji zlorabe sestavljajo (Morris 2008, 17):

- *preventiva*: kakor daleč je praktično in možno – oskrbovalni domovi morajo preprečevati, da se zgodi zloraba vsem in povsod;
- *identifikacija*: kjer se pojavi zloraba, jo morajo domovi hitro prepoznati in zagotoviti prijavo zlorabe (poročanje o njej);
- *akcija* (ukrepanje): ko je bila zloraba identificirana, morajo domovi realizirati hitro akcijo v zvezi z incidentom in zagotoviti varnost njihovih stanovalcev;
- *načrtovanje*: domovi se morajo nekaj naučiti iz teh incidentov (zlorab) pri načrtovanju za bodočnost.

Opazovanje je pomemben del tega procesa in prispeva delež pri varnem vodenju posameznikov, ki bi lahko bili rizični za zlorabo. Opazovanje je samo en vidik oskrbovanja posameznikov, ki so izpostavljeni tveganju. Ne bi smelo biti samo formalen proces, ampak mora biti aktivnost, ki se je vse osebje zaveda in opazovanja redno beleži. Pomembno je tudi, kako se zaposleni vedejo in ali analizirajo stanja. Osebje je lahko tudi rizično za zlorabo s strani posameznikov, ki jih oskrbujejo, od drugih članov osebja ali od organizacije, za katero delajo. Vsaka taka zadeva mora biti prijavljena in zavedena v posameznikov oskrbovalni načrt ali dnevnik. Poročilo o incidentu mora biti dopolnjeno z mnenjem nadrejenega.

Preučevanje dela zaposlenih ima dolgo zgodovino. V nalogi predstavljamo, kako je prav delo v smislu osebnostne rasti v okviru skupinskega dela (ključne osebe, inter- in supervizijske skupine) ena od oblik dela, ki pripomore k razpoznavanju našega ravnanja in postopanja z osebami z oznako motenj v duševnem razvoju.

K uspešnejši preventivi pred zlorabami v Sloveniji bi lahko prispevali tudi z možnostjo izobraževanja za socialnega asistenta (glej poglavje 3.5.6) in njegove kasnejše zaposlitve, ki bi s svojim načinom ravnanja z osebami z oznako motenj v duševnem razvoju ne ravnal zlorablajoče.

2. *Analiza stanja* (kontroliranje, preverjanje situacije)

Analiza stanja se pri posameznikih izvaja za preprečitev incidentov. Lahko je zahtevana na kontinuirani osnovi (stalno), če se je zloraba že zgodila, tako da se preprečuje in se ne bi ponovno zgodila. Vloga in odgovornost v odnosu varovanja posameznikov predstavljata

minimaliziranje nivojev zlorabe znotraj zdravstveno oskrbovalnega okolja in zmanjševanje učinkov zlorablajočega vedenja in nadzorovanja posameznikov, pri katerih obstaja tveganje za zlorabo. Rizični posamezniki lahko zlorabljujejo sami sebe, npr. z uporabo substanc ali samo sebi povzročenih poškodb ali obnašanja ali pa so lahko rizični za zlorabo s strani drugih. Če se izvajata analiza stanja in nadzor situacije, moramo slediti jasni proceduri. Vsako okolje mora imeti smernice, kako to storiti (delati). Dogovorjeni postopki zagotavljajo, da se kontroliranje ne prepleta z drugimi aktivnostmi in da so poročila smiselna in natančna za bralca. Kontroliranje (monitoring) je lahko zahtevano iz določenega razloga; npr. posameznik je lahko posebno ranljiv zaradi svoje bolezni in nezmožnosti, lahko je tudi novinec, nameščen na novo, in ga je potrebno spremljati, da se prepričamo o njegovi ustrezni nameščenosti. Razkritje zlorabe lahko pomeni velik udarec za posameznika. Pri nadzorovanju in opazovanju je treba to upoštevati in zagotoviti, da se posameznik počuti varnega in ne zastrašenega.

3. *Poročanje in zapisovanje* informacij

Ob sumu na dejanje zlorabe ali če je posameznik razkril informacijo o incidentu, je pomembno podrobno zapisati, kaj je videl in kaj so mu rekli, tako da upoštevamo dogovorjeno proceduro delovne organizacije v primeru incidenta (zlorabe). Prepričati se je treba, da je zapis opremljen z datumom in podpisom. Če je razkritje oziroma incident v prisotnosti prič med kolegi, naj tudi oni podpišejo poročilo. To je poznano tudi kot »tožarjenje«, razkritje (whistle blowing). Če je zadeva resna, v smislu neposredne varnosti za posameznika, to sporočimo policiji in socialni službi. Zapišimo si ime osebe, s katero smo govorili, in povejmo svojemu predpostavljenemu, kaj smo storili (kako smo ukrepali).

Oskrbovalno varovalni načrti potrebujejo oceno, ponovni pregled primerov, dnevnik kartoteke in zaupna poročila. To je občutljiv del komunikacije dnevnega dela in oskrbovalnega doma. Pomembno je, da so zapisi:

- resnični, dosledni in natančni;
- napisani v čim krajšem času po tem, ko se je zgodil incident;
- napisani tako, da je vsaka alternativa ali dodatek opremljen z datumom, časom in podpisom;
- jasni, nedvoumni, zgoščeni in napisani čitljivo.

V nadaljevanju sta navedena dva primera, kako se zloraba odkriva.

Poročilo o incidentu (Act 1998 v Morris 2008, 19–29):

22. novembra 2007 me je eden od mojih sodelavcev M. M. obvestil, da mu je mlada oseba C. C. razkrila zlorabo.

Med pogovorom je M. M. hotel vedeti, če so druge aktivnosti, potrebne za preprečitev incidenta, izpeljane.

M. M. se je zavedal, da bi bilo s pogledom nazaj lahko ugotoviti znake in kazalce zlorabe. Toda ko si soočen s kontradiktornostjo in nestvarnim dokazom, je težko napovedati dogodke. Socialni delavec in dežurni zdravstveni delavec sta bila v regularnem kontaktu s C. C. (žrtvijo), toda zloraba ni pustila znakov. Vsi so čutili, da se je nekaj zgodilo, toda niso znali poročati natančno, kaj se je zgodilo. Na isti način je M. M. čutil, da je bilo nekaj narobe v tej in drugih situacijah, toda ni bil zmožen producirati dovolj (evidence) pregleda, da bi zavrnil te občutke. Govoril je o potrebi uravnoteženja tveganj z varnostjo in kako je to težavno z mladimi ljudmi. Spomnil se je situacije v preteklosti, kjer je bila C. C.-ju dana zajetna količina svobode, vendar je zbežal. Zelo so se trudili, da bi mu omogočili to svobodo, in M. M. ni želel, da se to prepove, toda moral je spregledati, da bo tako zaradi tega incidenta. Kakorkoli, C. C. se je pojavil zelo razburjen popoldan in je pozneje prosil, da bi govoril z M. M. o neki stvari. M. M. je dejal, da je obljubil C. C.-ju zaupnost glede tega, kar mu bo povedal. Toda kasneje se je izkazalo, da bo moral C. C. podati informacijo na tak način, s pomočjo katerega bo M. M. lahko o njej poročal svojemu predpostavljenu, da bo ta lahko pomagal.

V zgornjem primeru je bila zaupna informacija posredovana naprej predpostavljenu z namenom, da se sum zlorabe razišče. Znaki niso bili jasni, pa še težko pridobljena svoboda je bila za vnaprej vprašljiva. Poudarjeno je tudi bilo, da je oseba, ki je podajala zaupno informacijo, računala na zaupnost. Ker pa je bilo možno, da je bila v teku zloraba, je oseba, ki je podala zaupno informacijo, to storila na način možnega posredovanja naprej.

Pravila zapisovanja in uporabe informacij, ki se nanašajo na posameznika, so podana v poročilu Caldicott Report, kjer je ključna zahteva, da mora vse zdravstveno in socialno-skrbstveno osebje (prav tam):

- *imeti specifičen namen za zapisovanje informacije, ki se nanaša na posameznike;*
- *snemati in uporabiti informacijo samo takrat, ko je potrebno;*
- *uporabiti le minimum zahtevane informacije;*

- dati dostop ali imeti dostop do informacije samo za natančno določeno vedenje;
- se zavedati svoje odgovornosti, ki zadeva snemanje in uporabo informacije; delovati z relevantnimi zakoni – varovanje osebnih podatkov.

Naslednji primer so proučevali zaposleni CUDV Draga v okviru strokovnega spopolnjevanja na predavanju v aprilu 2011.

Aktivnost: Oskrbovalno poročilo 21. oktobra 2007 (Morris 2008)

Mac je bil to jutro dobro, bil je zelo zgovoren. Pritoževal se je, da je slabo spal. Oskrbovalca sta mislila, da zato, ker je ponoči gledal televizijo. Pripravila sta mu hrano; vesta, kaj ima rad. Ker se rad pregovarja, sta mu prehrano določila sama. Strežnica mu je prinesla še kavo in oskrbovalca menita, da sta izpolnila plan.

Postavljajo se naslednja vprašanja:

1. *Kaj mislite, kateri so dobri aspekti tega poročila?*
2. *Kateri so slabi aspekti tega poročila?*
3. *Ponovno napišite poročilo z upoštevanjem odgovorov.*

Pri proučevanju so zaposleni opazili, da je bilo poročilo opremljeno z datumom. Vprašljiva se jim je zdela primernost komunikacije med Macom in oskrbovalcema, saj nista preverila njegove želje po izbirnem zajtrku.

4. **Zaupnost in deljenje informacije** z drugimi

Čeravno je pomembno vzdrževati dostojanstvo in neodvisnost vsakega posameznika, lahko obstajajo situacije, ko so osebne preference posameznikov v nasprotju z dosledno zahtevano oskrbo. Obstaja lahko tudi tveganje poškodbe posameznika ali drugih. V teh primerih lahko tveganja premagajo koristi vzdrževanja posameznikovih želja.

Med načrtovanjem oskrbovalnega načrta mora ostati zaupnost. Zgodnje soglasje procesu med posamezniki, drugim osebjem, njihovimi družinami in oskrbovalci (varuhi) pri deljenju informacije med seboj lahko pomaga preprečiti probleme, ki bi se pojavili kasneje. Pomembno je, da posameznik da privoljenje za informacijo o potrebni oskrbi in postopkih in jo deli z družino, prijatelji ali varuhi. Pomanjkanje privoljenja ne preprečuje osebju prisluhniti

oskrbovančevim zahtevam in jih preskrbeti z oskrbovančevimi smernicami in asistenco. *Obstajajo izjemni pogoji*, ko bi lahko *zaupnost* prelomili. To se nanaša na pogoje javne varnosti, vključujoč *varovanje ranljivih ljudi*. Pomembno je, da postopki okrog zaupnosti ne preprečujejo osebjem, da bi prisluhnilo družinam in varuhom. Osebjem mora vedno razpravljati o posameznikovi potrebi, ki vključuje enostavna dejstva, prehranjevalne navade, potencialna tveganja, nevarno vedenje. Prav tako je pomembno, da si osebjem vzame čas in zagotovi, da oskrbovalci in družinski člani čutijo njihov doprinos k oskrbovalnemu načrtu ter da je to tudi vrednoteno. Za ohranitev varnosti ljudi pred zlorabo se morajo delavci in drugi posamezniki zavedati teh vlog, tako da lahko dosežejo podporo in nasvete, ki jih potrebujejo sami in drugi.

Česa se morajo naučiti: posameznik, družina in prijatelji, drugi delavci in kakšna je njihova vloga?

Posameznik

»Odnos med varuhom (skrbnikom) in posameznikom bazira na medsebojnem zaupanju« (GSCC Code of Practice v Morris 2008, 22). To spoznanje določa, da mora socialnoskrbstveni delavec stremeti k vzpostavitvi in vzdrževanju zaupanja posameznikov in varuhov, kar vključuje (prav tam):

- biti pošten in zaupanja vreden;
- komunicirati na primeren, odprt, jasen in neposreden način;
- spoštovati zaupno informacijo in jasno razlagati politiko svoje ustanove o zaupnosti do posameznikov in varuhov;
- častne izročitve, sporazumi (dogovori) in razporeditve; če ni možno tako napraviti, je treba varuhom razložiti, zakaj se ne da;
- napovedovati probleme, ki bi lahko ustvarili konflikte interesov, in zagotavljati, da ne bodo vplivali na presojo in prakso socialnoskrbstvenih delavcev;
- trdno upoštevati pravila o sprejemanju nagrad od posameznikov in varuhov.

Zelo pomembno je, da je tak odnos grajen in vzdrževan, saj delamo v partnerstvu s posamezniki, odkar imamo na voljo izbiro, opolnomočenje in podporo pravilom in postopkom v odnosu do varovanja. Dodatni primer v nadaljevanju to potrjuje.

Oskrbovalni scenarij: Sue Sharma (Morris 2008, 23)

Sue Sharma je glavni menedžer na specialnem rehabilitacijskem oddelku. Vodi tim desetih članov osebja, sestavljenega iz strokovnega in nestrokovnega osebja. Skrbi za podpiranje dveh oskrbovancev, po imenu Goshh in Ashley. Goshh je star 62 let in je imel prometno nesrečo. Njegove akutne poškodbe so bile obravnavane in mu je potrebno nuditi več specialistične pomoči. Goshh je musliman. Sue je opazila, da se osebje izogiba klepetu z njim, prav tako je opazila, da ga nekaj osebja zasmehuje ali prezre, če vpraša za pomoč, da bi šel v sobo molit. Opazila je tudi, da se mu mnogi sostanovalci posmehujejo zaradi njegove posebne izbire jedi, ki se razlikuje od drugih.

Ashley je prav tako stanovalec v tej enoti. Podobno kot pri Goshhu so bile akutne poškodbe zdravljene, sedaj pa je potrebno specialistično zdravljenje. Sue je opazila, da osebje rado klepeta z Ashleyjem, vendar se izogiba fizičnemu kontaktu z njim, kjerkoli je to mogoče. To pomeni, da oblačilo za delo ni bilo tako pogosto menjano, kot bi moralo biti. Sue je bila zaprepadena, ko je slišala nekatere stanovalce diskutirati o njegovih poškodbah in boleznih, posebno o njegovem statusu HIV, saj je Ashley prosil osebje, da to informacijo zadržijo zaupno.

V poskusu rešitve nekaterih od teh problemov je Sue napisala strategije, ki se nanašajo na »enake priložnosti«. Uporabila je kodeks prakse, imenovan Nursing and Midwifery Code of Professional Conduct (NMC), in tudi uporabila »enake priložnosti« kot svoj glavni vir. Za vse osebje so pripravili trening, da je osebje razumelo nove strategije. Te strategije so bile dostopne osebju, pacientom in njihovim družinam. Kot rezultat novih strategij so bili številni dnevni postopki postavljeni na pravo mesto, npr.: vsi stanovalci so sedaj imeli enako široko izbiro pri izbiranju jedi. Vsak večer so dobili jedilni list in izbrali jedi za naslednji dan.

Goshhu so dali mnogo več podpore za zadovoljitev njegovih kulturnih potreb, Ashley je dobil oskrbo, ki jo je zahteval.

Zavirškova in Škerjančeva sta leta 1998 raziskovali, katere spremembe so potrebne na področju starejše populacije. Predvsem sta poudarili, da bodo morale medicinske in socialne službe delovati preventivno, družina je en segment pomoči, pripravljena pa mora biti mreža pomoči, ki omogoča starejšim osebam življenje tudi v dosedanjem bivalnem okolju. Seveda je potrebno bivalne pogoje prilagoditi, pa tudi nekdo mora pomagati pospravljati stanovanja. Večkrat zadoščajo pogovori in hospitalizacije niso potrebne (Zaviršek in Škerjanc 1988, 38).

Nujno je biti pozoren na to, koga zaposluje na področju ranljivih oseb, med katere spadajo starejši ljudje. Nekatere organizacije niso dobre informirane, ali so posamezniki, s katerimi delajo, varni pred zlorabo. Tudi zaradi pomanjkanja osebja včasih dovoljujejo ljudem, da delajo s posamezniki, ne da bi preverili, ali je to varno. Posamezniki so bolj izpostavljeni možnostim zlorabe, če je ljudem dovoljeno, da delajo z njimi brez ustreznega preverjanja. Zaradi tega bi moral vsakdo, ki zaposluje ljudi za delo z ranljivimi ljudmi, predhodno preveriti ozadje bodočih zaposlenih. Zaposlovalci morajo biti sigurni, da prosilec za zaposlitev ni nikogar prej poškodoval, preveriti reference, kvalifikacije in prakse. Razen tega je pomembno, da se posamezniku predstavi potencialna tveganja, s katerimi se bo soočal (Morris 2008, 24). To ni vedno lahko, saj je npr. pri omejenih komunikacijskih sposobnostih težko opozoriti na zlorabo. Lahko so tudi izolirani in ni nikogar, ki bi ga lahko opozorili, da se zloraba dogaja. Posamezniki morajo biti opogumljeni povedati ljudem, da so zaskrbljeni ali prestrašeni. Informacija, kako se pritožiti, mora biti na razpolago. Ko je pritožba podana ali je informacija razkrita, je to potrebno vzeti resno.

Družina in prijatelji

Pogosto so družina in prijatelji glavni skrbniki nekega posameznika, zato je lahko njihova vloga zelo kompleksna. Neformalni skrbniki, npr. prijatelji, sosedje ali družina, ne poznajo zakonov in postopkov, ki bi jim morali slediti, ali znakov in simptomov, ki bi jim morali slediti oziroma prepoznati. Neformalni skrbniki lahko vskočijo takrat, ko je nuja neposredna, ali morda, ko se posameznik ne more sam obleči, nakupovati ipd. Navedeni skrbniki to počnejo običajno prostovoljno. Prijatelji lahko pridejo priložnostno na obisk in zabeležijo določene stvari, toda ne vedo, kaj narediti. Pomembno je, da je priskrbljeno čim več podpore in vodenja. To pa lahko opravijo le formalna srečanja ali podporne skupine.

Posamezniki, ki so odvisni pri zadovoljevanju svojih potreb od drugih, so v potencialno ranljivi situaciji in v rizičnem odnosu s svojimi skrbniki (varuhi), ki bi lahko zlorabili dodeljeno moč in vpliv. Legalna in moralna odgovornost vsakega, ki dela v oskrbovalnem okolju, je, da vedno spoštuje pravice posameznika in ga varuje pred fizično ali mentalno škodo.

Drugi delavci

Človek, ki izvaja zlorabe, je lahko vsakdo, ki je v položaju zaupanja posameznikov; to vključuje lahko tudi partnerja, otroke ali druge sorodnike, oskrbovalce, prijatelje ali sosede,

prostovoljce, profesionalno oskrbovalno in zdravstveno osebje ali druge zaposlene. Pozicija zaupanja pomeni vsakogar, ki dela »drug z drugim«, s posameznikom ali ima dostop do posameznika, njegovega doma in njegovih financ. Pomembno je zavedanje oskrbovalnih delavcev, da se morajo ustrezno odzvati in zagotoviti posamezniku zaščito, če so posamezniki izpostavljeni tveganju ali če doživijo zanemarjanje ali zlorabo.

Morrisova (prav tam) navaja tudi okoliščine, na katere morajo biti pozorni oskrbovalni delavci. Okoliščine, ki lahko vodijo k zlorabi:

- podaljšan stres med dajalci oskrbe ali med oskrbovalnimi delavci,
- občutki zamere (nezadovoljstva, maščevalnosti, sovražnosti) do posameznika,
- predsodki in stereotipi proti določenim skupinam, npr. starejšim,
- finančna odvisnost otroka ali zakonca,
- nedosledni postopki s financami posameznikov pri otrocih ali zakoncih,
- omejena prilagodljivost ali znanje v oskrbovanju posameznikov,
- neprimerno nadzorovanje ali supervizija skrbstvenih delavcev.

Nadalje Morrisova (2008, 57–60) izpostavlja pomembne dejavnike (glej poglavje 3.5.2), na katere je potrebno biti pozoren, saj lahko prav tako pripomorejo, da se poškodbe in zlorabe zgodijo.

3.5.2 Dejavniki, ki vplivajo na poškodbe ali zlorabe, stres in bolezen

Dejavniki, ki lahko vodijo v poškodbo ali zlorabo, stres in bojazen, so različni in številni (Morris, 2008):

- **Stres**

Medtem ko je stres običajno uporabljen kot opravičilo za zlorabo, sam ne povzroča zlorabe. Vsi se srečujemo s stresom, toda mnogi ljudje zaradi stresa ne ranijo drugih ljudi in mnogi izvajalci oskrbe, ki so izpostavljeni stresu, ne napadajo svojih vodij ali kolegov. Izberejo žrtve, ki imajo manj moči, npr. družinske člane ali tiste, ki jih oskrbujejo. Izvajanje skrbstva za slabotne osebe ali osebe, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo, je včasih lahko stresno. V nekaterih družinah ostajajo družinski člani tisti, ki osebo oskrbujejo, brez potrebne strokovne, materialne in psihološke podpore. Zaposleni na področju skrbi lahko govorijo, da je njihovo obnašanje posledica stresa pri izvajanju oskrbe, ker so preobremenjeni z zahtevami te vloge.

Včasih se morajo še dodatno usposobiti za skrbstveno delo, lahko pa tudi niso primerne osebe za izvajanje skrbi. Pečaričeva (2000, 30) meni, da asistent ni nujno strokovna oseba: »Osebni asistent je oseba, ki jo uporabnik na osnovi lastnih kriterijev izbere, osebo izobrazijo in jo priučijo k nudenju pomoči.« Stres lahko potencialno vodi do fizične, psihološke ali spolne zlorabe.

- **Težave v duševnem zdravju**

Ljudje s težavami v duševnem zdravju lahko doživljajo probleme glede na način razmišljanja, čustvovanja in vedenja. To lahko značilno vpliva na njihove odnose, njihovo delo, socialno življenje in kvaliteto življenja. Imeti težave v duševnem zdravju je težavno ne samo za posameznika, ki ga zadeva, ampak tudi za njegovo družino in prijatelje. Ljudje, ki se nahajajo v duševnih stiskah, morajo imeti možnost izbire. Na primer zaključki eksperimentalnih projektov kriznih timov v Slovenji v letih 1996 in 1998 so kot ena od oblik izbire za ljudi v duševnih stiskah pokazali dobre in slabe strani. »Ugotavljajo, da je mogoče denar, ki ga sicer uporabljajo velike institucije in zavodi, bolje in učinkoviteje porabiti tako, da se razvije mreža izbir« (Zaviršek in Škerjanc 1998, 29). Nekatere težave v duševnem zdravju, npr. shizofrenija, imajo lahko izzivajoče in nasilno vedenje kot enega izmed svojih simptomov.

Določena medicinska stanja in kombinacija zdravil lahko povzročijo pri normalni, mirni osebi, da postane agresivna in nasilna. Morda medicinsko stanje samo po sebi ni ogrožajoče, toda bojazen, povezana s tem, da si bolan, ali omejitve, ki jih bolezen prinaša, povzročajo agresijo ali potencialno zlorabo. Pomembno je vedeti, da nekatere osebe, ki zlorablajo, izkoriščajo mentalno ali psihično bolezen kot opravičilo za nadaljevanje svojega vedenja in ne sprašujejo za pomoč ali podporo.

- **Pomanjkanje spanja in nespečnost**

V vsakdanjem življenju marsikdaj občutimo pomanjkanje spanja in si želimo, da bi bili bolj naspani – čim bolj smo zaposleni (delovni) in čim bolj smo utrujeni, toliko težje je ponoči spati. Naslednji dan se pomanjkanje spanja kaže v slabšem spominu, težjem odločanju, zmanjšanju ravni energije, nesrečah, depresiji in nihanju razpoloženja. Prednji korteks možganov potrebuje ustrezno spanje, da lahko deluje učinkovito. Brez zadostnega spanja so naloge, kakor so mišljenje, pomnjenje stvari in reševanje problemov, lahko slabše. To lahko vodi v slabo voljo in potencialno zlorabo.

- **Učinki pomanjkanja substanc (drog)**

Mnogi ljudje, ki so odvisni od prepovedanih drog ali alkohola, niso osebe, ki zlorablajo, pogosto pa osebe, ki zlorablajo, uporabijo mamilo in alkohol kot izgovor za svojo nasilnost in obnašanje, ki je zlorablajoče do drugega. Programi za odvajanje od uživanja alkohola in drog vsebujejo programe za pomoč za ostajanje treznosti, ne pa za preprečevanje zlorablajočega vedenja.

- **Naučena obnašanja**

Zlorabljeni starši lahko zaradi neznanja učijo otroke, da je zloraba dober način nadziranja drugih. Izvajanje zlorabe je izbira: posameznik, ki je odraščal z zlorabo, lahko izbere, da se obnaša zlorablajoče, ali pa lahko izbere, da ustavi vzorec nasilja, s katerim je bil domač (pogovor s Shulo Ramon maja 2007 je rezultiral, da so bile mnoge osebe, ki so zlorabljele, tudi same žrtve nasilja in zlorab). Mnogi odrasli, ki so bili žrtve zlorabe ali priče domačega nasilja, imajo družine, v katerih ne ranijo svojih otrok, partnerjev, staršev. Nekateri posamezniki, ki so bili zlorabljeni kot otroci, doživljajo emocionalne spremembe ali težave v duševnem zdravju kot odrasli, pogosto kot rezultat te zlorabe. To zahteva specifično obravnavo glede na posledice tega, kar se je zgodilo, vendar ni opravičilo za zlorablajoče vedenje.

- **Pomanjkanje podpore in vodenja**

Pomanjkanje socialne skrbstvene podpore ali nasveta ali smernic lahko privede do zlorabe, npr. pomanjkanje informacije se lahko odrazi v nenamernem zanemarjanju. Recimo, da se oskrbovalec ne zaveda posebnih potreb posameznika, zato ga z njimi ne oskrbi. Če posameznik potrebuje zdravila ob zelo specifičnem času, morajo biti zdravila razdeljena z obzirom na navodila.

Skrbstvo je zahtevna naloga in skrbniki pogosto zanemarjajo svoje lastno zdravje in dobro počutje, zato je dobro spoznati, da potrebujejo počitek (prekinitev) od svojih odgovornosti za odpravljanje stresa, utrujenosti in preventivnega izgorevanja. Prav tako je potrebno poskrbeti za supervizijsko podporo. Učinkovito in vzdržljivo skrbstveno delo je odvisno od zagotavljanja potreb varuha. Odložena oskrba (kratek odmor) daje počitek družinskim članom, prostovoljcem ali negovalnemu osebju, ki skrbijo za nekoga, ki je bolan, ranjen ali slaboten. Lahko se dogaja v dnevni centrih za odrasle, v domovih posameznikov ali nastanitvenih centrih. Za odloženo oskrbo so različni vidiki, vsi pa imajo skupni osnovni

namen: zagotoviti negovalnemu osebju začasno prekinitveno podporo na načrtovani osnovi, s čimer omogočimo prekinitev (odmor) od dnevnih odgovornosti oskrbovanja. Resolucije o nezadostni podpori ali vodenju vključujejo izvajanje zdravstvene oskrbe in podpore bolj dostopno, razširjajo in izboljšujejo koordinacijo socialnih služb in zagotavljajo, da so potrebe posameznikov in negovalnega osebja zagotovljene, kolikor je le mogoče. Prav tako je pomembno opogumljanje negovalnih oseb, da izrazijo svoje potrebe in se počutijo zaupno pri iskanju pomoči, kadar jo potrebujejo, in se ne počutijo krive.

- **Pomanjkanje treninga na področju skrbi**

Podobno kot pomanjkanje podpore in vodenja je lahko nenamerno zanemarjanje posledica pomanjkanja primerne in odgovarjajočega treninga o tem, kako izvajati skrbstvo, ker člani osebja ne morejo kontrolirati posameznikov na učinkovit način. Ustrezen trening je pomemben, če hočemo, da negovalno osebje izvaja oskrbo na učinkovit in primeren način. Pomanjkanje podpore, vodenja in treninga je lahko vir širokega obsega potencialnih problemov od neprimerne premeščanja do nesreč pri kopanju. Negovalno osebje mora biti trenirano, da se sooči s situacijami, ki lahko vodijo do poškodb in zlorabe. Organizacije in domovi lahko zagotovijo trening in imajo nadzor, toda del vloge vodij ali supervizijskega osebja je pomagati oskrbovalcem, da delajo po najboljši praksi in da so ustrezno trenirani. Dodatna vloga je zagotoviti še supervizijo, saj oskrbovalci lahko uporabljajo neprilagojene metode in tehnike, ki škodujejo pacientovi oskrbi.

- **Pomanjkanje zaposlitve in financ**

Pomanjkanje zaposlitve vpliva, da se oskrbovanec počuti nepotrebne in brez vrednosti, to obratno dovoljuje malo denarja za oskrbo in stroške. Posledica tega sta lahko razrvano počutje in občutek nesamozavesti. Posameznik, ki prejema oskrbo, je lahko viden kot breme ali odtekanje že tako limitiranih virov. Zlorabo ali zanemarjanje lahko povzroči pomanjkanje financ, ki posledično pomeni pomanjkljivo oskrbo. Dodatna podpora bi blažila situacijo, vendar so zanjo potrebna dodatna sredstva.

- **Umik in depresija**

Pri nekaterih ljudeh sta lahko umik in depresija manj intenzivna in trajata nekaj tednov, pri drugih sta izrazitejša in trajata lahko tudi leta. Depresija je močno čutenje žalosti ali brezupnosti, posega v sposobnost posameznika, da ne obvladuje več normalnih aktivnosti, in se odraža v umiku. Simptomi lahko vključujejo:

- slabo razpoloženje večino časa,
- umik od prijateljev in družine,
- značilne spremembe teže,
- občutek krivde ali ne vrednosti,
- razmišljanje o smrti in samomoru.

Aktivnost: Ann je bila zadnji dve leti skrbstveni delavec v bivalnem domu za odrasle gibalno ovirane osebe. Svoje delo je imela rada. Bala se je, da bi lahko bile oskrbovancem odvzete prednosti (ugodnosti). Ustaljena kosila so postala rutina in niso bile podane nobene izbire. Osebje je planiralo popoldanske aktivnosti, izbirajoč aktivnosti, za katere so mislili, da jih imajo oskrbovanci radi. To se je izvajalo leta in nikoli se nihče ni pritoževal, zato je osebje smatralo, da so vsi zadovoljni z organiziranjem oskrbe.

Navedeni primer kaže neprimerno oskrbo, kjer so želje stanovalcev prilagojene delovanju oskrbovalne skupnosti. Ob tem se postavlja vprašanje bivanja osebe v instituciji. Stroka je pri obravnavi oseb z oznako motenj v duševnem razvoju in gibalno oviranih svojo pozornost večkrat usmerila v »odpravo ali zmanjšanje poškodovanosti in vračanje ali vzpostavljanje stanja telesa, ki se čim bolj približa normalnemu, namesto da bi odkrivala posameznikove interese, danosti« (Zaviršek in Škerjanc 1988, 46).

- **Podrejeno obnašanje**

Posamezniki se v strahu pred drugimi ljudmi vedejo različno. Zloraba in nasilje imata velik vpliv dalj časa in prav tako se pri posamezniku kažejo strah, bolečina in stres. Osebe, ki so zlorabljeni, lahko postanejo preveč (skrajno) navezane na svoje partnerje zaradi lastnih nedoseženih emocionalnih potreb. Osebe, ki zlorabljujejo, uporabljajo spretne oblike zlorabe za kaznovanje, sramotenje in kontrolo svojih partnerjev.

- **Dosledno iskanje potrditev**

Povezanost (vdanost) osebe, ki so zlorabljeni, z osebami, ki zlorabljujejo, je pogosto običajna in se dogaja v mnogih povezavah. Zlorabljena oseba ustvarja napačno emocionalno povezanost z zlorabljujočo osebo in išče njeno pohvalo ter potrditev, saj poskuša biti z njo v odnosu, v katerem ne bo oškodovana. Ne zna ustvariti emocionalno kritičnega odnosa. Brani in ščiti osebo, ki zlorablja, pred policijo ali komerkoli, ki hoče posredovati in pomagati.

Dopušča, da je videti, kot da ima neko kontrolo odnosa, čeravno v resnici kontrole sploh nima. Ta neustrezní odnos med zlorabljeno in zlorabljaljočo osebo razrešujejo terapevtski postopki.

- **Jeza, agresija in zlorabljaljoče vedenje**

Ljudje se počutijo prizadete ali jezne, če nekdo ali nekaj preprečuje njihove potrebe ali načrte, in nastala jeza navadno povzroča nadaljevanje zlorabe. Jeza je zdrava in običajna reakcija, toda le tako dolgo, dokler ni usmerjena na samega sebe. Lahko je pomoč pri ponovnem pridobivanju moči in poguma za ponovno kontrolo svojega življenja. Zlorabljena oseba lahko čuti jezo tudi do lokalnega sistema, ki dopušča dogajanje zlorabe, in nasproti drugim, ki ne razumejo (nočejo razumeti), kaj se je zgodilo. Jeza je posebno in razumljivo usmerjena proti osebi, ki zlorablja in vpliva na razkroj življenja posameznika (žrtve), povzročena zaradi zlorabe. Agresija je nadaljnji korak jeze, je vedenje, ki je namenjeno narediti škodo ali bolečino. Lahko je v obliki verbalnih, fizičnih napadov, poškodovanja lastnine ali kakršnakoli oblika destruktivnega vedenja. Zlorabljena oseba lahko usmeri svoje agresivno vedenje na samega sebe v obliki samopoškodovanja ali zlorabe. To je njen način izražanja jeze zaradi tega, kar se je zgodilo, in deluje kot sprostitelj njegove emocionalne napetosti in bojazni.

- **Socialne norme, vrednote in dojetanje**

Razumevanje dejavnikov, ki vplivajo na razvoj vrednot in socialnih norm, je nujno za oboje, uporabnike oskrbovalnih skupnosti in skrbstvene delavce. Včasih so vrednote delovnega mesta v nasprotju z vrednotami posameznika; če si npr. nek član osebja vzame celo uro za kosilo ali nakupuje, medtem ko drugi člani osebja, tudi vodja, delajo v času kosila. To se lahko zgodi tudi v odnosu do potreb posameznika, ki sprejema oskrbo in skrbstvene usluge; npr. posameznik hoče poleti obleči oblačilo, ki se nosi v mrzlih zimskih mesecih.

Socialne norme vedenja morajo prav tako biti v skladu z delovanjem dobre oskrbovalne skupnosti. Vsi, ki nudijo socialno in zdravstveno oskrbo, imajo dolžnost skrbeti za ljudi, ki jih podpirajo. Dolžnost skrbi pomeni, da morajo delavci izvajati skrb, podprto z razlogi za izogib dejanjem in prezirom, ki bi verjetno škodilo oskrbovani ali drugi osebi. Zaposleni na področju skrbi so dolžni skrbeti za osebe z oznako motenj v duševnem razvoju. To ne pomeni, da morajo onemogočati tveganje ljudi, ampak da morajo biti tveganja ocenjena in nadzorovana kot del načrtovanja in vsakdanjega dela. To tudi pomeni, da lahko odgovarjajo oziroma so odgovorni, če niso uspeli v svoji dolžnosti pomagati nekemu, ki ga podpirajo. Dolžnost skrbi

je lahko v nasprotju s pravico posameznika do tveganja. Včasih se izbere, da je delavčeva dolžnost skrbi prednost pred pravicami posameznikov. Če je tako, je odgovoren (ima dolžnost) do pogovora s tem posameznikom, za katerega skrbi, in s svojim vodjem. To mu poda smernice za prihodnja dejanja znotraj pravil in procedur njegove organizacije.

3.5.3 Odzivanje na zlorabe

V letu 2005 je The Health Care Commission v Cornwall Partnership NHS Trust (v Morris, 2008) ugotovila, da obstajajo sumi o pomembnih pomanjkljivostih pri izvajalcih oskrbe. Izvedli so širšo preiskavo, in sicer tudi v drugih ustanovah. Komisija je pregledala tudi dodatne ustanove, ki so oskrbovale skupine po 4 ljudi z oznako motenj v duševnem razvoju, ter ugotovila večletne zlorabe. Primeri zlorabe so vključevali fizično zlorabo in zlorabo z njihovim denarjem (finančna zloraba). Preiskave so pokazale evidenčno institucionalno zlorabo, vključujoč pretepanje, porivanje (odrivanje) in omamljanje varovancev s strani zaposlenih. Poročali so tudi, da so nekateri zaposleni zadrževali hrano in varovance tuširali z mrzlo vodo. Čeprav so številni drugi zaposleni delovali skrbno in dobronamerno, je dejstvo, da delo v ustanovah ni bilo usklajeno z najboljšo prakso.

Nacionalni minimalni standardi za oskrbo starejših oseb (Morris, 2008) predlagajo, da bi uporabljali štiristopenjski dostop do problema zlorabe:

- *preventiva*: tako daleč, kot je praktično ali možno – cilj oskrbovalnih domov mora biti preprečevanje, da se zloraba sploh ne zgodi;
- *identifikacija*: kjer se zgodi zloraba, jo mora dom hitro identificirati in zagotoviti, da bo poročano o zlorabi;
- *akcija*: ko je zloraba identificirana, morajo domovi hitro reagirati s takojšnjo akcijo in zagotoviti varnost svojih stanovalcev in uporabnikov oskrbovalne skupnosti;
- *načrtovanje*: domovi se morajo nekaj naučiti iz teh incidentov (zlorab) in vnesti to v bodoče načrtovanje.

- **Preventiva**

Najboljši način soočanja z zlorabo je njeno preprečevanje. Oskrbovalni domovi morajo imeti strategijo in postopke ter kreirati kulturo in zavednost med oskrbovalnim osebjem, vključno z razumevanjem, da zloraba ne sme in ne more biti tolerirana na noben način. Najboljši način

obstoja take kulture je skozi učinkovit *trening, analizo stanja in supervizijo*. Zaposleni morajo vedeti, da bodo postopki in politike proti zlorabi identificirani in izvedeni takoj in učinkovito.

- **Identifikacija**

Če se pojavi, je pomembno, da se zloraba identificira in prijavi. Osebje mora biti trenirano, da zazna vse oblike potencialne zlorabe in izkoriščanja, in mora natančno vedeti, kaj storiti in komu prijaviti, če je kakršenkoli sum o tej zadevi. To vključuje tudi potrebo podpore poročanju (whistle blowing). Pogosto se lahko osebje počuti zastrašeno s strani osebe, ki zlorablja, posebno če je oseba, ki zlorablja, starejši (nadrejeni) član osebja. Obstaja tudi pritisk, naj bodo tihi. Mnogi tako tudi ravnajo in ignorirajo zlorablajoče aktivnosti. Posebno pomembno je, da osebje ne sme dvomiti, prepričano mora biti, da bodo dobili podporo pri delu v domu, če bodo poročali o zlorabi, če pa ostanejo tihi, so lahko sami vpleteni v disciplinarni ali kriminalni akt.

- **Akcija**

Vsako poročilo ali sugestija o zlorabi je treba obravnavati resno ne glede na razsežnost, zahteva takojšnje preiskovanje in ustrezno akcijo. Ta preiskovanja morajo biti pravična, poštena, spodobna in transparentna. Če je vključeno osebje, morajo biti izvedena z upoštevanjem zaposlitvenega zakona in politike organizacije. Pristanek in sodelovanje žrtve pri preiskavi je pomemben vidik v vsaki začetni akciji. Zaupanje je ključni element pri obravnavi tega dogodka. Žrtve zlorabe se počutijo zastrašene in molčijo ter se bojijo govoriti. Lahko so zmedene in ne vedo, komu zaupati, zato so zelo pomembni podporni mehanizmi.

- **Načrtovanje**

Zelo je pomembno, da se oskrbovalne organizacije nekaj naučijo iz teh incidentov zlorabe in da je to vključeno v način, kako bodo delovale v bodoče. Obvezni primeri, kjer bi to lahko bilo posebno učinkovito, so izboljšani treningi osebja ali uporaba zagovorniških skupin.

3.5.4 Postopki pri zlorabi

Glede na »nacionalne minimalne standarde« za oskrbo starejših ljudi v domovih šteje neposredna, takojšnja varnost in zdravje žrtev v prvem planu. Osebje se mora pogovarjati z žrtvijo in obvladati situacijo: zbirati, poslati po pomoč, nuditi prvo pomoč in poklicati medicinsko pomoč, reševalca in policijo, če je to potrebno. Če je povzročitelj še vedno

prisoten, mora osebje poskušati umiriti situacijo, toda ne sme se izpostaviti tveganju. Če situacija ni tako nujna in očitna, morajo biti vsi sumi sporočeni osebi, ki je za to pristojna, da lahko prične odgovarjajoče postopke.

- **Zaupnost**

V tem procesu sta pomembni obzirnost in občutljivost. Včasih je morda bolje, da opravi pogovor član osebja, ki je poznan posamezniku (žrtvi), ne pa dežurna oseba. Kadar posameznik pravi, da bo povedal nekemu članu osebja, toda prosi, da ta član osebja ne pove nikomur drugemu, mu mora oskrbovalni delavec dopovedati, da tega ne more ohraniti zaupno in da mora po navodilih informirati predpostavljene, vodjo ali dežurno osebo. Zagotoviti je treba, da bo informacija obravnavana zaupno in zavod ne bo vpeljal preiskave brez njegovega privoljenja, razen če je bil akt kriminalen in je bil kršen zakon ali dokler tozadevna zloraba ne predstavlja tveganja za druge.

- **Privolitev (strinjanje)**

Privolitev je pomembna uslužnost in premislek. V splošnem žrtve zlorabe ne pričnejo akcije proti osebi, ki zlorablja, in imajo tudi pravico tega ne storiti. To je pogosto tam, kjer je oseba, ki je zlorabljena, sin ali hči ali drug član v družini. Če osumljena žrtev ne želi, da se incident raziskuje naprej, morajo biti njene želje spoštovane, razen če je žrtev:

- v fizični nevarnosti,
- jasno nesposobna narediti sporočilno odločitev,
- ni edina oseba, ki je vpletena v tveganje.

Oseba (žrtev) ima pravico določati, kako naj ji pomagamo ali če sploh želi pomoč. Kjer je posameznik nesposoben napraviti sprožilni korak ali dati privoljenje, je dolžnost dežurne osebe, da se pogovori o situaciji z njim, sorodniki ali zadolženimi osebami. Možna tveganja morajo biti skrbno razložena posamezniku, tako da lahko napravi sprožilni korak. Če posledice zlorabe niso deljene z osebo, ki zlorablja, in je potem prost, lahko spet stori zlorabo ali škodo. Če se zloraba zgodi s strani zaposlenega v organizaciji, ta posameznik ne bi smel več delati na tem področju.

Vsi primeri zlorabe, kjer žrtev daje privoljenje za akcijo, morajo biti brez odloga sporočeni socialni službi ali na ustrezen naslov. V situacijah, kjer je evidenten kriminalni akt, mora

vodja, direktor ali dežurna pooblaščen oseb o zadevi nemudoma sporočiti policiji. Posebno je to pomembno pri sumu spolne zlorabe, kjer bo policija hotela zbrati dokaze, kakor hitro bo mogoče.

- **Poročanje**

Prijava policiji mora vsebovati sledeče informacije:

- osebne podatke (podrobnosti) o žrtvi,
- bistvo izjave (trditve),
- podrobnosti o domnevni osebi, ki zlorablja,
- podrobnosti o specifičnih incidentih ali dogodkih, vključujoč datume, mesta dogodkov, poškodbe, priče,
- ali je bilo dogovorjeno, da postopek steče.

- **Posnetje (recording)**

Ko je napravljen zapisnik o dogodku, bo socialna služba delovala po svojih lastnih smernicah in postopkih. Pri tem morajo zaposleni vedno sodelovati. Vsa dejstva, incidenti in diskusije, ki se nanašajo na sume, morajo biti jasno in ažurno posneti v načrtu posameznikove oskrbe, kakor hitro je po incidentu mogoče. Ti posnetki (zapisi) so strogo zaupni in morajo biti shranjeni varno, kot predpisuje zakon o varovanju osebnih podatkov. V prihodnjih preiskavah bodo lahko uporabljeni kot evidenca.

- **Akcija (delovanje, ukrepanje)**

Kjer ni bila narejena prijava (poročilo) socialni službi skladno z željami žrtve, bi morali začeti druge preišljene akcije in dati posamezniku ustrezno podporo. Če je domnevna oseba, ki zlorablja, član osebja, mora zavod izvesti disciplinski postopek in notranjo preiskavo v skladu z disciplinsko politiko zavoda. Izvedena akcija lahko pomeni osnovo za odpuščanje zaradi slabega vedenja.

Če je oseba, ki zlorablja, sorodnik ali skrbnik, mora dom oziroma zavod prepovedati obiske ali določiti obiske samo s spremstvom. Na vseh pristojnih mestih mora biti situacija previdno kontrolirana. Domovi morajo sprejeti in biti pripravljeni, da so lahko v nekaterih primerih zlorabe začete akcije za snemanje in spremljanje, ki so zakonsko dovoljene. Natančno napisano poročilo se mora v vseh primerih hraniti na varnem mestu in vsi zaposleni morajo usklajeno delovati s ciljem minimaliziranja tveganja za bodočo zlorabo. Dolžnost policije je

preiskati vsako možno kriminalno dejanje, kar bo vključevalo tudi zaslišanje žrtev, prič in osumljencev ter zbiranje evidenc. Tak proces se ne konča vedno v sodnem postopku, toda zgodnja vključitev policije bo dala možnost, da bo preiskava vodena učinkovito. Primeri spolne zlorabe morajo biti vedno prijavljeni policiji.

Pri razkrivanju zlorabe je potrebno biti pozoren ne več stvari:

- ljudje, ki so odvisni od drugih za svojih oskrbovalnih potreb, so ranljivi glede zlorabe in izkoriščanja;
- zloraba se pogosto pojavi kot rezultat nekega neravnotežja moči med posameznikom in dajalcem oskrbe;
- posamezniki so lahko žrtve različnih tipov zlorab, zanemarjanja in izkoriščanja; to lahko vključuje fizično, spolno, finančno ali emocionalno zlorabo;
- pozorno je treba spremljati znake, signale in simptome zlorabe;
- ob odzivanju na katerokoli zadevo glede zlorabe, zanemarjanja ali izkoriščanja morajo zaposleni slediti politikam in postopkom svoje oskrbovalne organizacije;
- vsaka zadeva glede sumov ali pričakovane zlorabe ali zanemarjanja mora biti takoj prijavljena supervizorju ali vodilnemu menedžerju;
- privoljenje posameznika je pomembno v vsaki preiskavi domnevne zlorabe ali izkoriščanja;
- skrbstveni delavci morajo zagotoviti, da se zadeve v zvezi z zlorabo in izkoriščanjem obravnavajo z občutkom in na zaupen način.

V nadaljevanju so navedeni nekateri načini za zmanjševanje dejavnikov, ki vplivajo na poškodbe ali zlorabe, stres in bolezen.

3.5.5 Podlaga iz tujine

V osebo usmerjeno delovanje pomeni, da je ta v središču naše pozornosti. To pomeni delovanje na način, ki ga želi oseba, in podpiranje pri tem, da le-ta postane del skupnosti. Vladna politika v Veliki Britaniji podpira razvoj oskrbovalnih skupnosti, ki so osredotočene na ranljive osebe, ki potrebujejo zdravstveno in socialno podporo in pomoč. Povzetek po The Mental Capacity Act 2005 (v Brooke 2007, 32) pravi: »[...] dana mora biti vsa podpora, da vsakdo prihaja do svoje lastne odločitve.« V A New Strategy for Learning Disability for the 21 st Century (White Paper Valuing People 2001 v Brooke 2007, 32) britanska vlada jasno

opredeli prioriteto, da se mora na osebo osredotočen pristop »začeti z osebo, ne pa z oskrbovalno skupnostjo, in upoštevati njene želje in pričakovanja«. V dokumentu *The White Paper Our Health, Our Care, Our Say* (2006) je poudarjena potreba po opolnomočenju ljudi, ki prejemajo pomoč in podporo, in prevzetju kontrole o skrbi zanje. Dokument (v Brooke 2007, 32) navaja: »Izbira pomeni, da bodo ljudje sami bolje določali, kakšne oskrbovalne skupnosti želijo in kje.«

Pri pregledu stanja in ugotavljanju rešitev v državah Evropske unije je potrebno upoštevati izvajanje različnih šolskih sistemov in obenem sistem, ki bi na področju poklicnih kvalifikacij poenotil raven oziroma stopnjo znanja delavcev na področju socialnovarstvenega dela. EASPD je Evropsko združenje ponudnikov pomoči za ljudi z oznako motenj v duševnem razvoju, ki od leta 1996, ko je bilo ustanovljeno, do danes vključuje skoraj 8000 ponudnikov iz vse Evrope. Glavni namen je predstavljati in promovirati enake možnosti za osebe z oznako motenj v duševnem razvoju z učinkovitim in visokokakovostnim sistemom pomoči. Njihov pomemben skupni projekt je ECL (European Care Licence) – certifikat, ki nudi dokaz o posameznikovi minimalni stopnji znanja o socialnovarstvenem delu. Prepoznaven je v večini Evrope in odprt za nove člane. Ponuja možnost oblikovanja evidence usposobljenih zaposlenih uslužbencev in delavcev na tem področju za lažje iskanje in zaposlovanje po vsej Evropi.

3.5.6 Opredelitev socialnega asistenta

Konceptualne spremembe na področju socialnovarstvenega dela v ustanovah in drugačna stališča do oseb z oznako motenj v duševnem razvoju zahtevajo nova znanja in poklicne kvalifikacije z namenom poznavanja ključnih vsebin in znanj za čim bolj kvalitetno delo in odnos z osebami z oznako motenj v duševnem razvoju.

Vedno večja aktivna in neposredna povezanost z Evropo ter vključevanje Slovenije v projekte Evropske unije na področju socialnega varstva odpirata vprašanja o poklicni mobilnosti glede na izobrazbene kvalifikacije. Prehodi med poklici upoštevajo tudi zaščitna dejavnika, kot sta zadovoljstvo pri delu in strokovno izobraževanje delavcev pri poklicnih obremenitvah, in so uspešnejši, če so znanja in spretnosti za opravljanje dela tako splošna, da so prenosljiva med različnimi poklici v isti glavni poklicni skupini.

Socialni asistent bi si prizadeval poiskati nove in ustvarjalne poti za reševanje problemov in kreiranje poti za doseganje tistega, kar želi oseba, ki ji asistira. Izraz socialni asistent je nov,

predlagan je bil za izobraževanje asistentov za različne skupine oseb, ki potrebujejo pomoč. Lahko bi se kot osebni asistent zaposlil npr. tudi v domu starejših ali izvajal pomoč na domu. Samo izobraževanje za socialnega asistenta pa obsega vsebine, ki vplivajo na spremenjen oziroma bolj poglobljen odnos do oseb, ki so potrebne pomoči. Vloga za poklicni profil socialni asistent čaka na obravnavo na Centru za poklicno izobraževanje od leta 2009. V njej je predvideno, da bi se učenci že po osnovni šoli usmerili na to področje dela (delo z osebami s posebnimi potrebami, delo z dolgotrajno bolnimi, invalidi, izvajali bi osebno asistenco, delali s starejšimi (tako v zaščitenem okolju – zavodih – kot v domačem okolju) in bi že v začetku srednješolskega izobraževanja sledili svoji poklicni naravnosti. Socialni asistenti bi z opravljanjem poklica, ki so si ga izbrali sami in ga želijo opravljati, izboljšali tudi kakovost življenja oseb, ki potrebujejo pomoč. Danes žal pogosto v službah pomoči delajo tisti, ki drugih služb niso dobili, so jih izgubili ipd.

Osebe z izkušnjo gibalne oviranosti ali osebe z oznako motenj v duševnem razvoju trdijo, »da prizadetosti ne povzroči stanje njihovega telesa ali bolezen sama po sebi. Onesposobljenost za polno življenje in participiranost v družbi (prizadetost) povzročita zatiralski odnos družbe in posameznikov na to stanje, kot posledica predsodkov in stališč« (Zaviršek in Škerjanc 1998, 45).

Člani uporabniških gibanj zagovarjajo osebno asistenco, ki si jo izbere vsak uporabnik sam, sam določi način in vsebino srečevanj in jo seveda tudi odpusti, če je potrebno. Prilagoditi pa je treba sistem financiranja, ki bo to omogočal. Socialni asistent bi pri načrtovanju skupaj z osebo, za katero je zadolžen, pripravil individualni načrt, pri katerem bi izhajal iz potreb osebe in njenih interesov ter želja.

Socialni asistent bi imel pri delu z osebami s posebnimi potrebami, s starejšimi in z dolgotrajno bolnimi naslednje naloge (Bužan 2008, 20):

- izvajanje osebne nege;
- glede prehrane (izvajanje, pomoč in navajanje na hranjenje pri vseh dnevni obrokih, serviranje hrane, uporaba jedilnega pribora, pripravljanje in hranjenje, kuhanje manjših obrokov, pospravljanje posode);
- varovanje in vodenje (urejanje igralnice ali kabineta, priprava igrač in pripomočkov, izdelovanje igral in didaktičnih pripomočkov, vodenje pri igri, zaposlitev otrok, mladostnikov in odraslih po navodilih strokovnih delavcev, vodenje na sprehod,

letovanja, izlete, prireditve, pripravljane in varovanje pri opoldanskem počitku in spanju, spremljanje na strokovno obravnavo, nameščanje v ustrezne položaje (fizioform, stolčki, vozički), skrb za nego bolnih oseb, opazovanje stanja);

- skrb za higieno prostorov, ki se uporabljajo za delo, urejanje zunanje igralne površine, čiščenje in razkuževanje, načrtovanje porabe potrošnega materiala ...);
- sodelovanje v timu (sodelovanje z različnimi strokovnimi delavci pri pripravi na individualno delo, sprotne vsebinske in metodične priprave na delo, priprava pripomočkov za delo z otroki in odraslimi v skladu s pravili stroke, sodelovanje pri spremljanju posameznika, spodbujanje razvoja njegovih sposobnosti na vseh področjih razvoja;
- pomoč pri razvoju vzgojno-izobraževalnega dela, izvajanje varstva, izvajanje varstva otrok in odraslih v času dežurstva, sodelovanje pri pripravi in izvedbi kulturnih, športnih in drugih splošno koristnih in humanitarnih akcij, kjer sodelujejo otroci ali odrasli, zbiranje in obdelovanje podatkov v zvezi z opravljanjem vzgojnega in drugega dela, priprava uporabnikov za odhod;
- sodelovanje s svetovalno službo, vzgojiteljem, starši, svojci zaradi garderobe ali drugih potreb;
- udeleževanje organiziranih strokovnih izobraževanj in izpopolnjevanj ter stalno sprotne samoizobraževaje.

Opis delovnega mesta in nalog socialnega asistenta, usmerjenih v osebe z oznako motenj v duševnem razvoju:

- izvajanje varstva in socialne oskrbe oseb z motnjami v duševnem razvoju;
- usmerjanje in zahtevnejša pomoč pri vzdrževanju osebne higiene, osebne urejenosti, pri gibanju in hoji, komunikaciji in orientaciji, hranjenju, spremljanju in urejanju ter skrbi za osebno garderobo;
- izvajanje in koordinacija gospodinjskih del, sestavljanje in vodenje evidenc, sestavljanje pisnih poročil ter obveščanje in poročanje o zdravstvenih in drugih stanjih ter spremembah oseb z oznako motenj v duševnem razvoju;
- uvajanje in vključevanje oseb z oznako motenj v duševnem razvoju v enostavne zaposlitve, dejavnosti prostega časa in sodelovanje pri izdelavi vzgojno-izobraževalnih načrtov ter pri izvajanju posebnega programa vzgoje in izobraževanja in programa vseživljenjskega učenja;

- sodelovanje pri izdelavi osebnih načrtov ter pri izvajanju programov vključevanja v okolje, ohranjanja socialnih stikov, osebne rasti, prostega časa in višji kvaliteti življenja ter drugo sodelovanje s svojci in strokovnimi delavci;
- urejanje in čiščenje prostorov;
- izvajanje drugih del in nalog po navodilih nadrejenih;
- odgovornost za rezultate lastnega dela, odgovornost za vodenje v okviru svojih pristojnosti in varno delo.

Vloga socialnega asistenta v zagovorništvu:

- spodbujanje samozagovorništva;
- pospeševanje komunikacije in sprejemanje odločitev;
- delovanje v vlogi zagovornika, če je to primerno ali zahtevano s strani uporabnika;
- iskanje zunanjega zagovornika (državljski zagovornik);
- pooblašcanje uporabnika pomoči.

Vloga socialnih asistentov:

- timsko delovanje (New Trinity Centre, 2000); delitev izkušenj in znanja, delitev idej, boljše odločanje); skupni cilji, uveljavljanje tima, povečano poklicno zadovoljstvo, zmanjšan stres;
- komuniciranje (poslušaj, kaj je bilo rečeno in kako je bilo rečeno, uporablja nebesedno komunikacijo, razjasni, če je bilo razumljeno, vpraša, da izve več, izrazi, če je poslušal, razumel);
- dosegljivost virov;
- snemanje (hranjenje, vzdrževanje podatkov s ciljem učinkovite podpore uporabnika pomoči, kar vključuje hrambo takih stvari, kot so: podporni plan, dnevna poročila, medicinski posnetki, srečanja, korespondenca);
- zagovorništvo, ki razglašajo želje, odločitve nekoga drugega;
- usposabljanje (socialni asistent mora oskrbovanca usposobiti za samozagovorništvo, učenje in razvoj novih spretnosti, dobiti dostop do nečesa, nekoga, nekje, vzpostavljanje odnosov);
- planiranje, koordiniranje (asistira zagovorništvu, organizira srečanja, implementira podporno-oskrbovalni načrt, razvije dnevni program oskrbe, organizira medicinsko službo);

- povezovanje.

Glede na čedalje večje število oseb, ki pomoč potrebujejo (predvsem naraščanje števila starejših oseb), je nujno pospešiti medresorsko usklajevanje in sprejemanje postopkov za odobritev predlaganega izobraževalnega programa, katerega rezultat bo nov poklic socialni asistent.

4 RAZUMEVANJE ZLORAB PRI OSEBAH Z OZNAKO MOTENJ V DUŠEVNEM RAZVOJU

4.1 Razumevanje narave zlorabe in zanemarjanja

V vseh primerih zlorabe oseb z oznako motenj v duševnem razvoju, ki jih je leta 2006 zajela raziskava v Veliki Britaniji (Pountney 2007, 1), se je zloraba dogajala dalj časa, včasih celo več let. Obstajajo različni razlogi, zakaj se je to dogajalo, toda v nekaterih primerih je bilo krivo pomanjkanje treninga osebja glede značilnih dejavnikov zlorab. Z raziskavo o razširjenosti zlorabe nad osebami z motnjami v duševnem razvoju v oskrbi Cornwall Partnership NHS Trust (prav tam) so ugotovili, da osebje ni vedelo, da je način, kako so delali z osebami z motnjami v duševnem razvoju, zloraba. Čeravno se člani osebja zavedajo, kako pomembno je poročanje o zlorabah, je potrebno veliko pozornosti in treningov, da nasilje prepoznajo. Pri razumevanju zlorab in zanemarjanja je treba biti pozoren na mnenja tujih in domačih avtorjev, ki poudarjajo, da so spolne zlorabe oseb z oznako motenj v duševnem razvoju začeli raziskovati kasneje kot spolno nasilje med drugimi. Bašičeva (1997) poudarja, da v Sloveniji značilno pozno odkrivamo spolne zlorabe z oznako motenj v duševnem razvoju, saj je najpogostejša starost otrok ob razkritju trinajst let. Sklepamo lahko, da starši in strokovnjaki ne prepoznavajo znamenj zlorabe in nanje niso dovolj pozorni, zato obstaja največja nevarnost, da se zloraba odkrije takrat, ko otroci o njej poročajo sami. Stiske in bolečine spolno zlorabljenih oseb je raziskovala Repičeva leta 2008. Pri razjasnitvi razumevanja posledic je največ pozornosti namenila družini, kjer so posamezniki odraščali, samopodobi, telesu in doživljanju spolnosti posameznikov.

Ko izhajamo iz besed zloraba in »omalovaževanje«, so tipi zlorab različni.

4.1.1 Vrste zlorabe

Vrste zlorab (Pountney 2007, 3):

- **Fizična zloraba**

Fizična zloraba vključuje škodovanje nekemu z uporabo sile za oskrbovanje in obvladovanje osebe. Organizacija lahko vodi politiko, ki pokriva podporo vedenju (uporabo fizične intervencije ali psihičnega obvladovanja posameznika s strani primerno kvalificirane osebe) v

določenih okoliščinah. Druge definicije fizične zlorabe vključujejo uporabo fizične sile brez zagovora; puščanje nekoga v situaciji, v kateri občuti bolečino in nelagodje, npr. sedenje v toaleti za dalj časa; siljenje nekoga z močjo; siljenje nekoga, da opravi nalogo, za katero ni niti sposoben niti nima energije; puščanje nekoga v neogrevani sobi ali zunaj zgradbe, ne da bi bil primerno oblečen; opustitev, da bi odstranili osebe iz nevarne situacije; če ne preprečimo, da bi bil kdo fizično nasilen nad drugimi; prisiljevanje, da privedemo ljudi do opravljanja stvari, ki jih nočejo narediti; neustrezno zdravljenje, da lahko kontroliramo nekoga; neprimerno obvladovanje nekoga s privezovanjem na posteljo ali stol s kakršnimikoli sredstvi, da je nesposoben za gibanje ali rekreacijo; nepooblaščno opazovanje nekoga v sobi; kaznovanje nekoga, da ga vlečemo za lase ali ožigamo s cigareto idr.

- **Spolna zloraba**

Spolno nasilje bi lahko po znakih ločili na *neposredno*, *verjetno* in *možno* (Mramor in Dobnik - Žerjav 2009).

- Neposredni telesni znaki so poškodbe, podplutbe, otekline v predelu genitalij, prsi, zadnjice, na notranji strani stegen, nadalje nenavadni predmeti v genitalnih, urinalnih in rektalnih odprtinah, sperma v vagini ali rektumu, infekcija s spolno boleznijo, ki se prenaša s spolnim kontaktom (mlajši otroci), nosečnost (mlajši).
- Neposredni psihosomatski znaki so bolečine v spodnjem delu trebuha in stegen.
- Neposredni vedenjski znaki so namigovanje na spolne aktivnosti, starosti neprimerne spolne igre, pretirano samozadovoljevanje, močan interes za spolnost, močno spolno naravnano vedenje do moških in odraslih, napadalno spolno vedenje, promiskuiteta, poudarjen strah pred moškimi; pri mlajših otrocih pa strah pred dotikom drugih, negativna podoba o lastnem telesu, otrplost – ne drzne se ganiti, ne upa se sleči ali pa se slači ob neprimernih situacijah, ne upa se uleči na hrbet.
- Neposredni znaki v družini so nenavaden intimen kontakt med materjo in sinom, romantičen odnos, zveza med očetom in hčerjo, močno rivalstvo med materjo in hčerko, poudarjen očetov interes za spolno aktivnost hčerke.
- Verjetni psihosomatski znaki so stalne bolečine v trebuhu, težave v prehranjevanju (anoreksija, bulimija).
- Verjetni vedenjski znaki so »odraslo« vedenje, pretirana skrb do drugih, negativna samopodoba, občutki krivde in sramu, pomanjkanje zaupanja, ne drzne si uživati, ne sodeluje v družabnih in šolskih aktivnostih, nenavaden padeč šolskega uspeha,

beganje od doma, depresivna občutljivost, samopoškodbe, poskusi samomora, prostitucija, maltretiranje drugih otrok in živali.

- Verjetni znaki v družini so socialna osamitev v družini, preveč ustrezljiva naravnost do zunanjega sveta, neorganizirano kaotično življenje družine, strogo normirano, religiozno družinsko življenje, nenavadno urejeno spanje, slabi seksualni odnosi med otroki, mnogo igrivih, spolno obarvanih opazk, incest v zgodovini družine ali v družinah staršev.

Spolno nasilje se zgodi, če neka oseba izvaja moč na drugo osebo, da doseže spolno zadovoljstvo. To lahko vključuje otipavanje in poljubljanje brez privolitve, spodbujanje ljudi, da govorijo neprimerno o svojih spolnih izkušnjah, siliti nekoga, da dela nekaj iz spolne narave proti svoji volji, dajati na razpolago pornografski material, neposredovanje, ko se pričakuje ali lahko pričakuje spolno nasilje, neprimerno opazovanje spolnih aktivnosti, spodbujanje spolnih odnosov med osebami z motnjami v duševnem razvoju.

The Sexual Offences Act 2003 (v Pountney 2007, 5) opredeljuje prestopok (napad), če nekdo prične spolno aktivnost z vsakomer, ki nima sposobnosti za privolitev (soglasje) in ne more jasno povedati, ali je bilo privoljenje dano prostovoljno. Sodišče bo razsodilo, da privolitev ni bila dana, če posameznikova nesposobnost preprečuje komunikacijo, ne glede na to, če sam želi spolnost ali ne.

Definicija spolnega zlorabljanja otrok (Leskovšek 1997, 376):

- 1. Za dejanje spolne zlorabe gre takrat, kadar odrasel človek ali mladostnik uporabi ali uporablja otroka za to, da se spolno vzburi ali/in da poteši svojo spolno slo. Odrasel človek je v odnosu do otroka zmeraj v položaju močnejšega. Otrok je majhen in neveden. Največkrat tej odrasli osebi tudi zaupa in/ali je celo odvisen od nje. Zato otrok ni sposoben svobodno odločati in zavestno sodelovati pri dejanjih, ki jih zahteva odrasli. Kadar pod temi pogoji pristane na sodelovanje, ni mogoče spregledati, kako zelo lahko škoduje njegovemu nadaljnjemu razvoju.*
- 2. Spolna zloraba je tisto dejanje ali dogajanje, ko se odrasli ali starejši mladostnik dotika otroka na način, ki ima seksualno obeležje, in otroka uporabi za zadovoljitev svojih seksualnih potreb. Načini in aktivnosti so zelo različni, vsem pa je skupno to, da odrasel zlorabi svojo moč in avtoriteto, ter da otroka ujame v zanko, ga zavede ali celo na silo potisne v seksualno aktivnost.*

3. *Spolno zlorabljanje je zahteva odrasle osebe, da otrok sodeluje v spolnih dejanjih proti svoji volji. Otrok se nahaja v situaciji, v kateri ima občutek, da se temu ne more izogniti zaradi premoči, čustvenega pritiska, prisiljevanja ali nasilja odraslega.*

- ***Emocionalna (psihološka) zloraba***

Emocionalna ali psihološka zloraba vključuje delovanje proti nekemu z namenom, da postane prestrašen, odsoten ali nesrečen, mu povzroča trajni stres ali bojazen, ter da deluje proti svoji volji kot rezultat strahu ali zaskrbljenosti.

Primeri emocionalne zlorabe vključujejo: ustrahovanje; negativno, agresivno in ciljano obnašanje, izraženo v daljšem časovnem obdobju, ki je lahko podprto s strani delavca, drugih oseb z motnjami v duševnem razvoju, osebe iz družine ali nekega drugega pripadnika v skupnosti; grožnje ali grozljiv govor; prikrite grožnje (npr., če ne boš naredil, kot jaz rečem, te tvoja mati ne bo obiskala ta teden); preklinjanje in kričanje; življenje z nekom, ki je agresiven in grozeč; nedopuščanje izbire; namerno razpravljanje o izkušnjah, ki ponižujejo; spominjanje ljudi na njihovo neprimernost in nesposobnost; namerno početje stvari, ki ljudi »razbesnijo«; ignoriranje ljudi za daljše obdobje; zanikanje posameznikovih zahtev, izbir, mnenj in privatnosti; omejevanje dostopa do prijateljev in družine; ignoriranje religioznih in kulturnih potreb.

- ***Finančna zloraba***

Finančna zloraba vključuje denar ali premoženje, pridobljeno z goljufijo ali uporabo tujega denarja ali lastnine v nasprotju z željami tistih, za katere smo zadolženi, da delamo v njihovem interesu. Finančna zloraba vključuje tatvino, rop denarja ali predmetov; uporabo denarja, namenjenega za določen namen oziroma za drugo stvar, ne da bi oseba v to privolila; moledovanje za stvari, ki jih zagotavlja že oskrbovalna služba; izposojanje denarja od oseb z motnjami v duševnem razvoju; opogumljanje ljudi, da porabljajo denar, če tega sami ne želijo; siljenje ali zapeljevanje ljudi v finančne transakcije, kot je borza ali kupovanje neprimernih dobrin; deljenje denarja neke osebe z drugo brez njenega privoljenja.

Primer: Stephenov denar

Stephen je avtist, tako ima tendenco slediti navodilom dosledno. Vsak dan potuje na svoje delovno mesto sam, vsako jutro z vlakom. Nekega jutra, ko je prišel s postaje, ga je neznanka

zaposila za en funt. Stephen ji je dal denar brez kakršnegakoli vprašanja. Naslednje jutro je bila neznana ženska spet tam in storila enako. Stephen ji je spet dal denar. Neznanka je tako hitro ugotovila, da bi ji dal vsakršno vsoto denarja, za katero bi prosila. Medtem je Stephen postajal negotov, saj ni vedel, kako to zaustaviti. Slučajno je naletel na svojega podpornega delavca Martina, ki ga je naslednje jutro spremljal na njegovi poti. Martin je videl, kaj se dogaja, opozoril je neznanko na njeno neprimerno ravnanje in pozneje pomagal Stephenu razviti nekatere strategije, ki bodo pripomogle k temu, da se mu v bodoče take stvari ne bodo več zgodile.

- ***Institucionalna zloraba***

Institucionalna zloraba je tista, ki se dogaja v institucijah, kjer lahko tisti, ki uporabnikom nudijo pomoč, to izvajajo tako, da jim omejujejo svobodo, jim škodujejo ali zanikajo njihove človeške pravice. Ta oblika zlorabe se pojavlja v »mehko« vodenem zavodu ali če so potrebe osebja postavljene pred potrebe oseb z oznako motenj v duševnem razvoju. Institucionalna zloraba lahko vključuje dosledno izvajanje disciplinskih pravil, s katerimi kontroliramo ljudi, vključuje pomanjkanje individualnosti med tistimi ljudmi, ki jih podpira oskrbovalna skupnost; npr. podobne frizure; ljudem preiskujejo njihove torbe, sobe; pregledujejo pošto brez njihovega dovoljenja; prisiljujejo ljudi, da puščajo vrata kopalnice na široko odprta; dajejo zdravila in s tem kontrolirajo njihovo obnašanje tako, da posameznik ne more motiti »mehko« delujoče oskrbovalne skupnosti; siljenje ljudi, da delijo oblačila z drugimi ljudmi. Mogoče že samo bivanje v institucijah predstavlja svojevrstno zlorabo, saj večkrat daje prednost skupinskemu pravilu pred individualnimi željami. Z ozaveščanjem zaposlenih z izobraževanjem pa vplivamo na to, da znajo zaposleni znake zlorab razpoznati, razumeti in biti nanje pozorni, predvsem pa da o tem pravočasno poročajo.

- ***Samozanemarjanje***

O samozanemarjanju govorimo:

- če posameznik opusti ustrezno skrb za svoje zdravje;
- če opusti ustrezno ravnanje s potencialno nevarno boleznijo ali poškodbo;
- ne nosi predpisanih očal ali slušnih pripomočkov, ko jih potrebuje;
- ignorira varnostna opozorila, npr. poskuša nekaj nevarnega brez ustreznega samovarovanja ali podpore, gre ven na mesta, ki so znana kot nevarna.

Samozanemarjanje vključuje tudi:

- vzdrževanje hiše v nehigienskem stanju, ki je škodljivo zdravju;
- neustrezno oblačenje v slabem vremenu;
- opuščeno umivanje v daljšem obdobju, kar lahko škoduje zdravju in moti druge ljudi.

- **Zanemarjanje**

Zanemarjanje pomeni sistematično in konsistentno pomanjkanje odzivanja osebnim potrebam ali opustitev aktivnosti za izboljšanje njihovih interesov.

Primeri vključujejo:

- družinski člani ali podporni delavci ne dajejo pomembnih informacij zaposlenim, ki skrbijo za osebe z oznako motenj v duševnem razvoju;
- puščanje nekoga v postelji cel dan zaradi pomanjkanja osebja;
- opustitev podpore nekomu v aktivnosti izven njihovega doma, ker član osebja ne uživa v tej aktivnosti ali enostavno noče iti;
- odrekanje medicinske pozornosti nekomu, ki je bolan;
- izpostavljanja nekoga nerazumnemu tveganju, npr. vožnji v avtomobilu brez pripetega varnostnega pasu;
- nevarovanje ljudi pred grožnjami nekoga z ekstremno izzivajočim vedenjem;
- opustitev jamstva glede dobre opremljenosti ljudi in njihove primernosti za aktivnosti, ki potencialno delujejo nevarno;
- dovoljevanje nekomu, da potuje brez spremstva na javnem transportu;
- opustitev, da preprečimo nekomu odhod z osebo, ki bi ga lahko poškodovala;
- opustitev sledenja rizičnim ocenam za podpirano osebo.

Pomembno je spomniti tudi, da so lahko osebe z motnjami v duševnem razvoju žrtve zlorab na osnovi etničnosti, spola ali spolne usmerjenosti. Ti tipi zlorabe se pojavljajo zaradi prejudiciranja in diskriminacije nasproti manjšinam v družbi.

Zaposleni v službah pomoči se ravno s tem, da se izobražujejo, pogovarjajo o zlorabah, jih poskušajo prepoznavati. Tako smo npr. v CUDV Draga pozorni na različnosti posameznih stanovalcev in jih poskušamo podpirati ter se izogibamo, da bi do zlorab sploh lahko prišlo.

4.1.2 Pravice, ki ščitijo pred ranljivostjo

Pravice, ki ščitijo pred ranljivostjo, narekujejo, kaj ljudje smejo govoriti in delati, in zagotavljajo osnovne pravice, npr. pravico do spoštovanja, pravico do enakosti.

Pri delu z osebami z oznako motenj v duševnem razvoju moramo raziskovati, kaj pomeni postavljanje vrednot v prakso, kot so individualnost, pravice, zasebnost, izbira, neodvisnost, dostojanstvo, spoštovanje, partnerstvo in enake možnosti (Brooke 2007, 29):

- Individualnost: želje, sanje, upanja, interesi in potrebe oseb z motnjami v duševnem življenju, ki se jih podpira, morajo imeti najvišjo prioriteto v dnevnem delu.
- Pravice: gre za spoštovanje človekovih pravic, ki so zaščitene z zakonom in zapisane v Splošni deklaraciji o človekovih pravicah (1948). Te pravice so: pravica do življenja, prepoved mučenja, prepoved suženjstva in prisilnega dela, pravica do svobode in varnosti, pravica do pravičnega sojenja, pravica spoštovanja privatnega in družinskega življenja, svoboda mišljenja, vesti in religije, svoboda izražanja, svoboda zbiranja in združevanja, pravica do poroke, prepoved diskriminacije, zaščita lastnine, pravica do izobraževanja, pravica do svobodnih volitev, pravica do abolicije idr.
- Izbira: dnevne izbire so lahko glede obleke, hrane, denarja, s kom porabimo svoj čas idr. Zavedati se moramo, da izbira ne velja le za osebe, ki govorijo.
- Zasebnost (privatnost): pri osebah z motnjami v duševnem razvoju je treba omogočiti pogoje za spoštovanje zasebnosti.
- Neodvisnost: osebe z motnjami v duševnem razvoju je treba podpirati, da prevzamejo čim več kontrole nad svojim življenjem (izkušnje, zaupanje).

Poročilo »No Secret« Department of Health and Home Office iz leta 2001 (Morris 2008, 86) opredeljuje zlorabo kot zlorabo nad individualnimi in humanimi pravicami od katerekoli osebe ali oseb. Vsakdo lahko doživi zlorabo ali pa jo povzroča.

4.1.3 Zlorabe in moč

Med zlorabo in močjo je vedno povezava. Moč obstaja, če ima neka oseba ali skupina oseb nadmoč (avtoriteto) nad drugimi. Pri obstoju moči lahko ljudje kontrolirajo in vplivajo na druge. Na splošno imajo osebe z oznako motenj v duševnem razvoju v družbi malo moči. Večinoma so sprejemniki dogodkov in izkušenj, ko drugi ljudje izvajajo svojo moč. Moč se lahko izvaja na različne načine, lahko tudi s tonom glasu, sarkazmom in uporabljenimi

besedami. Osebe, ki zlorablajo, so pogosto ljudje z neke vrste avtoriteto nad osebo, ki je bila zlorabljena. Zlorabljenim osebam je težko govoriti proti tem osebam, ker so lahko prestrašene, ustrahovane in ne vedo, komu bi se lahko pritožile. Mnogo oseb z oznako motenj v duševnem razvoju ima malo prijateljev. Lahko so naprošene za sprejemanje pozornosti od nekoga, ki ga imajo rade in ga spoštujejo, zato ne zaznajo, da so bili zlorabljeni.

4.1.4 Komunikacija

Nekatere osebe imajo težave z besedno komunikacijo in ne znajo povedati, kaj se dogaja in ne znajo reči »ne« pri zlorabi, ne vedo, kako se pritožiti in kako so obravnavane. Drugi ljudje morda ne vzamejo resno njihovih pritožb in jim celo ne verjamejo. Osebe z multiplo nezmožnostjo so v večji nevarnosti, da postanejo žrtve fizične, materialne in spolne zlorabe.

Na predavanjih strokovnega spopolnjevanje za zaposlene v CUDV Draga (2011) so zaposleni izpostavili, da so osebe z oznako motenj v duševnem razvoju večkrat prisotne v komunikacijah, ki jih mogoče ne želijo, npr. pri opravljanju intimne nege vstopa drugo osebe, ki ni potrebno pri tem opravilu. Zaposleni morajo biti pozorni na dinamiko dogajanja v skupini med stanovalci. Priporočljivo je upoštevati želje stanovalcev pri izbiri dejavnosti, katerim se bodo pridružili, in omogočati njihovo izbiro glede na trenutna počutja.

4.1.5 Ranljivost

Široka definicija v vladnem poročilu No Secret (v Morris 2008) v Veliki Britaniji opredeljuje ranljivost odrasle osebe:

- kot osebe, ki so bile potrebne oskrbe v oskrbovalnih skupnostih;
- mentalne ali druge prikrajšanosti:
- stare in bolne;
- nezmožne skrbeti same zase;
- osebe, ki se še niso sposobne varovati pred oškodovanjem ali izkoriščanjem.

Iz tega lahko vidimo, da so ranljivi odrasli ljudje, ki so starejši, bolehnii ali psihično nesposobni, prav tako tudi osebe z oznako motenj v duševnem razvoju. Obstaja veliko razlogov, zakaj so osebe z oznako motenj v duševnem razvoju lahko ranljivejše za zlorabo.

4.2 Zaznavanje znakov zlorab in zanemarjanj

Pomembno je, da se zaposleni na področju skrbi zavedajo in zaznajo znake zlorabe. O njih morajo biti sposobni poročati in poskušati preprečiti, da bi se dogajale, ter pomagati osebam pri tem. Ob zaznavanju znakov oziroma simptomov zlorabe se je treba zavedati, da to še ne pomeni, da se je zloraba zgodila. Zelo natančno je opredelil znake zlorab in zanemarjanj Pountney (2007), navedeni so v nadaljevanju.

Nekateri od *skupnih znakov in indikatorjev* fizične zlorabe (prav tam):

- razkrivanje in izpostavljanje osebe, ki je bila fizično zlorabljen;
- prikazovanje agresije proti drugim osebam;
- odklanjanje medicinske oskrbe;
- nošenje dolgih rokavov in ovratnikov za zakritje modric in oteklin, četudi je zunaj vroče vreme;
- nepripravljenost sodelovati v športih, ki vključujejo slačenje, npr. plavanje, športne aktivnosti;
- odsotnost od rednih aktivnosti;
- ponavljajoče nepojasnjene vreznine, opekline, modrice ipd.;
- razlaga poškodbe z izgovorom padca ali spotikanja ob nekaj;
- bojazen oditi od doma;
- kazanje strahu pred določenimi posamezniki.

Nekaj skupnih znakov in indikatorjev spolnega nasilja pri osebah, ki so bile spolno zlorabljene (prav tam):

- izpovedovanje in razkrivanje osebe, ki je bila spolno zlorabljen;
- nepojasnjene poškodbe in krvavenje iz intimnih predelov;
- nenadno in frekvenčno nihanje razpoloženja;
- stopnjevanje odmaknjenosti od drugih oseb;
- poudarjeno spolno obnašanje;
- približevanje preblizu in neprimerno vedenje;
- večje težave pri koncentraciji v primerjavi s prejšnjimi;
- spolna vznburjenost brez pravega razloga;
- razdražljivost;

- preokupiranost s spolnostjo;
- nejevolja pri odgovarjanju, zakaj so bila dana neka darila;
- vedenje kot pri obsedenosti, npr. s fiksno idejo;
- neprestano umivanje, kopanje;
- nasprotovanje pomoči osebnega varstva;
- samopoškodovanje.

Oseba, ki zlorablja, je lahko drug sodelavec, družinski član, prijatelj. Obstajajo tudi *znaki*, ki pomagajo razpoznati *osebo, ki zlorablja* (prav tam):

- delavec kaže pomemben interes za nekoga, ki potrebuje pomoč;
- nekdo je skrivnosten o svojih aktivnostih z osebo, ki potrebuje pomoč;
- najti nekoga v kompromitirajočem položaju z nekom, ki potrebuje pomoč, in poskušati razložiti to situacijo;
- delavec spolno trpinči nekoga, ki uporablja oskrbovalno skupnost, z neprimernim otipavanjem ali sugestivnimi pripombami;
- delavec porablja velik del časa z določeno osebo ali skupino ljudi neprimerno, npr. redno prihaja prostovoljno na delo ob prostih dnevih, da vzame določene posameznike s seboj ven;
- delavec goji tesne odnose z osebo, ki potrebuje pomoč, kar presega profesionalne odnose.

Pomembno je spomniti, da ni nujno, da se zloraba dogaja, znaki pa opozarjajo, da je lahko nekaj narobe.

Znaki in indikatorji emocionalne ali psihološke *zlorabe* so naslednji (prav tam):

- bojazen reči karkoli groznega ali zasmehovanega;
- večanje odmaknjenosti od dogajanja;
- norčevanje iz samega sebe, toda na razburljiv način, opazujoč situacijo;
- čustvena otopelost;
- stalno izogibanje družbe;
- konstantno iskanje hrabrenja;
- muhavost in občutje nesrečnosti;
- težko odločanje za sprehod z ostalimi ljudmi;

- konstantno priganjanje in izzivanje drugih;
- moteni spolni vzorci;
- spremembe v vzorcih prehranjevanja.

Oseba, ki emocionalno ali psihološko zlorablja, lahko (prav tam):

- mnogo kriči in ima »bikovsko« vedenje;
- grozi ljudem in poskuša kontrolirati njihovo obnašanje;
- stalno se norčuje iz ljudi in govori poniževalne stvari o ljudeh;
- uživa v strašenju ljudi in jih spravlja v jok;
- težko se prilagaja ljudem – kolegom, enako tudi ljudem, ki jih oskrbuje.

Prav tako je pomembno omeniti, da osebe, ki zlorablajo, niso videti drugačne, lahko so celo prav očarljive. To je eden od razlogov, zakaj so sposobne izvajati zlorabo tako dolgo.

Znaki in indikatorji finančne zlorabe

Mnoge osebe z oznako motenj v duševnem razvoju potrebujejo podporo pri upravljanju z denarjem. Ljudje, ki finančno zlorablajo, lahko neupravičeno jemljejo denar in se finančne zlorabe niti ne zavedajo. Če je oseba finančno zlorabljena, je evidenčen eden ali več znakov (prav tam):

- denar zmanjkuje brez pojasnila;
- pomanjkanje transparentnosti poti porabljenega denarja;
- kopičenje velikih presežkov, toda oskrba je prikrajšana ali slabe kvalitete;
- osebni denar oseb z oznako motenj v duševnem življenju je porabljen brez njihove vpletenosti;
- denar se izgublja brez sledi;
- sprememba v pojavu oblačenja, nekdo je videti eleganten, medtem ko je bil prej skromno oblečen;
- pomanjkanje v hrani ali ogrevanju.

Znaki in indikatorji institucionalne zlorabe

Raziskava v oskrbovalnih skupnostih z osebami z oznako motenj v duševnem razvoju, izvedena v osnovni oskrbovalni družbi v Veliki Britaniji l. 2006, je ugotovila, da je bila institucionalna zloraba skupna v večini delov skupnosti. Življenjski stili in potrebe

posameznikov so bile žrtvovani v korist potreb zavodov. Poročilo The Healthcare Commission iz januarja 2007 (v Brooke 2007, 29) pravi, da je bil ta tip zlorabe v večini primerov nenameren, vendar je to kljub temu zloraba:

- potrebe in želje osebja so postavljene na prvo mesto, željam in potrebam oseb, ki jih oskrbujejo, pa ne sledijo;
- zavod deluje na strog način: s časom za kosilo in časom za spanje;
- oskrbovanci nimajo možnosti sodelovati v izbiri in sprejemanju odločitev;
- nepriznavanje kulturne in religiozne različnosti;
- samozagovorniške skupine so neopogumljene;
- družinski člani in skrbniki niso dobrodošli;
- potrebe varovancev, npr. posebne diete ali posebne medicinske potrebe, so prezrte;
- kaznovanje je del ustaljenega režima;
- psihično prisiljevanje se redularno uporablja kot sredstvo kontrole, brez obzira na načrt za osebno podporo;
- vzdušje strahu in ponižnosti v zavodu.

Znaki in indikatorji zanemarjanja

Zlorabo zaradi zanemarjanja je možno ugotoviti, dostikrat pa je to težko ugotovljivo, ker so znaki za zlorabo subtilni (Pountney 2007):

- oseba postaja odsotna zaradi nepristnega razloga od svojega dela, dnevne oskrbe ali sestanka;
- osebje istega oskrbovalne skupnosti nosi redno oblačila drug od drugega;
- oseba se oblači neprimerno vremenu ali v obrabljena in zelo stara oblačila, medtem ko so ostali člani, s katerimi živi, bolj oblečeni;
- družine ponavljajoče preprečujejo družinskemu članu pridruževanje v posebnih aktivnostih, ne da bi navedli primerne razloge;
- posameznik ne deluje, kot da ima kakšen denar, čeravno vemo, da dobiva denar za nezmožnost ali denarno nadomestilo za svoje delo;
- posameznik nima primerne dostopa do zdravstvene nege, socialne oskrbe ali izobraževalnih aktivnosti;
- oskrbovalni delavci, ki oskrbujejo posameznika, ne vedo mnogo o posamezniku in so nesposobni priskrbeti podporo, ki jo potrebuje.

Zlorabo preko zanemarjanja je težko dokazati, posebno v družinski hiši; skriva se lahko za preveliko opreznostjo staršev, nepriznavanjem odraslosti svojih otrok, včasih se imenuje pretirani protekcijonizem. Zloraba se lahko zgodi kjerkoli – v lastnem domu osebe, v dnevnooskrbovalni namestitvi ali na javnem prostoru. Nekatere oblike zlorabe se pogosteje zgodijo v določenih situacijah kot v drugih. Zanemarjanje se lahko pojavi, kjer je oskrbovalna skupnost ali posameznik izoliran in kjer imajo ljudje omejen stik z lokalno skupnostjo, družino ali prijatelji.

4.2.1 Prepoznavanje in odzivanje na nevarnost in zlorabo

Čeravno smo že prikazali, da so osebe z oznako motenj v duševnem razvoju posebej ranljive, obstajajo številni načini in poti, po katerih lahko delamo v partnerskem odnosu z osebami z oznako motenj v duševnem razvoju in njihovimi družinami za zmanjševanje njihove ranljivosti. Nekateri od načinov zmanjševanja ranljivosti oseb z oznako motenj v duševnem razvoju so sledeči:

- podpirati ljudi k razumevanju, da imajo tudi oni pravico kontrolirati svoje lastno življenje, izbirati in se odločati sami, npr. kaj jesti, kaj obleči; prav tako tudi glavne odločitve o tem, kje bivati in kdo naj sobiva;
- boriti se proti situacijam, okoliščinam in ljudem, ki uporabljajo svojo moč v negativnem smislu, kot so trpinčenje, ločenost od dobrin, ignoriranje;
- dati ljudem informacijo, ki jo potrebujejo, v obliki, ki jo razumejo, da lahko uveljavljajo svoje pravice in izbor na področjih, kot je npr. spolnost;
- podpiranje oseb z oznako motenj v duševnem razvoju, da razvijejo spretnosti, ki jih potrebujejo, da se postavijo za svoje pravice s tem, da jim omogočimo ustrezen trening;
- podpiranje ljudi, da dosežejo druge vire pomoči ali informacije, npr. zagovornika.

4.3 Razumevanje politike organizacije in pravičnega ukrepanja v primeru zlorabe in zanemarjanja

Organizacijska politika in postopki v zavodih odsevajo pomen, ki je podan s podpornimi načrti. Uporabimo lahko sledeče:

- razložimo, zakaj morajo podporni načrti vsebovati »od dneva do dneva« vsakodnevni način podpore za posameznika;

- razumeti svojo vlogo v razvoju, implementiranju in vzdrževanju podpornih načrtov.

Poznati je treba organizacijsko politiko in postopek zavoda v odnosu do individualnih načrtov podpore. Zelo pomembno je, da o sumu zlorabe zaposleni in stanovalci poročajo takoj, ko to zaznajo, in s tem sprožijo ustrezne postopke. Bašičeva (Petrovčič 2009) izpostavlja dejstvo, da takega dejanja ni mogoče ustaviti, če ga ne prijavimo, saj je prijava mejnik, od katerega začnejo stvari teči drugače.

5 IZKUŠNJE S PODROČJA ZLORAB PRI OSEBAH Z OZNAKO MOTENJ V DUŠEVNEM RAZVOJU PRI NAS

5.1 Zgodba J. J.

Mladostnica J. J. (Jana) je prišla v CUDV Draga leta 2009. Doživela je spolno zlorabo v družinskem krogu, kar je dobilo tudi epilog na sodišču. Pri nas je mladostnica postala polnoletna in skrbništvo je prevzel Center za socialno delo (v nadaljevanju CSD). Direktorica CSD dekle redno obiskuje, udeležuje se tudi rehabilitacijskih timov, roditeljskih sestankov idr. Skupaj smo obiskali tudi njeno sestro, ki je v rejništvu, in se dogovorili za sosledje obiskov in skupno preživljanje počitnic Jane in njene sestre pri sestrih skrbnikih. Obe sta se zelo veselili snidenja. Jano je v CUDV Draga dvakrat obiskala sodna izvedenka. Tudi Jana se vede sedaj v CUDV Draga bolj zaupljivo, ker se zaveda podpore: njena zaupna oseba je psihologinja, s katero se redno srečujeta in predelujeta izkušnje, vendar je dogovor, da J. J. govori o svojih izkušnjah, kolikor želi.

Ob Janinem prihodu v CDUV Draga je bilo hudo, saj je govorila, da bo napravila samomor. K nam je prišla iz psihiatrične bolnice; zelo se je bala reševalnih vozil. Kasneje nam je bila posredovana informacija, da je samomor sposobna tudi narediti. V začetku je zelo pogosto ponavljala dele dogodkov iz domačega okolja, in dogovor je bil, da lahko domov kliče vsak dan. Vendar so jo ti razgovori vznemirjali, saj so se doma pripravljali na obravnavo na sodišču in so preko teh razgovorov hoteli vplivati na Jano oziroma je mama obračunavala z njo, katera od sester je kriva, da je to prišlo na dan.

Jana je kasneje v CDUV Draga našla simpatijo in je sama nehala kazati interes za klicanje domov. Včasih je še poklicala direktorico CSD in vprašala, kje sta sestri. Tudi ob obisku sodne izvedenke jo je najbolj zanimalo, kje sta sestri. Brata je omenila nekajkrat v začetku, povezovala ga je s slabimi izkušnjami, kasneje ga ni omenjala. Očima tudi ni omenjala. V začetku je pogrešala mamo.

Slika 5.1: Opis vedenja J. J. (1. del)

- po 16^h je začela jokati
nemirna se davi hoče
domov in hoče klicati mamco,
da bi se umirila jo
povabim na sprehod, VN me
opozori da je vzela elastični pas
in naj bom pozorna, Takoj
pred domom si ga zadrgne okrog
vratu in to močno - komaj
ji ga odstranim, Greva proti
upravni stavbi se pogovarjava
ona še vedno kriči da
se hoče ubiti da bo pobegnila.
Dr. I po tel! da navodila
naj pokličem vodjo doma, bi

Prepis:

Po 16. uri je začela jokati, nemirna, se davi, hoče domov in hoče klicati mamco, da bi se umirila, jo povabim na sprehod. [Varuhinja] me opozori, da je vzela elastični pas in da naj bom pozorna. Takoj pred domom si ga zadrgne okrog vratu in to močno – komaj ji ga odstranim. Greva proti upravni stavbi, se pogovarjava, ona še vedno kriči, da bo pobegnila. Dr. [...] po telefonu da navodila, da naj pokličem vodjo doma, ki [...].

Slika 5.2: Opis vedenja J. J. (2. del)

pa je nedosegljivo po tel. (blijemo
šd tudi iz doma)
da moj zadnji enega delavca bi se
bo z deblico ubranjal.
V šoli najdem SP bi mi pomagale
pri reševanju problema. Klice psihologe
od katerega me dobiva mobilne pomoči.
po šc najprej kriči, jolle
hoče slozi obmo. Ker mi najdem
mobilne rešitve ja peljem v dom z
izgovorom da se da samo iz
dome poklicati mammo. Poklicava
mammo v upanju da bo debila
malo pomirila, vendar je bila zadeva
še hujše.
Dl. poklice moraj im da
novadila po telefonu, ce se
me umisi se poklice SNMP.
Ob 19^{30h} je uminjene im
tudi ze pove da moce v Polje
im da bo pridne.
Ob 19^{20h} blije oec ob
im hoce, ves zmeden, mibe inf.
Vljudo mu povam da moj se
obme me soc. delavca di.
v ponedeljch dop.
Ni doho da v trenutku (kot je bil to)
mi dosegljivo molen strokovni delavec.

Prepis:

[...] pa je nedosegljiva po telefonu (kličemo še tudi iz doma), da naj zadrži še enega delavca, ki se bo z deklico ukvarjal.

V šoli najdem SP, ki mi pomaga pri reševanju problema. Kliče psihologa, od katerega ne dobimo nobene pomoči. Deklica pa še naprej kriči, joka, hoče skozi okno. Ker ne najdem nobene rešitve, jo odpeljem v dom z izgovorom, da se da samo iz doma poklicati mamo. Pokličeva mamo v upanju, da bo dekle malo umirilo, vendar je bila zadeva še hujša. Dr. [...] pokliče nazaj in da navodila po telefonu, če se ne umiri, se pokliče SNMP.

Ob 19.30 je deklica umirjena in tudi že pove, da noče v Polje in da bo pridna.

Ob 19.20 kliče oče od deklice in hoče, ves zmeden, neke informacije. Vljudno mu povem, da naj se obrne na socialnega delavca v ponedeljek dopoldan.

Ni dobro, da v trenutku (kot je bil ta) ni dosegljiv noben strokovni delavec.

Slika 5.3: Poročilo o vedenju J. J. med popoldanskimi dejavnostmi

V petek, dne 3.4.2009 sem [redacted], na njeno željo po malici vzela v šolo. Takoj, ko smo prispeli v šolo, me je prosila, da ji posodim »mobi«, ker bi rada poklicala mamo. Ker ga ji nisem dala, je začela jokati. Pojasnila mi je, da ji v domu ne dovolijo poklicati mame. Obljubila sem ji, da se bom zvečer v domu pozanimala, glede njenega klicanja domov. Poskušala sem jo zaposlit, vendar pa je ob dejavnostih zdržala le kratek čas. Ves čas je povpraševala, zakaj ne sme telefonirat. Bila je nemirna. [redacted] in ostale otroke sem v dom pripeljala nekoliko prej, zaradi učne ure z [redacted] sem pustila v skupini.

Ig, 6.4.2009

Dogovorili smo se, kdaj mladostnica pokliče domov, saj se mama ni javljala, kadar je klicala, kar jo je spravljal v stisko in povzročalo, da je postala preokupirana s tem. Obsedela je pri telefonu in ponavljala klice ter se za druge stvari okrog sebe ni menila. Dogovorili smo se z mladostnico in mamo, da je bila ob pričakovanem klicu dosegljiva.

Slika 5.4: Posebnosti v vedenju J. J.

BELEŽENJE VEDENJA –
NAVODILA: beležite posebnosti v vedenju (spala od zajtrka do kosila, noča, grozi s samomor)

Datum in ura	Dejavnost	posebnosti
07.04.2009 od 14 ³⁰ – 16 ⁰⁰	*guganje pred domom, prosti čas zunaj na igralih (8 & drugih otrok + VN)	-želela oditi, se sama sprehajati -odklanjala vse ponujeno -na vsak način se hotela v domu spat, grozila da bo šla
		domov, da bo takšna kot v petek -da sem grozna, takšna kot oni tam ... (ker sem jo držala za roko, saj je bežala)

Prepis:

Datum in ura	Dejavnost	Posebnosti
7. 4. 2009 od 14.30 do 16.00	*guganje pred domom, prosti čas zunaj na igralih (8 drugih otrok + VN)	– želela oditi, se sama sprehajati – odklanjala vse ponujeno – na vsak način je hotela v domu spat, grozila, da bo šla
		Domov, da bo takšna kot v petek – da sem grozna, takšna kot oni tam ... (ker sem jo držala za roko, saj je bežala)

Glede Jane smo sklicali krizni sestanek, na katerem so bili prisotni psihiater, glavna sestra, socialni delavec, vodja doma, psihologinja in socialna delavka. Psihiater je poudaril, da se moramo pred sprejemom iz psihiatrične bolnice vedno posvetovati z njim. Ob sprejemu ni

bilo informacije, da je samomorilna. V psihiatrični bolnišnici so poudarjali, da ni. Ko je osebna zdravnica preverila v prejšnjem zavodu, kjer je bila nameščena, zakaj je bila poslana v psihiatrično bolnico, so povedali, da zaradi grožnje s samomorom in poskusa pobega. Psihiater je izpostavil, da gre za posttravmatsko stresno motnjo, ki jo je spremljala po preživetju spolnih zlorab. Trenutno ni bila samomorilna, vendar je zelo nepredvidljiva, lahko pride do »acting outa« in si v trenutku, ko je v stiski, kaj naredi, četudi si ne želi. Potreben je stalen nadzor, v šoli morata biti prisotna dva delavca. Z njo se ne sme pogovarjati preveč ljudi, pomemben je nadzor. Terapevtsko bi z njo delala psihologinja dvakrat tedensko. Potrebno ji je dati čas, da sama pove, kaj je doživela.

Travmatične dogodke je dekle predelovalo s psihologinjo. Jana je večkrat izrazila željo, da bi spala podnevi. To je lahko posledica terapije, ki je visoka, vendar je psihiater zaenkrat ne bo zniževal, ker bo potem bolj nemirna. Možno je, da se s spanjem psihološko umika od dogajanja. V dopoldanskem času in po kosilu ji omogočimo počitek, če to želi. Moramo ji pustiti čas, da se prilagodi na novo okolje, in jo opazovati. Tudi ponoči jo moramo opazovati. Potrebuje jasne meje in nagrajevanje vedenja, ne kaznovanja. Dogovor s psihologinjo je bil, da predelujeta dogodke. Psihologinja je delovala tudi v kriznih situacijah z Jano. V petek in soboto, ko drugi odhajajo domov, gre v šolo, kjer ima dejavnosti s pedagogom. Če grozi s samomorom, ji povemo, da jo imamo radi in ne želimo, da to naredi. Usmerjamo jo v razmišljanje o čem drugem. Če še grozi s samomorom, ji povemo, da bo šla v »Polje«, ker nas skrbi, da bi se ubila. V skrajnem primeru, če se grožnja s samomorom in vedenje stopnjuje, se pokliče psihiatra, če ni dosegljiv, pa zdravnico, ki jo napoti v psihiatrično bolnico.

V zdravstvenem kartonu piše, da gre za bipolarno motnjo. Že leta 2006 je bila suicidalna in obravnavana na pedopsihiatričnem oddelku po dogodku, ko jo je brat potisnil po stopnicah. Kasneje se je sestanku pridružila direktorica CSD. Povedala je, da se mama po eni strani boji, da se otrokom ne bi kaj zgodilo, po drugi strani je hladna v odnosu do njih. Mama ima končano šolo s prilagojenim programom. V CSD je klical očim, o očetu ni podatkov. J. J. nima stikov z njim. Janin očim je oče njene polsestre J. A., dvema otrokoma pa je dal svoj priimek.

Socialna delavka je povedala, da je v Polju izvedela o Janini grožnji s samomorom, pred tem niso imeli podatka o suicidalnosti. Obe s sestro sta bili že prej vodeni na PPO. Sestra je bila premeščena v Krizni center, prav tako zaradi podobnih izkušenj v domačem okolju, kjer so

bile na začetku vse tri. J. A. je najmanj oškodovana in najbolj prilagodljiva. Informacija je bila, da je bila zlorabljena tudi druga sestra.

Stik z domačimi in drugimi izven CUDV Draga Jani veliko pomeni. Dogovor je, da kliče mamo v ponedeljek, sredo in petek ob 12. uri, če je ne dobi, pokliče socialno delavko, tudi v ponedeljek, ko je praznik. Socialni delavec bo vzpostavil stik z zavodom, da bi organizirali srečanje J. A. in J. J.

V domu, kjer je Jana nameščena, smo se dogovorili, da bomo upoštevali navodila za vzpostavljanje in upoštevanje mej pri delu z Jano pa tudi, da bomo postopali tako, kot je dogovorjeno. Jana lahko v določenih okvirih vzpostavi občutek varnosti, če pozna okvir, kako stvari potekajo. Pomembno je bilo, da je lahko izbirala, imela izhod, saj je bil dogovor, da lahko pokliče socialno delavko iz Centra za socialno delo, če se mama ne javlja. Ta socialna delavka je bila tudi vez med domačim okoljem in Jano. Mladostnica je vzpostavljala pristne odnose z osebjem, ki ji je začejalo zaupati. Spoprijateljila se je z mladostnikom iz sosednjega doma, kar ji je veliko pomenilo. V dveh letih, kar mladostnica biva v CUDV Draga, smo prišli do zaključka, da se je vživela v okolje in si pridobila določeno mesto, kjer ima zaupane zadolžitve. Zavedamo pa se, da zmore več, zato tudi iščemo neko rešitev, da bi se mladostnica lahko usposobila za želeni poklic. Menimo, da dekle funkcionira na nižjem intelektualnem nivoju zaradi izkušnje spolnih zlorab.

- Pravila za delo z J. J.

Zjutraj gre v šolo, od srede do petka (8. 4. do 10. 4.) prihajata pedagoginja in psiholog po njo. Po kosilu pomije posodo, strežnica jo pride iskat v skupino. Popoldne (do petka 10. 4.) imata del popoldneva aktivnosti varuška in pedagoginja skupaj, del popoldneva pa varuška; J. J. pomaga pri delih v skupini. Po večerji se tušira, odloži obleko, umije zobe, nato v kuhinji pomije posodo. Med vikendom gre z varuško v kuhinjo, kjer pomaga pri pečenju peciva. Radio ima do 20. ure, nato se ga vzame iz sobe. Spi lahko le po kosilu, zvečer gre spat med 21. in 21.30 uro. Iz skupine gre lahko le z dovoljenjem varuha, varuh gre z njo in jo gleda. Ves čas mora biti pod nadzorom, ker obstaja možnost, da pobegne, saj si želi vzbuditi pozornost, da bi se ukvarjali samo z njo. Trenutno ni ustrežnejše namestitve za njeno bivanje.

Pri zahtevah moramo biti dosledni, ne smemo ji obljubljati stvari, za katere nismo prepričani, da jih lahko izpolnimo. Pozornost ji posvetimo, kadar se primerno vede. Kadar je mogoče, ji

damo možnost, da izbira med dvema stvarima ali aktivnostima. Domov bo klicala v sredo in petek z vodjo doma. Če sprašuje, ker želi klicati, ji enkrat povemo, nato jo vprašamo, kaj smo dogovorjeni. Če z grožnjami s samomorom skuša izsiliti klice, se ji ne popusti. Domov kliče, ker je navezana na družino, jo pogreša, se boji, da jo bo izgubila, čeprav je družina slaba. Žal pa jo mama krivi za to, da so za dogodke izvedeli drugi in da je očim v zaporu.

Dogajalo se je, da je bila po klicih zelo razburjena, saj se je bližal dan obravnave na sodišču in mama je mislila, da bo pričala tudi Jana. Mama ji je očitala krivdo, »da je vse prišlo na dan«. Če grozi s samomorom, rečemo, da tega ne moremo dopustiti. Vprašamo jo, zakaj želi to narediti, kako se počuti (govorila je, da je ona kriva za vse), naj obljubi, da tega ne bo naredila. Poskusimo jo zaposliti ali usmeriti v sobo, da se umiri. Takrat mora biti nekdo ob njej. Umakniti je potrebno vse nevarne predmete nevarni (pas, škarje ipd.). Če si poskuša kaj narediti, se pokliče medicinsko sestro, ki kliče zdravnico, da se lahko Jano napoti v psihiatrično bolnico. Vedenje se beleži na obrazec. Ob kakršnemkoli vprašanju je treba poklicati – določene so bile tri osebe s telefonskimi številkami tudi v času praznikov. Dodali smo tudi razpored pedagoških delavcev in pripravljenosti drugih strokovnih delavcev (za začetek za devet dni od 9. do 19. 4. 2009).

Posebna intervencija ni bila potrebna, dva strokovna delavca sta jo obiskala v času pripravljenosti. Kasneje je včasih še bil kakšen izpad, a kaj posebnega nismo beležili. Kot že omenjeno, je Jana začela izražati simpatije do mladostnika, ki živi v sosednjem domu, pravzaprav so bile simpatije vzajemne. Mladostnika se srečujeta na skupnih druženjih in prijateljujeta naprej. Poleti smo za en teden gostovali v njegovem domu in za tisti teden smo ponovno vzpostavili pravila. Jana se je odhoda v drugi dom veselila, saj se je s tem približala svoji simpatiji, ki tam živi.

5.1.1 Navodila za poletje z J. J.

Kadar je Jana vznemirjena, bega, hoče iti drugam, domov, grozi, da si bo kaj naredila. Povemo ji, da jo imamo radi in da bo ostala tukaj. Ne pustimo je iz doma. Pogovor preusmerimo na drugo temo ali jo usmerimo v kakšno aktivnost. Varuh, ki je v njeni skupini, jo usmeri v skupino, da se umiri. Poskusi jo usmeriti v sobo, kjer lahko posluša glasbo. Da ji na izbiro, ali bo šla sama v skupino ali bo spremljana. Če sam ne zmore, pokliče še drugega spremljevalca. Če je zunaj, se jo usmeri nazaj v dom, v skupino. Če se to zgodi v šoli, se pokliče v dom, da pride nekdo pomagat.

Če je vznemirjena, ima pedagog dejavnost v domu skupaj z varuhom in ne v šoli. Če grozi s samomorom in se v skupini ali sobi ne umiri, se pokliče medicinsko sestro. Jani pove, da bo šla v »Polje«, če se ne bo umirila. Dogovor je bil, da če se njeno izzivalno vedenje stopnjuje in če smo preverili druge možnosti, se jo napoti v psihiatrično bolnico. Če je potrebno, se pokliče psihiatra, če ni dosegljiv, zdravnico, ki oceni situacijo in jo ob stopnjevanju groženj s samomorom ali samomorilnem vedenju napoti v psihiatrično bolnico. Če želi klicati domov, se preveri, kdaj je nazadnje klicala; če je minil vsaj en teden, potem lahko pokliče katerikoli dan. Drugače lahko pokliče v ponedeljek in četrtek. V predajo se zapiše, kdaj je klicala domov. Po klicih domov je velikokrat vznemirjena. Umakniti je potrebno vse predmete, ki so nevarni (pas, škarje ipd.). Kadar je vznemirjena, se radio vzame iz sobe, če ni ves čas pod nadzorom. Bilo je izpostavljeno vprašanje predmetov, s katerimi se lahko samopoškoduje. Kadar bo vznemirjena, je treba poklicati psihologe, od ponedeljka do petka od 8. do 16. ure. Med 13. 7. in 17. 7. in med 27. 7. in 31. 7. so psihologi odsotni. V popoldanskem času in času odsotnosti psihologov se ob dvomu, kaj narediti, oziroma Janini veliki vznemirjenosti, lahko pokliče psihologinjo A., ki se bo z njo poskušala pogovoriti (psihologinja z njo predeluje travmatske izkušnje po spolni zlorabi).

V poletnem času ni bila potrebna nobena urgenco. Začela se je gibati v okviru celotnega CDUV Draga, seveda z dovoljenjem oziroma dogovorom osebe, ki je bila zanjo zadolžena. Zaupanja je bila vesela. Obljubili smo ji, da bo poleti šla na letovanje na morje, saj na morju še nikoli ni bila. V domu je postajala domača, večkrat se nam je pridružila ob raznih dogovarjanjih in si pridobivala nove izkušnje, se peljala npr. s kočijo, česar sva bili obe veseli. Rada se lepo oblači in razpolaga s svojo žepnino za negovalne kreme. Na začetku bivanja pri nas se je zelo veselila snidenja s sestri. Sestri sta edini od svojcev, s katerima se občasno srečuje, stike z drugimi svojci ji Center za socialno delo prepoveduje. Za rojstni dan ji je mama poslala darilo. V CDUV Draga je dobila vlogo hostese, kar ji veliko pomeni, saj tako sodeluje pri sprejemu in pogostitvi udeležencev prireditev pri vseh pomembnih dogodkih. Hostesa je bila tudi na 10. obletnici dnevnih centrov v Novem mestu, na športnih igrah na Igu ter na 20. obletnici Varstveno-delovnega centra v Ribnici. Mladostnico smo želeli spoznati, obenem pa ravnati tako, da ne bi prišlo do samopoškodovanja. Začeli smo jo vključevati v dejavnosti, ki se odvijajo v okviru CDUV Draga z znanimi osebami oziroma z osebo, ki se je vsak dan z njo pogovorila, kako je bilo dopoldne in kaj načrtujemo za popoldne.

Istočasno se je z njo ukvarjala psihologinja, družinska terapevtka, ki je z njo predelovala doživetja v zvezi z izkušnjami, ki jih je doživela. Občasno se je vključeval tudi psihiater.

Ob pregledu njene zgodbe, vidimo, da se je dekle navezalo na ljudi, ima svoje prijatelje, tudi svojo »iskrico«, kot jo imenuje, to je podporna oseba. Podporna oseba skrbi, da se socialne izkušnje mladostnice širijo izven okvira CUDV Draga. Lansko leto jo je spremljala na morje, kar je deklici veliko pomenilo, saj je bila prvič na morju. Tudi letos načrtujeta del počitnic preživeti skupaj na morju. Podporna oseba je izpostavila tudi predlog psihologu za oceno tveganja, da se bo lahko samostojno vozila s kolesom.

Zavedamo se, da dekle zaradi izkušenj, ki jih je doživelo, reagira drugače in je potrebno še kaj več, na primer, da se ji omogoči šolanje, saj spada v skupino oseb, »tavajočih po sistemu«, za katere se je ustanovila medresorska delovna skupina, ki naj bi pripravila smernice za delo. Pri mladostnikih s takšnimi in podobnimi težavami se zastavlja vprašanje iskanja primerne nastanitve, šolanja in zaposlitve. Jana je prišla v CUDV Draga iz varovanega zaprtega oddelka za odrasle v psihiatrični bolnici. Glede njenega bodočega poklica bo treba motivacijo še dodatno raziskati. Ena od možnosti, ki se kaže v zadnjem času, je zaposlitev v kavarnici, ki jo bo CUDV Draga odprl konec junija v centru Ljubljane.

5.2 Zgodba T. Z.

Mladostnica T. Z. (Tesa) je v CUDV Draga odrasla, kar pomeni, da živi v CUDV Draga že od desetega leta starosti in je obiskovala pri nas tudi program vzgoje in izobraževanja.

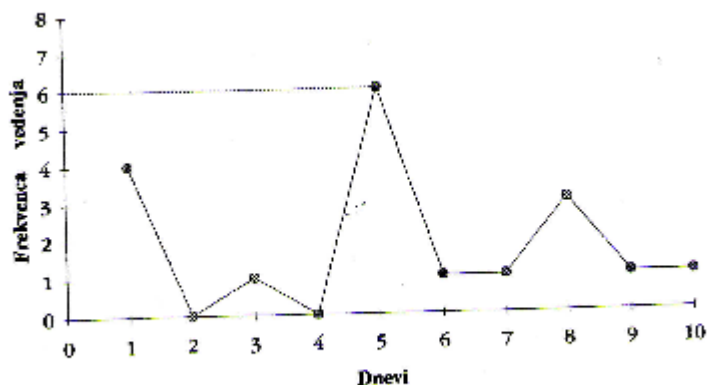
Pred dvema letoma smo bili dogovorjeni za premestitev v drugo bivanje, da bi bila namestitev bližje doma, a se za sprejem po temeljitem premisleku starši niso odločili, čeprav realnega razloga niso povedali. Starši (medtem ji je oče umrl) so podpirali premestitev, saj ne bi bilo potrebno skrbeti za prevoz, kar jim je predstavljalo določene težave, in bi lahko hodili na obisk. Tese v tem obdobju namreč niso jemali domov, ker njeno vedenje po mnenju staršev ni bilo socialno sprejemljivo. Do doma je bila vožnja daljša in bi jo z avtobusom težko peljali, saj je dekle občasno pljuvalo v ljudi in govorilo »prijela te bom za jajčka«, če so bili v bližini moški. Tesa je želela s svojim vedenjem pridobiti pozornost. Ta govorni vzorec je dobila, ker je s tem, ko je to govorila, dobila pozornost vseh – pozitivno podkrepljevanje. Večkrat je to poskušala realizirati, ko se je v CUDV Draga srečala s kakšnimi obiskovalci. Pred obiski smo se dogovorili, da se ob obiskih lepo vede. Če pa je bila njena namera premočna, smo stopili

pred njo in ji tako onemogočili stik z obiskovalci. Njena posebnost je bila, da je ob nepoznanih osebah reagirala tako, da se je šibkejšemu po postavi »zagnala pod noge« in ga tako spravila na tla. S tem je »požela« ogromno pozornosti, kar ji je godilo. Ob neki podobni situaciji so v mestu hoteli poklicati policijo, ker so se ustrašili.

Pri njej so bile še druge oblike nezaželenega vedenja, kar smo spremljali po metodi modifikacije vedenja. Po tej metodi se vedenje opazuje določeno obdobje in se na podlagi opazovanj ugotovi, koliko je odstopanj od običajnega vedenja ter katere situacije so sprožilne za nezaželeno vedenje. Kasneje se vedenje, ki ga želimo spodbuditi, nagradi (pozitivno podkrepljevanje), z različnimi vedenjsko-kognitivnimi metodami (ignoriranje) pa vplivamo, da nezaželeno vedenje počasi ugaša (Skaza 1993). Ob njenih nezaželenih oblikah vedenja (vpitje, pljuvanje, metanje kamnov v stvari, ki se uničijo ...) je bilo ignoriranje primerno, saj je s svojimi postopki želela pridobiti veliko pozornosti. Pozornost smo ji poskušali omogočiti ob sprejemljivih situacijah. To se je odražalo s pohvalami, sproti smo se pogovarjali z njo o pravih lepega vedenja. Imela je rada plišaste igrače in še vedno rada posluša narodno-zabavno glasbo.

Postavitev cilja: pri Tesi se pojavlja več oblik nezaželenega vedenja. Ker je pljuvanje v osebo najbolj moteča oblika vedenja, smo se odločili, da bo to prva oblika vedenja, ki jo bomo odpravili.

Slika 5.5: Desetdnevno opazovanje vedenja T. Z. (od 8.00 do 18.00)



5.2.1 Program modifikacije vedenja za odpravljanje nezaželenih oblik vedenja T. Z.

Cilj: odpraviti pljuvanje v ljudi.

1. korak: spremljati jo dvakrat na dan po eno uro

Vršilec programa: specialni pedagoginji v obeh turnusih

Čas izvajanja: 8.00–18.00

Mesto izvajanja: šolski razred, pot do šole, vsako srečanje z neznano osebo

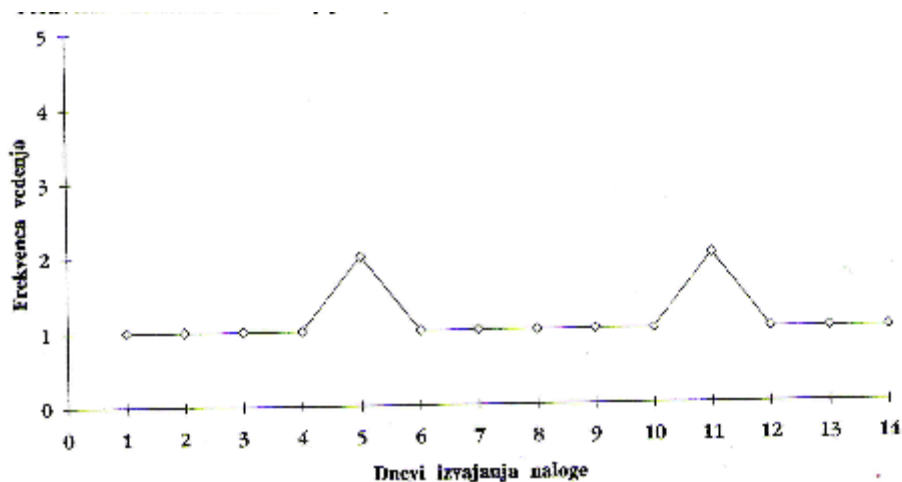
Pozitivna podkrepitev: pohvale, objemi, poslušanje glasbe

Kazen: ignoriranje s predhodno razlago.

Postopek

Ob Tesini želji, da bi koga pljunila, ji razložim, da se ne bom z njo pogovarjala (približno eno uro). Po eni uri ignoriranja ji še enkrat razložim, zakaj nisem govorila z njo, nato nadaljujeva z delom. Enak postopek velja za pedagoginjo druge izmene. Program sva izvajali 14 dni. Reakcija T. Z. na najino vedenje je, da je neprestano hodila za nama in naju prosila za to ali ono stvar; želela si je socialnega kontakta z nama. Opravičevala se je, da ne bo več nikdar pljunila, včasih je imela solzne oči. Ocenjevali smo, da bo pljuvanje prenehalo, če se bomo z deklico ukvarjali v smislu pozitivnih spodbud, ker smo menili, da želi pridobiti našo pozornost. Sama pljuvanja ni komentirala.

Slika 5.6: Program modifikacije vedenja za odpravljanje nezaželenih oblik vedenja pri T. Z.



Slika 5.6 kaže, da se nezaželeno vedenje (pljuvanje) zmanjša. Če Tesa ni pljuvala, sva jo nagrajevali s pohvalami in poslušanjem kaset po njeni želji. Nova oblika nezaželenega

vedenja namesto pljuvanja se ni pojavila. Tesa je s pljuvanjem želela pridobiti pozornost. Ko smo opazovali njeno vedenje, smo ugotovili, s katerimi stvarmi lahko pri njej vplivamo na to, da nezaželeno vedenje postopoma ugaša.

Postopek

Tesa je bila osebu vsega doma dokaj znana z izstopajočimi oblikami vedenja, vendar je osebje ob teh oblikah vedenja različno reagiralo. Sklicala sem srečanje osebja celotnega doma in jim povedala, da bomo Tesino vedenje podrobno spremljali in beležili. To se je tudi realiziralo v obdobju 7 do 14 dni v eni situaciji, kar smo kasneje prenesli še v druge situacije. Prav tako smo povabili starše in jim predstavili metodo, njen postopek in naše ravnanje ob izpadih, tako da bi starši lahko to izvajali ob prihodih otroka domov. Pri Tesi smo beležili in odpravljali motečo obliko vedenja v »šoli«, kar sta izvajali obe njeni pedagoginji. Reagiranje iz situacije do situacije v »šoli« se je kasneje preneslo v situacijo v domu.

Kot že omenjeno, starši Tese niso jemali domov, slika pa se je spremenila, ko so starši imeli možnost dobiti nadomestilo za pomoč in postrežbo. Starši, sedaj je to mama, saj je Tesin oče medtem umrl, jemlje Teso vsak drugi mesec domov. Doma ostane en mesec in se nato spet vrne v CUDV Draga. Tako si mama popravi dohodke. Izraža tudi željo za Tesino osebno mesečno žepnino, da bi iz prihranka plačali kurjavo. Razložim ji, da je ta namenjena za Tesine osebne potrebe, npr. letovanje, kozmetiko, priljubljene CD-je. V CUDV Draga je Tesa vključena v delavnico in rada hodi na »šift«, kot sama pravi, samo plače je bolj malo, ker skoraj vsak drugi mesec preživi doma in takrat plače ni. Tako smo ji tudi povedali, ko nam prinese v hrambo plačilne liste, kjer piše, da je bila odsotna. Za drugo namestitev pa je najprej govorila, da tam pleskajo, potem pa jo je nehala omenjati. Pravi, da je doma v sobi in posluša radio. Vemo, da želi in zmore več.

Tesa je imela v življenju težave zaradi nezaželenega vedenja. Nekatere oblike so ugasnile, nekatere smo preusmerili. Na primer, ko je spraševala ljudi, jim je hotela vreči kamen, sedaj pa jim pomaha. Kadar je ob srečanju z obiskovalci vlekla majico navzgor, je bil ob nošnji modrčka učinek manjši in ni imela več takšne želje to početi.

Ko so stanovalci začeli delati v delavnicah, se jim je pridružila tudi Tesa. Vključevati jo je začela pedagoginja, s katero se je dobro razumela, in Tesa je prihajala iz delavnice vsa

ponosna. Nekajkrat je še povedala za kakšen pripetljaj z obiskovalci, »kaj je ušpičila«, toda tega ni bilo veliko.

Domov ni odhajala. Tja je začela odhajati, ko so imeli starši možnost dobivati dodatek za pomoč in postrežbo na tekoči račun staršev. Od takrat je Tesa doma vsak drugi mesec za en mesec, čeprav sama pove, da »doma posluša radio«, kaj drugega pa ne. Tesa je ob teh spremembah tudi močno reagirala, začela se je praskati po obrazu in je imela rane. To je počela od odhodih domov in prihodih nazaj v CUDV Draga in je prejela tudi medikamentozno terapijo.

Tesa živi v CUDV Draga več kot dvajset let. Njeni odhodi domov so še vedno vsak drugi mesec za en mesec, saj imajo starši pravico vzeti svojega otroka domov. Zavedamo se, da njena oskrba doma ni najboljša, mama pa si z njenim bivanjem doma izboljšuje finančno situacijo (dobi plačilo za hrano in dodatek za tujo nego in pomoč). Preden so starši pričeli dobivati ta sredstva, je domov hodila zelo poredko, samo izjemoma. O delu z družino, v tem primeru mamu, CSD na terenu ne sporoča nič posebnega. Mama je bila nekajkrat na obisku v domu, kjer Tesa živi, in je izrazila zadovoljstvo z njeno zaposlitvijo v okviru delavnice CUDV Draga, pa tudi Tesa je z zaposlitvijo zelo zadovoljna.

5.3 Zgodba C. J.

Deklica C. J. (Cvetka) je prišla v CUDV Draga leta 2007, stara osem let. Po maminih besedah je imela izkušnjo zlorabe. Iz dokumentacije je razvidno, da je Cvetka ob ambulantnih pregledih pri pediatriji ves čas kazala znake, značilne za avtizem, in sicer izrazite posebnosti na področju komunikacije, vzajemne socialne interakcije in imaginacije. Njena osnovna motnja je avtizem s slabo kontrolo impulzov. Na psiholoških pregledih, ki zahtevajo več koncentracije, je deklica slabše sodelovala, sposobnosti pa so variirale od naloge do naloge. Rezultati so bili na nivoju lažje motnje v duševnem razvoju. Vpliv emocionalnih, fizičnih in spolnih zlorab, da zlorabljene osebe reagirajo kot osebe z oznako motenj v duševnem razvoju, potrjujejo v svojih preučevanjih različni strokovnjaki, npr. Sinason in Sobsey (v Zaviršek 2000).

Sposobna je bila za vključitev v vzgojno-izobraževalni program z nižjim izobrazbenim standardom. Program dela s Cvetko je potrebno prilagoditi njenim sposobnostim. Iz prejetega

strokovnega mnenja, kjer je opredeljena zmerna motnja v duševnem razvoju, je očitno, da je bila razvrščena zaradi vključitve v center za usposabljanje in varstvo. Navedeno dokazuje, da deklica zaradi izkušnje spolne zlorabe reagira na nižjem intelektualnem nivoju. Sicer smo se z Cvetko veliko ukvarjali v smislu svetovanja in odpravljanja njenih vedenjskih posebnosti (če se ji je kdo preveč približal, ga je lahko ugriznila, slačila si je hlače in se dotikala genitalij, navdušenje je kazala s kričanjem, občasno je ponavljala stvari, ki so jih drugi govorili njej; prisotna so bila vračanja v preteklost; počela je tudi nepričakovane stvari, npr. stekla čez cesto ipd.). Zahtevala je veliko pozornosti – na primer tako, da je želela na stranišče. Organski vzroki za to so bili s preiskavami, ki jih je opravila zdravstvena služba, izključeni.

Vedenjske težave so bile na začetku veliko bolj izrazite, v šolo je hodila z asistenco, in to za polovični delovni čas. Kasneje so se težave omilile, v šolo je vključena za poln delovni čas, brez asistence.

1. srečanje: ponedeljek, 14. 1. 2008

Z deklico se bom dobivala vsak ponedeljek od 14.00 do 14.45. Obravnava bo predvidoma potekala pol leta.

Sestala sem se s specialno pedagoginjo, ki je v domu, v katerem Cvetka biva, zadolžena zanjo. Pokazala mi je zanimivo sliko (Slika 5.7), ki jo je Cvetka narisala sama. Slika je zanimiva, ker jo lahko povežemo z izkušnjo spolnih zlorab. Atkinson (1972, 250) namreč poudarja, kako pomembne so slike in različni materiali pri razlagi raznih zgodb.

Slika 5.7: Risba C. J.



Specialna pedagoginja iz doma, kjer je bivala Cvetka pred sprejemom v CUDV Draga, jo je opisala kot posebno osebo. Nekoč je ponoči Cvetka drugega otroka zavezala k radiatorju. V pogovoru ji je opisala potrebo po uriniranju s »cevko«, pravi, da rada ugrizne. Ostre predmete je potrebno odstraniti pred njo, če jih dobi v roke, je z njimi nevarna, saj lahko poškoduje sebe in druge.

Cvetka rada hodi v bazen, sestavlja puzzle. Ob koncih tedna odhaja domov k mami. Mama se je s pritožbami obrnila na različne organe (varuha človekovih pravic, šolsko inšpekcijo itn.). Pritoževala se je nad nepravilnim ravnanjem s hčerko glede obravnave v prejšnjem zavodu, ker je menila, da niso imeli razumevanja za hčerkinе težave. Pritoževala se je nad neustrezno obravnavo hčerke.

Zaposleni beležijo posebnosti pri njenem vedenju in situacije, kjer se to pojavlja. Dogovor je, da ob nezaželenem vedenju rečejo NE. V skrajnih primerih jo pospremijo v prostor za umirjanje, sicer pa v svoji sobi razmisli, kaj je bilo narobe. Cvetka kar sama pove, če je naredila kaj narobe, na primer, »ugriznila sem ga« in »da ne bo več«.

Cvetko sem srečala v skupnem prostoru. Moj vtis je bil, da je prikupna deklica. Obravnavo in način reagiranja na njene vedenjske posebnosti koordinira psiholog, ki svetuje tudi mami. Posebej o zlorabi se na svetovalnih razgovorih ne pogovarjata. Psiholog mi je povedal, da je mama izpovedala prav tako izkušnjo zlorabe v isti družini (Cvetkin stari oče).

2. srečanje: ponedeljek, 21. 1. 2008

Deklico obiščem v skupini, v kateri biva. Govorim z njeno varuško. Ta ji reče, naj prinese sestavljanko, ki jo Cvetka začne sestavljati. Vprašam jo, če gre z menoj ven na sprehod, sestavljanko bo sestavila do drugič. Privoli. Po poti začne teči, tečem za njo in jo poskušam dohiteti. Pravim ji, da je hitrejša od mene. Pot nadaljujeva skupaj. Danes je dan, ko gre v bazen. Zelo se veseli. Po poti nazaj mi pobegne. Najdem jo že v kopalkah, pripravljeno za v bazen. Povem ji, da bova drugič šli skupaj, da je nestrpna in da bo hitro v bazenu. Rečem ji, naj pospravi obleko, kar z negodovanjem tudi stori. Poslovim se in ji povem, da se v ponedeljek spet vidiva.

3. srečanje: ponedeljek, 28. 1. 2008

Cvetka me pričaka s sestavljeno sliko. Pohvalim jo in dogovoriva se, da ji drugič prinesem skokice, določiva tudi barve. Dogovoriva se, da ji lahko pokažem, iz katerega doma sem, kliče me po imenu, pove, da ima doma mamico. Sprehod začneva s tekom. Dovolim ji, da sama izbere poti po gozdu in ugotavljava, ali so prehodne. Začela sem razmišljati, da bi se nama pridružil na novo sprejeti deček. Cvetko sem vprašala, če ga želi spoznati. Ob vrnitvi v dom ne želi v skupino in se noče posloviti. Obe z varuško reagirava mirno in ji poveva, da je zaključila, in vztrajava, da se vrne. Namen je bil redno srečanje in da bi Cvetka zagotovo vedela, da spet pridem.

V obravnave je bila vključena individualno pri različnih strokovnih delavcih do malice in po malici v telovadnici ali sprehodu v dopoldanskem času. Sledila je vključitev v šolski program do malice z asistenco, saj se je Cvetka delno že socializirala in privadila.

4. srečanje: februar 2008

Obiščem jo v sobi in počakam, da se obleče. Prej obišče tudi stranišče, kar naredi vedno, preden greva iz doma. Ko se oblači, sedim zraven nje na postelji. Vstane, ko se ji približam, me močno ugrizne v lice in me s tem popolnoma preseneti. Sama začne govoriti, da to ni v redu. Glede me, kaj bom naredila. Želim, da se opraviči, in postanem pozornejša na njeno vedenje. Povem ji, da ne bo dobila skokic, in postanem bolj redkobesedna. Greva na sprehod. Cvetka je vsa vznemirjena, govori, kaj so ji vse naredili, če ni bila v redu, in kaj so ji govorili. Opisovala je, da so jo zavezali k radiatorju. Ponavlja besede in govori, kako je zavezala fanta. Težko je bilo postaviti mejo med tem, kaj so drugi naredil njej in kaj je ona naredila drugim. Hoče me prijeti za roko in govori, da so jo prijeli za zapestje in ji govorili: »Ne.« Dovolim ji, da me prime za roko, misleč, da mi želi pokazati, kako so jo stisnili, vendar me držeč za zapestje ugrizne v roko. Gleda me in čaka. Menim, da sem se ji preveč približala in me je zato ugriznila. Povem ji, da greva nazaj. Močno jo primem za roko, česar ne želi. Iztrga se in teče najprej v eno, nato v drugo stran. Nekako prideva do doma. Povem svojo izkušnjo in Cvetko pospremim v spremstvu druge osebe v prostor, kjer bi se naj umirila. Cvetka vpije, da ne bo več. Vrata zaprem in tako ostane 2 do 3 minute. Želim ji pokazati, da je bilo njeno vedenje nedopustno. Potem gre v skupino in se napoti proti svoji sobi. Popoldan preverim, kako je z njo, a ni nič posebnega. S psihologom izmenjam mnenje o pravilnosti svojega postopka.

Nekajkrat je obravnava odpadla, ker je bila Cvetka doma in so bile še zimske počitnice. Ko se je vrnila, sem jo srečala s psihologom, in ko sem jo poklicala, je rekla, da ne gre k meni. Odločila sem se, da pregledam dokumentacijo, ki je bila na razpolago: zapisnik *operativnega tima*, kjer so bili prisotni defektologinja – vodja doma, pedagoški vodja, negovalni kader – med njimi tudi ključna oseba, delovna terapevtka in psiholog ter pripravnica.

Vsebina je bila naslednja:

- predstavitev problematike,
- dogovor o nadaljnjem delu.

- ***Predstavitev problematike***

Pogovarjali smo se o vedenju C. J. v domu, šoli in ostalih aktivnosti, tako individualnih kot skupinskih. Pregledali smo poročila različnih strokovnih delavcev, ki se srečujejo s Cvetko. Našteti je bilo nekaj primerov njenega motečega vedenja.

Prilagam več obširnejših opisov Cvetkinega besednega in nebesednega izražanja, vedenja osebe (glej od Slike 5.8 do Slike 5.14), saj je spremljanje njenega vedenja do habilitacijskega tima potekalo vsakodnevno in sistematično. Skupina je opravila tudi analizo spremljajočega vedenja, sklepi pa so vplivali na dogovor o nadaljnjem delu.

Slika 5.8: Opis vedenja C. J. (1. primer)

Obširnejši opis besednega in nebesednega izražanja, vedenje osebe

Oseba:

Datum: 10. 11. 2007.

Ura: 10³⁰ - 11⁰⁰

Prostor: SPREHOD

Prisotni: _____

Situacija:

Vedenje:

Ko smo šli na sprehod smo srečali skupino otrok iz doma [...]. Med njimi je bila deklica [...]. Ko jo je zagledala, je takoj rekla, da bi jo zvezala in raztrgala. Nato je začela ravnati govorniki, da jo je zvezal roke in nože (pokazala kake). Nato da ji je pechal po klobuki. Prekinili smo pogovor in se presmerili.

Prepis:

Ko smo šli na sprehod, smo srečali skupino otrok iz doma [...]. Med njimi je bila deklica [...]. Ko jo je zagledala, je takoj rekla, da bi jo zvezala in raztrgala. Nato je

začela sama govoriti, da ji je znova zvezal noge in roko (pokazala kako). Nato, da ji je packal po »luliki«. Prekinili smo pogovor in ga preusmerili.

Slika 5.9: Opis vedenja C. J. (2. primer)

Obširnejši opis besednega in nebesednega izražanja, vedenje osebe

Oseba: _____

Datum: 14. 11. 2007.

Ura: 10⁰⁰ - 11⁰⁰

Prostor: SPREHOD V HRAVI

Prisotni: _____

Situacija: _____

Vedenje:

je med sprehodom večkrat omenjala voziček, na katerega naj bi bila priklenjena z verigo (z rokico in nogico). Ona naj bi bila ptiček, jaz pa voziček. Ona, kot ptiček naj bi se strgala z verige in odletela (ušla). Spraševala je, kdaj naj bi hodila samostojno (brez držanja za roke), sama je odgovorila, da potem, ko ne bo več avtist. Povedala je tudi, da doma poškovala mamo, s kemičnim ninerikom po kuhinji - mislila naj bi ji nato rekla čet da je neumna.

Prepis:

[...] je med sprehodom večkrat omenjala voziček, na katerega naj bi bila priklenjena z verigo (z rokico in nogico). Ona naj bi bila ptiček, jaz pa voziček. Ona kot ptiček naj bi se strgala z verige in odletela (ušla).

Spraševala je, kdaj naj bi hodila samostojno (brez držanja za roke). Sama je odgovorila, da potem, ko ne bo več avtist. Povedala je tudi, da doma poškovala

mamo, s kemičnim svinčnikom po hrbtu. Mama naj bi ji potem rekla, češ da je neumna.

Slika 5.10: Opis vedenja in nebesednega izražanja C. J.

Obširnejši opis besednega in nebesednega izražanja, vedenje osebe

Oseba:

Datum: 11. 11. 07

Ura: 14.30 - 16.00

Prostor: šola - učilnica UZD1, 1 c

Prisotni:

Situacija:

interesna dej.:
oblikovanje gline

je bila v razredu pridna. Po navodilih je izdelala domek in rožice iz gline. Očistila je čopiče. Proti koncu, ko sem se pogovarjala z [...], je prišla k meni in me ugriznila v roko. Bila sem huda. Zahtevala sem opravičilo.

Prepis:

[...] je bila v razredu pridna. Po navodilih je izdelala domek in rožice iz gline. Očistila je čopiče. Proti koncu, ko sem se pogovarjala z [...], je prišla k meni in me ugriznila v roko. Bila sem huda. Zahtevala sem opravičilo.

Slika 5.11: Obširnejši opis besednega in nebesednega izražanja ter vedenja C. J.

Obširnejši opis besednega in nebesednega izražanja, vedenje osobe

Oseba: _____

Datum: 15. 11. 07

Ura: 15⁴⁵ - 16⁰⁰ + 16²⁰ - 18⁰⁰

Prostor: SPREHOD + PLES

Prisotni: _____

Situacija

Vedenje:

SPREHOD
[...] je bila na sprehodu zelo pridna.
Del sprehoda je hodila sama in predlagala, da me bo prijela za roko, ko bo nevarno.
Občasno je govorila o "cevki", ko sva se pogovarjali o živalih (šli sva mimo psa) sem jo vprašala, katere živali ima rada. Rekla je, da "bi imela kolone iz ptička in miške".
Nato je rekla, da se je samo šalila.
PLES
Sama je na plesu zelo uživala, plesala, se plazila po tleh in po »ripstolu«. Le proti koncu je postala nekoliko nemirna, zgrabila je enega mlajših otrok za roko, češ da ga bo odpeljala k mami.
Drugače b. p.

Prepis:

[...] je bila na sprehodu zelo pridna.

Del sprehoda je hodila sama in predlagala, da me bo prijela za roko, ko bo nevarno.

Občasno je govorila o »cevki«, ko sva se pogovarjali o živalih (šli sva mimo psa), sem jo vprašala, katere živali ima rada. Rekla je, da »bi imela kolone iz ptička in miške«.

Nato je rekla, da se je samo šalila.

PLES

[...] je na plesu zelo uživala, plesala, se plazila po tleh in po »ripstolu«. Le proti koncu je postala nekoliko nemirna, zgrabila je enega mlajših otrok za roko, češ da ga bo odpeljala k mami.

Drugače b. p.

Slika 5.12: Opis vedenja C. J.

Datum, ura, kraj	Situacija oz. povod	Moteče vedenje	Vaša reakcija	Učinek
ČET, 12.11.	12.30 - JE PAVEDAL, DA GA JE UGRIZNILA V HRBET	GRIZENJE	OPOMNILA SEM, DA JE ZA GRIZENJE KAZEN 5 MIN V SOBI ZA UMIRJANJE. 2X SEM JO OPOMNILA IN JE ŠLA MIRNO SMER.	
ČET, 12.11.	ZAKLJUČEK DRAMSKEGA KROŽKA	NI HOTELA V DOM	3x sem jo opozorila! Naj gre v dom, dala mi je eno skokico	Šla je v dom
13.11.	SKOČILA V W GA PRASKALA, ŠČIPALA V LICE		V ZELENO SOBO 5 MIN	
SREDA, 2.12.	VRGLA POTLEH IN GA EN VLEKLA ZA SEBOJ		Ji PAVEDALA, DA TAKŠNO VEDENJE NI DOPUSTNO IN JO POSLALA V SNOEZELEN ZA 5 MIN	ŠE NI BIL VIDEN, REKLA, DA TEGA VEČ NE BO POČELA

Prepis:

Situacija oziroma povod	Moteče vedenje	Vaša reakcija	Učinek
12.30 - [...] je povedal, da ga je [...] ugriznila v hrbet	Grizenje	Opomnila sem [...], da je za grizenje kazni 5 min v sobi za umirjanje. 2 x sem jo opomnila in je šla mirno smer	
Zaključek dramskega krožka	Ni hotela v dom	3 x sem jo opozorila, naj gre v dom, dala mi je eno skokico	Šla je v
Skočila v [...] in ga praskala, ščipala v lice		V zeleno sobo 5 min	
Vrgla [...] po tleh in ga vlekla za seboj		Je povedala, da takšno vedenje ni dopustno in jo poslala v snoezelen za 5 min	Še ni bil viden, rekla, da tega ne bo več počela.

Slika 5.13: Opis vedenja C. J.

Situacija oz. povod	Moteče vedenje	Vaša reakcija	Učinek
<p>22.11.2013 potegnila za spolovilo</p>	<p>pri jutranjem oblačenju</p>	<p>napotila sem jo v sobo, pri zajtrku je morala počakati</p>	<p>= se je umirila a je bila jezna</p>
<p>V CI smo se igrali, pritekla in me ugriznila</p>	<p>ugriz</p>	<p>Napotila sem jo v zeleno sobo</p>	<p>Ni hotela pomagati, je [...]</p>
<p>Zjutraj ščipala [...] za spolovilo in grizla</p>		<p>Napotila sem jo v snoezelen</p>	
<p>Na sprehodu metala sneg v [...] mu tlačila tudi v hlače, kasneje mu je zbila tudi očala, ki jih nima rada</p>		<p>- Dala vrečko s skokicami, šla v zeleno sobo</p>	<p>Ni hotela, vendar sem jo s posebnim prijemom uspela dati v sobo</p>

Prepis:

Situacija oziroma povod	Moteče vedenje	Vaša reakcija	Učinek
Pri jutranjem oblačenju	Zjutraj [...] potegnila za spolovilo	= napotila sem jo v sobo, pri zajtrku je morala počakati	= se je umirila a je bila jezna
V CI smo se igrali, pritekla in me ugriznila	Ugriz	Napotila sem jo v zeleno sobo	Ni hotela pomagati, je [...]
Zjutraj ščipala [...] za spolovilo in grizla		Napotila sem jo v snoezelen	
Na sprehodu metala sneg v [...] mu tlačila tudi v hlače, kasneje mu je zbila tudi očala, ki jih nima rada		- Dala vrečko s skokicami, šla v zeleno sobo	Ni hotela, vendar sem jo s posebnim prijemom uspela dati v sobo

Predelovanje travmatskih izkušenj zaradi spolne zlorabe je z njo opravljaj psiholog. Njene reakcije so povezane s preživljanjem njenih izkušenj zaradi spolne zlorabe, za predelavo vseh teh izkušenj pa potrebuje še čas.

Dovoli, da medvedek in plenica ostane v obleki v telovadnici. Občasno si vzame krajši oddih, se pogovarja. Prosi, da se jo povleče za roke. Po 35 minutah se odloči, da gre z blazine. Uživa, da se jo leže vodi po telovadnici (pove, da se jo prime za roke / noge so ji povezali). Vzameva desko s kolesčki. Se usede nanjo z medvedkom in plenico v roki. Krajši čas obsedi, ob tem govori (ponavlja domišljjsko igro – vožnja z avtobusom, pove, kakšna luč je na semaforju). V telovadnici vodljiva, pridna. Preden odidemo v dom, se skupaj odpravimo na WC (imamo krajši sprehod). Govori o cevki, ki jo ponoči straši (da si je poškodovala »uček«). Razlaga, drži [...] za roko. Medvedka drži za nogo. Dogovorimo se, da gremo v dom, napisati pismo za zobno miško. Na sprehodu sprašuje za WC.

Omenjeno je bilo, da je Cvetka večkrat ugriznila pedagoginjo oziroma je v njeni prisotnosti ugriznila stanovalca D. v bazenu. V razredu je pedagoginjo porezala s škarjami. V domu je Cvetka brez jasnega razloga udarila stanovalca, ki je šel mimo nje. Pri vadbi z delovno terapevtko je udarila stanovalca D., ki se ji je približal. Cvetka je v razredu pri dveh pedagoginjah, v šolo hodi rada. Pouku sledi ob asistenci (varuška iz doma). Omenjeno je bilo, da se ji v razredu D. večkrat približa, kar Cvetki ni všeč. Ko pa je Cvetka v domu, se pri [...] na skupino navadi in se ne oklene enega človeka. [...] je omenila, da se Cvetka zjutraj zaposli, in sicer briše prah, sesa.

Pogovarjali smo se o C. »opravljanju toalete«. V šoli je sprva (1. dan) želela na stranišče zelo pogosto. Po dogovoru so njeno prigovarjanje, da bi želela iti na stranišče, ignorirali in se je kasneje pojavljalo manjkrat. V bazenu je prva dva dni želela na stranišče zelo pogosto, kasneje ne več.

Izdelana bodo pravila glede »opravljanja toalete«. »Opravljanje toalete« ji dovolimo na 1 do 3 ure oziroma presodimo, ali jo res tišči. Sicer C. zahteve po odhodu na stranišče ignoriramo. Opaženi so bili problemi pri razhajanju, in sicer se C. zelo težko loči od osebe, ki z njo preživi dalj časa. V tem primeru ji povemo, kdaj se zopet vidimo, lahko ji damo nalogo, da šteje do 5 in nato odide oziroma nas pusti. Pogovarjali smo se o primernih posledicah neprimerne vedenja, med drugim tudi, ali bi bil snoezelen (soba za umirjanje) primerna posledica v primeru, če je nasilna, udarja oziroma ob večji nevodljivosti. Dogovorili smo se, da gre v navedenih primerih za krajši čas v snoezelen, pri tem jo opazujemo. Vsak tovrstni ukrep zabeležimo.

Ob preklinjanju in neprimernem vedenju jo bomo ignorirali ali skušali preusmeriti, da je ne bi spodbujali k takšnemu vedenju s svojo pozornostjo. Varuška je menila, da kadar Cvetka nima ene osebe samo zase, zahteva pozornost (kriči ...). Do sedaj je bilo tako, da ima vsakega izmed nas tam posebej zase in ne pusti, da bi se ta oseba ukvarjala še s kom drugim. Meni, da bi bilo potrebno zmanjšati število ur, ko se nekdo ukvarja samo z njo. Njeno potrebo po varni navezanosti delno izpolnjuje dekličina zaupna (ključna) oseba, ki jo podpira pri njenih potrebah, željah in razumevanju. Ta odnos se je med njima razvil vzajemno. Dogovorili smo se, da postopno krajšamo čas individualnega dela z njo in daljšamo čas skupinskega dela. Postopno bo v šoli vse dopoldne in brez asistenc. Cvetko tako ob prihodu v dom kot ob odhodu iz doma pregleda medicinska sestra.

Kasneje sem se srečala s Shulo Ramon, ki sem ji predstavila svoje dileme pri delu z Cvetko. Povedala sem ji, da Cvetka odklanja oziroma se boji dotikov. Svetovala mi je, naj jo previdno vključujemo v izrazne dejavnosti in refleksno masažo stopal. To sem tudi svetovala pri pripravi ustreznih dejavnosti za Cvetko. Masažo so potem izvajale delovne terapevtke in pri deklici se je postopoma zmanjšala občutljivost za dotike. Zavedala sem se tudi dilem, ki so se mi porajale pri delu s Cvetko. Vedela je, da spet pridem in da to niso prazne obljube, kot se ji je dogajalo v preteklosti. Cvetka je prav iskala in potrebovala osebo, na katero bi se lahko navezala. Dileme sem reševala z izmenjavami mnenj s strokovnimi sodelavci, kjer smo na podlagi analize situacije prišli do zaključkov, ki smo jih upoštevali pri nadaljnjih dogovorih.

- ***Dogovor o nadaljnjem delu***

Dogovorili smo se, da bomo napisali pravila:

- glede razhajanja,
- glede »opravljanja toalete«.

Asistenco bo imela v šoli še najmanj en mesec. V razredu bodo ostri predmeti pospravljeni izven dosega njenih rok (zaklenjeni v omari). V razredu potrebuje stalno zaposlitev. Pri zaposlitvah ne vztraja dolgo, zato bo potrebno zaposlitev menjavati. Zanj bo izdelan nov urnik. Poskušamo še s koledarjem oziroma tabelo ali zvezkom, kjer ji za primerno vedenje v določenem delu dneva damo šampiljko; ko jih zbere, dobi nagrado (bazen ipd.).

5.3.1 Pravila pri razhajanju s C. J.

Ob odhodu osebe, od katere se Cvetka težko poslovi, postane nadležna (npr. jo prosi, naj ne gre, jo grabi za oblačila, jo vleče za roko itd.), zato naj ta oseba:

- odločno pove, da mora sedaj oditi; da bo prišla nazaj drugič, tako kot vedno do sedaj;
- v kolikor jo Cvetka grabi za oblačilo, naj da njeno roko v stran (če ne uboga na besedo), pojasni C., kaj bosta naslednjič, ko se srečata, delali, da sedaj pa resnično mora oditi, naj odide, kar se da hitro;
- v kolikor opazi, da se je C. takoj po prihodu zamotila z drugo dejavnostjo, odide zgolj s pozdravom (npr. Adijo, se vidimo naslednjič, ko pridem pote!);
- ji pove, da bo naslednjič po individualni obravnavi brez nagrade;
- če se neprimerno vede med individualno obravnavo in kljub opozorilom ne preneha, prekinemo dejavnost in gremo predčasno v dom;
- na sestanku je bil podan predlog, naj Cvetka šteje do 5.

5.3.2 Pravila pri »opravljanju toalete« C. J.

V kolikor so izključeni dejavniki (mraz, popita tekočina itd.), zaradi katerih se domneva, da mora na opravljanje toalete, se Cvetkina želja po »opravljanju toalete« omeji (na stranišče gre zjutraj, preden odide v šolo, v razredu pa do malice naj ne bi hodila na stranišče). Nato naj gre zopet na stranišče v domu. Ostalo ostaja enako, in sicer naj ne bi pogosteje kot na uro odhajala na stranišče, razen v primeru prisotnosti dejavnikov, zaradi katerih se domneva, da C. želja po »opravljanju toalete« izhaja iz njene dejanske potrebe. C. tega posebej ne razlaga, medtem ko sem si sama to razložila kot željo po spremembi prostora oziroma kot občutek, da jo tišči na stranišče.

S Cvetko sva se kar pogosto srečevali, vedela sem, da je mama pomembna oseba v njenem življenju. Mama se je vključila v skupino za samopomoč za starše, ki jo koordinirava s socialnim delavcem, kjer bi lahko svoje izkušnje izmenjala z drugimi starši in se v svoji situaciji ne bi počutila tako osamljeno, dobila pa bi lahko tudi odgovore na svoja vprašanja in odzive na razmišljanja.

Skupina za samopomoč staršev

Skupaj s socialnim delavcem že več let koordinirava skupino za starše. Skupina je samopomočna. Za takšne skupine je značilno, da so prostovoljne, razmeroma majhne in

potrebujejo vzajemno pomoč članov pri doseganju specifičnih ciljev. Še pomembneje je, da jih sestavljajo enakovredni člani. Poudarek je na osebnem sodelovanju in prevzemanju odgovornosti. Najpomembnejše funkcije samopomoči, o katerih poročajo člani, so (Lamovec 1998): čustvena opora, navzočnost vzornikov, skupna ideologija, dostopnost ustreznih informacij, izmenjava izkušenj o načinih spoprijemanja s skupnim problemom, možnost pomagati drugim, druženje, občutek lastnega nadzora in obvladovanje. Člani so večinoma pari in se sestajamo redno, enkrat mesečno, razen v počitnicah. Obdelali smo že najrazličnejše teme in ohranili zaupnost. Skupina je samopomočna, koordinatorji skupin pa imamo redne supervizije, kjer rešujemo dileme, ki se pojavljajo pri razgovorih. Nekateri starši so se udeležili tudi seminarja za koordinatorje skupin in kasneje sodelovali tudi kot aktivni izvajalci. Veliko otrok se je iz matičnih domov v CUDV Draga preselilo v bivalne skupine, kar je pri starših ponovno odprlo veliko dilem, ki so bili podobne tistim, ko so se odločali za vključitev otroka v celodnevno obravnavo CUDV Draga. Tako smo se odločili in v skupino povabiti tudi nove člane, starše novosprejetih otrok. Med njimi je bila tudi Cvetkina mama.

Septembrsko srečanje, 2008

Gospa P. govori o agresivnem izpadu, ki ga je imel M. doma. Povedala je tudi, da se je hčerka razšla s fantom in da je z njeno boleznijo enkrat slabše, drugič boljše. Mož dela na terenu, tako je včasih tudi ne bo, če ne bo mogla voziti. Prisotni so bili tudi starši G.

Oktobrsko srečanje, 2008

Govorimo o funkcioniranju naše skupine, prisotni starši K. (oba) in L. (oba). Dogovorimo se, da bomo povabili nove člane in da se bo skupina srečevala naprej ne glede na to, ali se je otrok preselil v bivalno skupino.

Novembrsko srečanje, 2008

Koordiniral ga je samo socialni delavec, govorili so o bivalnih skupinah. Prisotni: starši L. in starši K.

Decembrsko srečanje, 2008

Prisotni že novi člani, tudi gospa M., Cvetkina mama. Najprej se predstavimo in povemo pravila skupine. Pozorna sem bila na izpoved Cvetkine mame, ki je bila bolj zadržana, omenila je posebne izkušnje, ki jih je imela Cvetka, vendar pa o tem ni posebej govorila. Navedla je nek dogodek, kako sta se s Cvetko peljali v avtomobilu in kako je Cvetka otežila

situacijo, da nadaljevanje vožnje ni bilo več mogoče. Ker tudi sama delam s Cvetko, sem ji povedala, da jo poznam, in mama je pokazala zanimanje za dodatni pogovor.

Kasneje do dodatnega pogovora z menoj in Cvetkino mamo ni prišlo, saj se mama skupine zaradi odsotnosti iz zdravstvenih razlogov ni udeleževala. Psiholog mi je povedal, da je bila mama na razgovoru pri njem, da sta se pogovorila o nekaterih stvareh, predvsem o Cvetki. V domu so mi povedali, da je z mamo kar hudo, da je že drugič hospitalizirana in da hodi po deklico le oče.

Samopomočna skupina za starše se še vedno srečuje, večinoma prihajajo starši G. in starši D., ki izpostavljajo težave, ki jih imajo glede D. v domu zaradi težav pri odvajanju, kar je za njega pomembno. D. pa dela težave C., ker vedno, kadar ga vidi, povzdigne glas in ga tako vedno sprovcira. Tako sem na nek način s Cvetko še vedno v stiku.

V domu ima C. občasne težave, pogreša mamo. V dejavnosti jo vključujejo, potrebuje pa veliko novih situacij in socialnih izkušenj, ki pa jih skrbno skupaj z njo načrtujejo, saj večkrat ne uspe vztrajati do konca in izkoristi kakšno situacijo ter koga ugrizne. Tako je bilo tudi zadnjič, ko smo obiskali dom z obiskovalci. V domu so sklicali operativni tim in na novo vzpostavili pravila ter določili meje. Izhajali so iz tega, da ima Cvetka izhod med različnimi vedenji oziroma se ve, kaj čemu sledi.

Na Sliki 5.15 je razvidna vsebina sestanka operativnega tima in njihovih dogovorov za ravnanje s Cvetko.

Slika 5.15: Vsebina dogovora operativne skupine glede C. J.

Zapisnik operativnega tima za dne 11.11.2009

Prisotni

Večkrat se dogaja, da ima izpade tako v domu kot v šoli. Vodja doma je naredil primerjavo, kdaj je šla domov in kaj se je dogajalo. Ko je bila mama v bolnici, so se izpadi pri nas povečali. 12.10 – popisala steno v svoji sobi, zbrisala je napise, uredila sobo.

Pri ta teden: je bila bolj glasna, pogreša mamico, bila je v redu, razcn v ponedeljek

Tudi sprememba osebj v šoli vpliva na vedenje.
V šoli se spravlja na druge otroke, tepe, ščipa, pljuva, kriči.

Napisali bi pravila in posledice (odvzem škotic : za izzivanje,
Soba za umirjanje- zelena soba- s priprtimi vrati za pljuvanje in udarec)

Za preusmerjanje bi poskusili s krpico za umirjanje.
Lulanje med aktivnostjo : po razumni meji, npr. 1 na uro, ji omejimo – glej sklepe prejšnjega tima.Ko je napeta, hodi lulat.

Zadolžitve v skupini, da napišemo, kaj kdo dela , za celo skupino.

Ali ji dovolimo igro, da je pes (vzamemo vrstico, da se ne poškoduje, ker je relativno redko)

Igrače ji dovolimo, na pa da jih jemlje drugim in spravlja v svojo sobo.

Rada se skriva.
Naloga za točkovanje, za lepò vedenje.

Sklepi :

- seznam negativnih ukrepov naredita pa modifikacijo vedenja
- dogovor z glede izletov
- se bo pogovoril z očetom, če potrebuje nasvet glede vedenja doma
- naj bo nekdo prisoten, ko ob ponedeljkih pride v skupino g.

11.11. 2009 Zapisala:

Ker sva s Cvetko razvili dober odnos in so se najina srečanja kar prehitro končala, me je prosila, če jo lahko vzamem v Klub Sožitje. Po najinem srečanju sem hodila s skupino odraslih na različne dejavnosti v klub, kjer se nam je večkrat pridružila, saj so tam odrasle prevzeli drugi spremljevalci, sama pa sem se lahko s Cvetko individualno ukvarjala. Skupaj smo šli na izlet v živalski vrt s skupino, ki je v tem klubu številna. Nek gospod je pripravil za nas predstavitev živali, med katerimi so bili tudi ptiči. Cvetka je med predstavitvijo nepričakovano skočila k njemu in mu hotela ptiča vzeti iz rok. Seveda je gospod roke s ptičem umaknil in Cvetka je med tem vlečenjem izpulila ptiču nekaj peres. Ostali člani skupine so bili presenečeni nad reakcijo in so ostrmeli. Cvetka je po tem dogodku tekala po prostoru in

se neobičajno smejala. Nekako sva uspeli zapustiti prostor in se oddaljiti od skupine. Nazaj grede je bila v kombiju kar tiho v kombiju, saj je vedela, da se ni odrezala najbolje. Ocenila sem, da je bilo v tej situaciji preveč izzivov. Bolje bi bilo iti z njo v živalski vrt individualno in ne v skupini.

Potem so bile počitnice. Sedaj Cvetko srečujem in vidim na poti v šoli, vedno jo ogovorim. Cvetka še naprej biva v sosednjem domu. Ko smo se dogovarjali, kje bo kdo od stanovalcev živel, smo se strinjali, da je dobro, če ostaja v okolju, v katerem se počuti varno. Pri Cvetki je potrebno, da mrežo podpornih oseb spletemo iz oseb, katerim zaupa in jih tudi upošteva, seveda pa je to večkrat vprašljivo, saj se osebe, ki se ukvarjajo z njo, menjajo. Krog smo uspeli zožiti na nekaj ljudi. Cvetka zelo pogreša mamo, ki pa zaradi težav z duševnim zdravjem in občasnih hospitalizacij k Cvetki ne prihaja redno. Ko se bliža konec tedna, je treba vikend, ki ga Cvetka preživi v instituciji, zapolniti z zanimivimi dejavnostmi in osebami, s katerimi se dobro razume. Na obisk prihaja tudi oče, vendar je deklica bolj navezana na mamo.

Mama je pred časom povedala, kako sta s Cvetko kolesarili po Ljubljani in se je Cvetka odpeljala v drugo smer. Mama se je ustrašila, da se ji bo kaj zgodilo in je o dogodku obvestila policijo, vendar se je Cvetka samo po drugi strani odpeljala domov. Dogodek kaže na situacijo, da lahko postane nesposobna opravljanja stvari, ki jih je zmogla pred namestitvijo v institucijo, če bo živela v instituciji in bo zanjo »poskrbljeno«. Deklica obiskuje program vzgoje in izobraževanja v CUDV Draga, kjer se je v okolje lepo socializirala in v šolski skupini dobro sodeluje.

5.4 Zgodba P. P.

P. P. (Peter) je bil v CUDV Draga sprejet kmalu po rojstvu, ker ga starši niso želeli sprejeti v svoje domače okolje. Najprej je bival v domu za mlajše otroke (potreboval je veliko spodbude v zgodnjem razvoju), kasneje pa je prišel v dom, kjer so samostojnejši stanovalci.

Peter je naš »sonček«. Zaveda se, da je nekaj posebnega, saj ga pride med tednom iskat taksi, ki ga odpelje v šolo v Ljubljano, kar je drugače kot pri drugih, ki obiskujejo šolo v CUDV Draga (smo približno 10 km oddaljeni iz Ljubljane), razen odraslih, ki se tudi vozijo v Ljubljano v delavnice. Hodi v šolo, ki je v zunanjem okolju, in si ustvarja krog prijateljev ter

pridobiva izkušnje. Peter zelo rad hodi v šolo. Ko se je enkrat predhodno vrnil s športnega dneva, ker je bruhal, je takoj povedal, da pa gre naslednji dan v šolo, saj sem mu omenila, da bi bilo bolje, če bi počival.

Leta 2010 je bil tudi gost pri Mariu, v oddaji Pri vas doma, kamor ga je povabila Vlasta Nussdorfer. Dobro se je »odrezal«. Čeprav smo ga pripravljali na nastop, je povedal vse po svoje in bil prisrčen s svojo neposrednostjo. Zelo rad nastopa, nastopil je tudi v dokumentarnem filmu. Pri soglasjih za nastope nam starši dajo vedeti, da o tem odločajo oni, čeprav Peter ni v domačem okolju preživel niti dneva. Obiskujeta ga mama in babica (očetova mama), ima pa tudi svojo ključno osebo, ki ga včasih vzame domov k sebi, seveda s soglasjem staršev.

Življenje je dokaj lepo teklo, dokler se ni zapletlo pri zaključku letošnjega šolskega leta. Po poročanju mame so se ob polletju v šoli pričele kazati težave. Mama je obiskovala v šoli govorilne ure. Že ob polletju naj bi P. P. imel težave v šoli, tako je povedala mama, ki je hodila na govorilne ure v šolo. Rekli so ji, da mu nekatere stvari v šoli povzročajo težave, npr. pri matematiki.

V CUDV Draga, kjer biva, smo začeli z dopolnilnim poukom, vsako popoldne je specialna pedagoginja pregledala z njim, kaj so delali v šoli, in nato sta skupaj naredila nalogo. To je potekalo vsak dan, razen petka, ko smo nalogo delali med vikendom. Nalogo je Peter napravil v času pred večerjo, ko si je že malo odpočil od šole in se po možnosti sprostil ali rekreiral. Specialna pedagoginja se je dogovarjala tudi s šolo, da je bila dopolnilna pomoč smiselna in ustrezna. Menili smo, da mu kar gre, a nas je ob polletju presenetilo opisno poročilo (Sliki 5.16 in 5.17).

Slika 5.16: Polletno poročilo (1. del)

Poročilo za učenca

v šolskem letu 2008/09 obiskuje 4. a razred _____

je čustveno zelo odziven deček. Potrebuje stalno pozornost učitelja, drugače jo izsili s svojim vedenjem. Ne ravna se po šolskih pravilih. Zjutraj, ko še pripelje s taksijem, odide v kuhinjo brez dovoljenja, ne uboga kuharice, izsiljuje hrano, zamuja pouk. Je zelo trmast. Če nima dovolj pozornosti, noče delati šolskega dela, potrebuje nekoga, ki dela z njim. Če učitelj reče naj se usede, on vstane. Ne obleče se, kadar se je potrebno in se aleče, kadar to ni potrebno. Noče odhajati na pouk predmetnih učiteljev, ob koncu ure pa ga predmetni učitelji s trudom odpeljejo nazaj k razredničarki. Če mu kaj ni prav, vstane in odide iz razreda. Zelo trmast je tudi pri urah logopedске obravnave in pri fizioterapiji. Hoče delati po svoje in ko mu tega ne dovolijo, je užaljen, noče v razred, leži na klopi pred razredom. Tudi iz podaljšanega bivanja stalno uhaja. Večkrat noče s taksistom, ki pride ponj. Skrije se pod mizo in ga je zelo težko pripraviti na odhod. Sošolce ima rad in ima dober odnos z njimi, razen ko ima napad trme, včasih pride do konfliktov. Novembra je sošolca z roko udaril po glavi in mu zbil na tla očala. Očala so se zlomila. Mati je poravnala škodo. Slabo se odziva na metodo žetoniranja. Nalepke za pridno vedenje mu ne pomenijo veliko. Zelo čustveno se odziva, če se pogovarjamo o družini, oziroma ko pripovedujemo o preteklem koncu tedna. Izmišlja si zgodbe o domu in družini.

Učno sicer napreduje, vendar večinoma potrebuje pomoč učitelja.

Slovenski jezik:

Najrajši piše velike tiskane črke, čeprav zna male tiskane črke. Obrača b in d, nepravilno napiše p, g. Večkrat ga je potrebno opozoriti, da mora pisati male tiskane črke. Ima manjše težave s finomotoriko, zato mu v zvezku poudarim črke, da piše naravnost. Pri pisanju dela s pomočjo učitelja ali varuhinje. Dobro piše po nareku, slabo prepisuje s table. Potrebno ga je opozarjati na piko in veliko začetnico. Prebere krajši tekst (10 povedi) in ga zna obnoviti. Obnovi tudi daljši tekst, ki ga prebere učitelj. Opiše sliko, obnovi dogodek.

Slika 5.17: Polletno poročilo (2. del)

Spoznali smo tudi 10 malih pisanih črk. Te črke napiše, prepíše zloge in krajše besede. Zloge prebere, pri besedah potrebuje pomoč.

Matematika:

Samostojno računa do 20 brez prehoda čez desetico, s spodbudo učitelja. Potrebuje pomoč učitelja pri prehodu čez desetico. Šteje po deset do 100 naprej in nazaj, zna postaviti znak večje, manjše in je enako. Pri računanju desetic potrebuje pomoč učitelja. Nima razvitih številskih predstav do sto in pojma desetica.

Naravoslovje in družboslovje:

Snov razume. Njegovo sodelovanje je odvisno ob njegovega razpoloženja.

Smo omogočili pomoč varuhinje in individualno delo, ker tako lažje napreduje.

Rad pleše in poje zato je vključen v pevski in plesni krožek.

Dečkova mati se na šoli oglasi približno enkrat na dva meseca.

19. 12. 2008

Razredničarka:

Ko smo brali spričevalo, smo se spraševali predvsem, kje pa so njegova močna področja, kaj pa je tisto, kar Peter naredi dobro. Sklicali smo skupno srečanje strokovnih delavcev iz šole in CUDV Draga. Na srečanju je bilo razvidno, da zaposleni iz CUDV Draga Petra vidimo drugače kot zaposleni v šoli. Razredničarka in šolska psihologinja sta poročali, da Petrovo znanje ne zadošča izobrazbenim standardom. Deček je povedal, da rad hodi v šolo, saj ima tam sošolca, s katerim se dobro razume, prav tako je zelo navezan na eno od učiteljic.

V drugem polletju je Peter zaključil šolsko leto z dvomesečno odsotnostjo zaradi zdravstvenih razlogov. V domu, kjer biva, je zdravstvena služba naročila, da je bolje, če ne hodi v šolo, da jim ne bi prenesel virusa influence, za katere je tudi sam obolel, pa tudi tisti otroci, s katerimi je živel v domu, so oboleli.

Slika 5.18: Zaključno spričevalo (1. del)

4. A-LT
razred, oddelek

2008/09
šolsko leto

opisne ocene pri posameznih predmetih

Slovenščina

Učenec je delno usvojil minimalne standarde znanja. Učenec odgovarja na učiteljeva vprašanja o sebi, svojem okolju in doživetjih. Ima zelo razvit domišljijiski svet. Pozna in napiše vse male pisane črke, pri pisanju potrebuje pomoč učitelja. Pri pisanju mu povzroča težave slabša fina motorika. Z malimi pisanimi črkami napiše besede in krajše povedi. Z malimi pisanimi črkami prepíše krajše besede in kratke povedi z lista. Po nareku zapiše kratke povedi s pisanimi črkami. S pomočjo zapiše odgovore na 3 učiteljeva vprašanja. Pravilno zapisuje veliko začetnico na začetku povedi, v osebnih lastnih imenih, piko kot končno ločilo s spodbudo učitelja. Samostojno glasno prebere krajše umetnostno ali neumetnostno besedilo in ga obnovi. Po branju učitelja odgovori na učiteljeva vprašanja o bistvenih podatkih. Pozna lastnosti književne osebe, se vanjo vživi in jo zaigra.

Matematika

Učenec je delno usvojil minimalne standarde znanja. Učenec prepozna in nariše geometrijske like, pokaže stranice. Meri z nestandardnimi dolžinskimi enotami in se orientira v dnevu. Šteje, bere, zapisuje in ureja števila do 100 s pomočjo učitelja in ponazoril. Samostojno sešteva in odšteva v obsegu do 20 brez prehoda, z desetnicami v obsegu do 100 z vodenjem. Sešteva in odšteva do 100 z enicami znotraj iste desetice s pomočjo stotiškega kvadrata in učitelja. Samostojno se ne znajde v stotškem kvadratu. S pomočjo učitelja rešuje najpreprostejše, ponazorjene elementarne besedilne naloge, v katerih uporablja le računski operaciji seštevanja in odštevanja (v obsegu do 20 brez prehoda, z desetnicami v obsegu do 100).

Slika 5.19: Zaključno spričevalo (2. del)

Likovna vzgoja

Učenec dosega minimalne in temeljne standarde. Pozna in uporablja osnovne materiale in pripomočke pri risarskem, slikarskem in kiparskem oblikovanju. Izkazuje dobro motivacijo na vseh likovnih področjih. Ima dober občutek za mešanje barv. Dobro upodobi likovni motiv.

Glasbena vzgoja

Učenec je usvojil minimalne in temeljne standarde znanja. Učenec zna v skupini in individualno zapeti repertoar slovenskih ljudskih pesmi. Zna ritmizirati na določeno skladbo. Pozna pevske glasove in glasbila. Razlikuje nekatere sestave: pevski zbor, solist. Prepozna zvoke iz narave. Zna razlikovati pojme: glasno – tiho, počasi – hitro. Hitro osvoji melodične in ritmične motive. Pozna vsebine izštevank in nagajvk.

Družboslovje

Učenec je usvojil minimalne standarde znanja. Opiše sebe in svoje sposobnosti. Na izbranih primerih imenuje člane družine. Opiše vrste družin. Opiše svojo vlogo pri vsakdanjih opravilih. Ugotovi navade, dejavnosti, ki nam pomagajo živeti v skupnosti. Našteje nekaj temeljnih otrokovih pravic in dolžnosti v družini. Predstavi nekatere sestavine načina življenja (npr. kultura prehranjevanja, preživljanja prostega časa v družini). Ob konkretnem materialu prepozna, poimenuje stanovanjske prostore in osnovno opremo z vidika potreb. Poišče ustrezen prostor za stanovanjsko opremo in utemeljiti izbiro. Ob danem primeru, slikovnem materialu prepozna kaj je dom, stanovanje. Našteje vsaj dva načina bivanja.

Naravoslovje

Učenec je usvojil minimalne standarde znanja. Učenec razlikuje značilna okolja v ožji okolici šole in doma. Našteje najpogostejše živali in rastline v njih. Našteje spremembe letnih časov. Na primeru pojasni, kako se živa narava spreminja v letnih časih. Našteje značilne dejavnosti človeka vezane na letni čas. Našteje, kaj vse potrebujejo živa bitja za življenje. Našteje nekatere snovi, ki se na zraku, sončni svetlobi in v vodi spreminjajo. Opiše, da je voda lahko onesnažena, čeprav tega ne vidi. Našteje nekaj primerov onesnaženega zraka. Našteje, kako onesnaženo okolje škoduje živim bitjem. Na konkretnem primeru pokaže, da gibanje omogočajo mišice. S pomočjo didaktičnih gradiv opiše, kako hrana potuje po človeškem telesu. Opiše pomen zob za normalno delovanje prebavil. Našteje najpomembnejša čutila. Poveže gibanje sonca z dnevom in nočjo. Opiše, kaj dela v določenem dnevnem času. Našteje nekaj vremenskih pojavov.

Športna vzgoja

Učenec ni usvojil vseh minimalnih standardov znanja. Potrebuje več časa za pripravo na uro, kar mu tudi omogočim. Se orientira v prostoru. Zaradi prirojenih težav s srcem sva dolgotrajnejši tek opravila v intervalih hoja - tek z merjenjem pulza. Pohod na Ljubljanski grad rad zmore sam, vendar je to zanj precejšen napor. Krajše razdalje je uspešno pretekel, nekoliko težav ima z ohranjanjem smeri teka. Zna štartati iz nizkega položaja, elemente ABC teka ponovi za mano. V višino je uspešno skakal iz krajšega zaleta s »skrčko«. Prvine preskoka na nizki kozi ni opravil, osnovne skoke z odzivne deske in prožne ponjave opravi iz mesta oz. krajšega zaleta z dvignjenega mesta. Potrebuje precej pomoči zaradi težav pri koordinaciji in preklopih gibanja. Dobro in varno pleza po lestvinah in plezalni steni, še vedno se ustraši višine. Težave je imel s prvinami ravnotežja na gredi, zato sva te elemente opravljala na švedski klopi. S kolebnico zmore nekaj povezanih skokov iz mesta in gibanja. Zna voditi žogo na mestu in počasni hoji z boljšo roko, nekoliko negotovo zadeva cilj, lovi in podaja žogo – najlaže mu gre pri vadbi v parih. Zelo rad vadi na poligonu in v parih, tekmuje v štafetnih igrah. Pri razumevanju pravil ima velikokrat težave, zato mu jih je treba večkrat ponoviti in pokazati, da jih lahko upošteva.

Napreduje v naslednji razred – ne napreduje.

Peter ni dosegal izobrazbenih standardov, zato so smatrali, da bi bila zanj najprimernejša preusmeritev v »posebni program«. Tega izvajamo tudi mi, zato Peter ne more bivati pri nas in hoditi v šolo drugam v isti program, kot ga izvajamo mi. Tako smo se razšli ob zaključku šolskega leta. Bližal se je prvi šolski dan. Peter je imel pripravljeno torbo na kolesu za šolo, denar za torbo je dala mama, saj smo mu obljubili, da jo dobi, ker je vztrajno delal domače

naloge v šolskem letu. Torbo je šla skupaj z njim kupit njegova priljubljena pedagoginja že ob zaključku šolskega leta.

Prvi šolski dan sem pospremila Petra v šolo, saj se mama ni javila, poleg tega sem se želela pogovoriti z ravnateljem, kateri razred bo deček obiskoval. Dogajanje je razvidno iz zapisnika o Petrovem prvem šolskem dnevu (Slika 5.20) in opisa v nadaljevanju.

Slika 5.20: Poročilo o prvem šolskem dnevu P. P.

Poročilo o prvem šolskem dnevu

1.9.2009 je prvi šolski dan. sem peljala v šolo, katero je obiskoval že lansko šolsko leto in je neuspešno zaključil 4. razred, bil je pa kar veliko odsoten.

Vodim dom v katerem živi. Mama prihaja le na kratke mesečne obiske. Smatrala sem, da ima pravico ponavljati razred kot vsi učenci in možnost nadoknaditi zamujeno znanje. Ob prvem šolskem dnevu bi naj spremljala mama, vendar se v domu tega dne ni oglasila.

Ko sem prišla v šolo, sem vprašala kje je njegov razred in mi je učiteljica povedala, da je pri njej v to je poseben program. Potem sva se oglasila pri ravnatelju ki mi je tudi povedal, da je vključen v posebni program.

Najprej me ni želel sprejeti, češ da nisva dogovorjena, potem pa me je povabil v pisarno in mi razložil, da je njihova strokovna odločitev, da sodi v poseben program (OVI) in ne more ponavljati razreda, ker ne dosega izobrazbenega standarda. Povedal pa je tudi, da nima podpisanega soglasja mame in da tudi nima sklepa Komisije za usmerjanje. Še enkrat je poudaril, da je mnenje njihovega strokovnega team-a, da ne dosega njihovega izobrazbenega standarda in ni hotel slišati, da bi imel možnosti ponavljati razred, za kar menim, da imajo učenci pravico ponavljati razred, ker je bil v lanskem šolskem letu odsoten več kot mesec dni.

Z sva se potem poslovila in odšla.

Ko sva prišla v dom je klicala mama in povedala, da želi, da obiskuje poseben program v šoli, saj meni, da se bo tam počutil bolj sprejet.

1.9.2009 Podpis: spec. ped., prof. ped.

V šoli me ravnatelj najprej ni hotel sprejeti, ker nisem bila napovedana. Vprašala sem ga, kam je Peter vključen in če mi lahko pokaže sklep komisije za usmerjanje. Nato naju je s Petrom povabil v pisarno, kjer sva precej časa čakala, ker je govoril s starši drugih otrok, ki so sprti prihajali. Peter je bil čisto miren, saj je verjetno čutil, da je to zanj pomembno. Sicer ne slovi po tem, da bi dolgo sedel pri miru; še ravnatelj se je temu čudil.

Ravnatelj je razložil, da so ga preusmerili brez sklepa komisije in maminega podpisa, saj so se v šolskem strokovnem timu odločili, da njegovo znanje ne zadošča izobrazbenim standardom in da deček pri njih šolanja ne more nadaljevati. Očeta ni nihče omenjal, čeprav je na odločilnih sestankih za Petra v CUDV Draga sodeloval in je naše delo v CUDV Draga ocenil

s plus 5, kot se je izrazil (čeprav ne vem, ali je to dobro ali slabo, vsaj v tem smislu, da delamo stvari, ki bi jih moral on), da soglaša, da se Petra preusmeri oziroma da se da vloga na komisijo za usmerjanje.

Ko smo preverjali situacijo, je bilo razvidno, da je na šoli zmanjkalo otrok za določen program in so Petra preusmerili v drug program, kar pa bi za njega pomenilo veliko spremembo. Posebni program izvajamo tudi v CUDV Draga in bi to zanj pomenilo omejeno bivanje brez vsakodnevnih odhodov v drugo okolje, nič več sošolcev in drugih dogodkov, z opisi katerih bi razveseljeval sostanovalce v CUDV Draga. Na šoli niso dopustili možnosti, da bi imel možnost ponavljati razred, kar je diskriminatorno, in so ga preusmerili v program, ki ne zadostuje kriterijem programa z nižjim izobrazbenim standardom, ampak so ga usmerili v posebni program vzgoje in izobraževanja. Pri preusmerjanju so se obrnili na mamo, fant pa v domačem okolju ni preživel niti dneva, čeprav si tega želi. Ko smo se peljali z ogleda morebitne rejniške družine mimo domače hiše, nas je on opozoril nanjo.

Fantu smo poiskali drugo šolo, kjer izvajajo program z nižjim izobrazbenim standardom. V tej šoli ga sprejemajo in dosežke na šolskem področju primerjajo tudi s tem, kakšen napredek je to za njega samega. Hodi tudi v šole v naravi, česar se zelo veseli, tudi iz šole pridejo k njemu na obisk ob kakšnem dogodku.

Vprašljivo pri Petru je, da je odločujoče mnenje mame, ki določa, kaj se bo s Petrom v bodoče dogajalo, čeprav Peter po rojstvu ni preživel nobenega dneva doma in ga mama pozna le s kratkih obiskov.

Peter v šoli ni imel pravice ponavljati, ker je bilo strokovno mnenje na šoli, da ne dosega izobrazbenih standardov. Tudi dejstva, da je bil dva meseca odsoten, niso upoštevali. Preusmerili so ga v poseben program na šoli pred sklepom komisije za usmerjanje, tudi mamin podpis so pridobili šele kasneje. Da bi se izognili zamudi časa pri Petrovem šolanju, smo ga prešolali in komisiji za usmerjanje predstavili vsa dejstva in dokaze. Komisija je pritrdila našemu mnenju, kar pomeni, da bi Petru morali dovoliti ponavljanje razreda na šoli, kjer so to odklanjali z utemeljitvijo, da ne sledi programu. Komisija je v postopku odločanja sledila mnenju šole, ker ji je zaupala. V vmesnem času smo za preverjanje prosili tudi šolsko inšpekcijo in obvestili varuha človekovih pravic. Opravljen pa je bil tudi razgovor med šolo, nami, mamo in CSD.

Petra smo potem prešolali v drugo šolo z izvajanjem programa z nižjim izobrazbenim standardom, kjer imajo razvit občutek za njegove individualne potrebe in bo letos končal naslednji razred šole. Medtem je postal tudi razpoznaven filmski igralec, saj igra v filmu Nevidni, režiserja Aleša Koširja in z glasbo Roka Trkaja ter pevke Blažke Oberstar. Film ima sporočilno vsebino, zato je bil v medijih zelo odmeven in so ga predstavili na nacionalni televiziji in v kinodvoranah. Na svoje dosežke je ponosen, rad pa bi se tudi sam preizkusil v vlogi snemalca.

Sedaj hodi Peter v šolo s prilagojenim programom v drugem kraju in biva pri nas v CUDV Draga.

5.5 Raziskovalno vprašanje

V nalogi sem želela opredeliti oblike dela, ki so učinkovite pri ljudeh z oznako motenj v duševnem razvoju, da lahko zlorabe zaznamo, razpoznamo, pravilno ukrepamo ter preprečujemo.

Če izhajamo iz modelov, tako medicinskega kot socialnega, je pristop, ki je usmerjen v osebo, seveda bolj lasten posameznikovim željam, pričakovanjem in samouresničitvi, saj pusti ob strani diagnozo in socialne ovire. Bužanova (2010, 77) v doktorski nalogi navaja, da je že namestitev v institucije lahko zloraba: »Podpreti je potrebno zapiranje institucij, saj moramo biti zaskrbljeni zaradi tega, kar se uporabnikom dogaja.«

Ob samem delu je še kako pomembno, da lahko zaposleni dileme, ki se pri delu pojavljajo, razčističujejo na različne načine. V CUDV Draga že več let delujejo različne skupine: samozagovorniške, skupine ključnih oseb, inter- in supervizijske skupine. Samozagovorniške skupine so nam odprle vprašanje, kaj storiti s tistimi stanovalci, ki sami sebe ne zmorejo zagovarjati in njihov glas ni slišan. Tudi varuške so spraševale, kaj se samozagovorniki na skupinah pogovarjajo, saj bi se tudi one želele pogovarjati o različnih situacijah. Tako smo formirali skupine ključnih oseb, kjer imajo stanovalci, ki samih sebe ne zmorejo zagovarjati, svoje zaupnike – ključne osebe. Ključne osebe delujejo v vlogi zaupnika in zagovornika. Ti zagovarjajo otrokove interese v povsem običajnih zadevah. Ključne osebe imajo v skupinah možnost razbremenitve (Skaza 2009b). Skupine vplivajo na možnost konstruktivnega reševanja stresnih situacij. Delujejo po principih dela v skupinah.

5.6 Delovna hipoteza z nadaljnji tezami

V nalogi potrjujemo naslednje delovne teze:

- osebe, ki podpirajo osebe z oznako motenj v duševnem razvoju, so pomembne pri zaznavanju in razpoznavanju različnih oblik zlorab;
- osebe, ki podpirajo osebe z oznako motenj v duševnem razvoju, so pomembne v delovanju in preprečevanju zlorab;
- k zmanjševanju različnih oblik zlorab, s katerimi se ljudje z oznako motenj v duševnem razvoju srečujejo, pripomorejo nekatere strokovne metode dela, kot so: zagovorništvo, samozagovorništvo, postavitve ključne osebe, organiziranje skupin ključnih oseb, inter- in supervizijske skupine.

Jana obiskuje v CUDV Draga vzgojno-izobraževalni program, udeležuje se šol v naravi, kjer doživlja nove izkušnje. Uči se prevzemati nadzor nad svojim lastnim življenjem, sama odločati in izbirati ter soodločati o svoji prihodnosti. Izkušnje, ki si jih je pridobila kot hostesa, bo lahko izkoristila v novi kavarnici v starem delu Ljubljane, kjer bo imela veliko priložnosti za nova poznanstva. Pri Jani moramo prav tako razmisliti, kako ravnati vnaprej. V domu ima posebno mesto, ima svojo »iskrico«, podporno osebo, ki si jo je sama izbrala in jo je letos dvakrat spremljala na morje. Prvič sta šli nekaj dni po odpustu Jane iz psihiatrične bolnice. Občasno pokliče domov. Ko ji je mama rekla, naj pride domov, ji je odgovorila, »da me ne bo, saj ti veš, kaj se je dogajalo«.

Tesa dalj časa sploh ni odhajala domov. Njeno vedenje je postajalo sprejemljivejše za okolje in starši so ugotovili, da dobijo del denarja, če jo vzamejo domov, kar so začeli izvajati vsak drugi mesec za en mesec. Vprašali so tudi, če bi lahko z žepnino, ki je namenjena za Tesine osebne potrebe, kupili kurjavo. Danes Tesa še vedno biva v CUDV Draga in se vozi z avtobusom na delo v delavnico, kjer si prisluži žepnino, s katero si lahko plača šolo v naravi, poskrbi za garderobo in kupi kozmetiko. Kadar je doma po mesec dni in ne dela, pogreša denarno nagrado, ki je sorazmerna z opravljenim delom.

V obdobju, ko se je Cvetka socializirala (ni več vpila, ni grizla), je sodelovala pri dejavnostih. Razmišljali smo o zanjo ustrezni obliki izobraževanja in prilagodili program dela njenim sposobnostim. Vključena je v razred s sedmimi učenci, kjer pedagog delo individualno prilagodi vsakemu učencu. Cvetka ima prilagojen program glede na višje sposobnosti. Veliko

smo se ukvarjali, da bi odpravili njene vedenjske težave, ki so bile na začetku mnogo bolj izrazite. Ob začetku izobraževanja je hodila v šolo z asistenco (spremljala jo je oseba, ki jo je dobro poznala) s časovno prilagojeno obvezo. Sedaj asistencije sploh ne potrebuje več in hodi v šolo samostojno. Deklica potrebuje veliko pozornosti. Navezana je na določeno osebo (ključno osebo). Tudi njeni odnosi z družino so se izboljšali, po njo prihajata izmenično mama in oče, ki izražata zadovoljstvo s Cvetkino vključitvijo v CUDV Draga. Postavlja se vprašanje njene ustrezne namestitve, da ne bi bila le še ena od »tavajočih po sistemu«, ker potrebuje pri skrbi »še nekaj več« v smislu težav, ki jih ima na čustvenem področju. Mogoče bi bila dovolj že možnost prehodnosti v sistemu, kjer bi lahko Cvetka obiskovala drug program izobraževanja, ali podpora mami, da bi se počutila kompetentnejšo ob Cvetkinih prihodih domov.

Peter obiskuje osnovno šolo, kjer izvajajo program z nižjim izobrazbenim standardom in menijo, da bo zmožni v tem programu šolanje nadaljevati. To mu veliko pomeni, saj si v šoli pridobiva druge izkušnje: hodi na zimovanja, se srečuje z drugimi vrstniki, pridobiva nove izkušnje, večja se mu samozavest. Je odraščajoči fant z velikim razponom mladostniških težav, o katerih se z njim pogovarjamo in ga podpiramo. Pri Petru je razvidno, da si je pridobil svoje mesto in da ima več »mam«, ki opravljajo vlogo socialnega starševstva. Ko smo poskušali z rejniško družino, žal nismo imeli sreče pri iskanju, skupaj z njim smo preizkusili, da to ni bila oblika ali družina za njega. Na primer: tam so kurili v krušno peč in Peter je veliko stvari zmetal kar vanjo (takšnih, ki so bile uporabne, dragocene ...), imeli so veliko kmetijo in tudi veliko kmetijskih strojev, ki jih je hotel voziti. To je bil tudi ključni razlog, da ga niso več želeli. Sedaj v mladostniškem obdobju včasih odkloni, da bi šel h ključni osebi domov, ker je rajši z vrstniki.

Pri vseh zgodbah je razvidno, da je način oskrbe, ki je usmerjena v osebo in ne izhaja le iz medicinskih diagnoz ali socialnih ovir, ustrezen. Vse predstavljene osebe ne živijo na klasičen institucionalni način. Pri vsaki posebej je podpora usmerjena v osebo in je prilagojena posameznikovim interesom in motivom. Njihove zgodbe so življenjske izkušnje, ki se pišejo z upoštevanjem posameznikovih želja, sanj in pričakovanj. Pri vseh je tudi jasno, da jih družine v domačem okolju niso podpirale ustrezno ali jih sploh niso sprejemale. Odpira se vprašanje, ali je način namestitve v institucijo zanje najustreznejši način. Glede staršev se postavlja vprašanje smiselnosti vztrajanja odhodov stanovalcev v domače okolje, saj biološki starši ne skrbijo dovolj za otroka in njegov razvoj. Shulamit Ramon, avtoriteta na področju socialnega

dela v Angliji, je februarja 2009 na predavanjih za študente Fakultete za socialno delo v Ljubljani poudarila, da je za osebe s težavami v duševnem zdravju pomembna vzpostavljena socialna mreža, ne pa toliko odhodi domov v domače okolje.

V tem poglavju predstavljeni posamezniki živijo v skupnem naselju Draga. Dva obiskujeta vzgojno-izobraževalni proces v CUDV Draga, dva pa sta vključena v program izven institucije. V njihovih prizadevanjih za izpolnitev pričakovanj jih bomo podpirali, npr. tako, da bo Peter uspešno zaključil izobraževanje v sedanjem programu, se izučil za poklic, ki bi ga rad opravljal (slašičar ali kuharski pomočnik), in mu omogočili vlogo snemalca v nadaljevanju filma, v katerem je že imel glavno vlogo. Seveda pa mu bo odraščanje prineslo še veliko izkušenj, s katerimi se bo preizkusil.

Cvetkino in Janino življenje so njune izkušnje zaznamovale do mere, ko še vedno potrebujeta več podpore pri reševanju čustvenih stisk. Za zaposlene, ki se z njima ukvarjajo, smo predvideli več izobraževanj, s katerimi bodo pridobili dodatna znanja, potrebna za delo z osebami, ki so doživele travmatične izkušnje. Jana se bo lahko preizkusila pri delu v zunanjem okolju.

Za Teso preverjamo možnosti bivanja v bivalni skupini za odrasle v bližini njene družine.

5.7 Opredelitev metod in oblik dela

Načini, s katerimi lahko moč odločanja prenesemo na uporabnike, so različni:

- Ključne osebe so neke vrste zagovorniki oseb z oznako motenj v duševnem razvoju, delujejo kot njihovi zaupniki. Področja, ki bi lahko bila pokrita, vključujejo osebno oskrbo, aktivnosti, transport, zaposlitev in nastanitev. V skupinah ključnih oseb se združujejo zaupniki oseb, ki samega sebe ne morejo zagovarjati.
- Osebe (zagovorniki), ki podpirajo osebe z oznako motenj v duševnem razvoju, so pomembne v odkrivanju, zaznavanju zlorab in zanemarjanja, zato so zanje zelo pomembne razne oblike supervizije, saj omogočajo razreševanje dilem, ki se pojavljajo pri delu. Z ozaveščanjem situacij je več možnosti vplivanja na razplet situacij uporabnikom v prid.
- Pri osebah z oznako motenj v duševnem razvoju se opolnomočenje kaže tudi v samozagovorniških skupinah.

Cvetka ima zaupen odnos z eno od zaposlenih učiteljic, ki je njena ključna oseba. Peter je samozagovornik, vseeno pa ima ključno osebo, ki jo občasno obiše na domu. Jana ima podporno osebo, tj. njena »iskrica«, ki jo spremlja tudi v poletne šole v naravi in s katero imata veliko zaupnih prijateljskih klepetov. Tesa je samozagovornica in se veseli samozagovorniških srečanj.

5.8 Metodološki okvir proučevanja

Na podlagi študija strokovne literature je bil izbran *kvalitativen metodološki pristop*.

Kvalitativna analiza primerov je pokazala nekaj različnih vrst zlorab: Jana in Cvetka sta žrtvi spolne zlorabe, pri Tesi govorimo o finančni zlorabi, pri Petru pa o institucionalni (diskriminatorni) zlorabi.

V nalogi so opisane zgodbe oseb, ki so se v svojem življenju soočale z različnimi izkušnjami.

Pri *zbiranju podatkov* je bila uporabljena empirična metoda zbiranja podatkov; gre za odkrito opazovanje s popolno udeležbo, saj sem kot opazovalka popolno vključena v skupino in prevzemam svojo običajno vlogo. Pri metodi spraševanja je razpravo predstavljalo vključevanje vseh udeleženi s poudarkom na razrešitvi problema.

5.8.1 Kvalitativna analiza primerov

Z izbranim metodološkim pristopom smo analizirali *življenjepise* v povezavi z izkušnjami zlorab oseb z oznako motenj v duševnem razvoju. Pri urejanju dokumentiranega dogajanja je to predstavljalo kronologijo dogodkov v zvezi z izkušnjami zlorab.

Različni člani tima so lahko vpleteni pri ocenjevanju ravni sposobnosti, kriznega ocenjevanja in kako skrbeti za ljudi, vpletene v scenariju. Tim vključuje rekreativnega terapevta, delovnega terapevta, socialnega delavca, nevropsihologa, zdravnika in psihiatra. Pri načrtovanju reševanja težav morajo skupaj načrtovati: klient, družina, socialni del tima, prav tako tudi zdravstveni del tima. Udeleževati se morajo skupnih srečanj, kjer se dogovarjajo o planiranju. Pogosto so socialni delavci tisti, ki olajšajo in organizirajo ta proces, če so ključni delavci (Kay in drugi 2001, 74).

Ključni delavci so lahko različni člani tima. Odgovorni so za usklajevanje vseh vidikov zadeve z drugimi člani ekipe. Odločitev, kdo bo ključni delavec, je proces pogajanj.

Naštevanje v nadaljevanju prikazuje bolj osredotočanje socialnih storitev kot reševanje posledic sprememb v njihovem zdravju na njihovo vsakdanje življenje. Razvili so ga socialni delavci v Wairarapa Health, Masterson Hospital (Kay in drugi 2001, 77). Socialno delo je osredotočeno na osebo. Socialni delavci so strokovni delavci, trenirani profesionalci, ki uporabljajo teoretične, praktične in etične kodekse pri svojem delu z ljudmi, ki obsega (prav tam):

- socialne spretnosti in veščine,
- promoviranje socialnih pravic,
- dajanje informacij,
- planiranje prihodnosti,
- dokumentiranje klientovega delavno-oskrbovalnega plana,
- svetovalno podporo,
- reševanje problemov,
- pridobivanje socialne podpore,
- razpršitev planiranja,
- družinsko terapijo,
- zagotavljanje oskrbovalno-podpornega izobraževanja,
- delo z družino,
- prepoznavanje potreb,
- kreiranje odločitev,
- zagovorništvo,
- svetovanje ob izgubah,
- reševanje konfliktov,
- krizne intervencije,
- študije primerov,
- omogočanje srečanj,
- svetovanje ob nosečnostih,
- razprave o bivalni oskrbi,
- koordiniranje virov in oskrbovalnih skupnosti,
- krizni menedžment,
- povzemanje psihosocialnih pristopov.

Iz posameznih kvalitetnih analiz primerov je razvidno, da so bili mnogi principi socialnega dela realizirani, mnogi pa se prepletajo s pedagoškim, psihološkim in delom drugih

strokovnih delavcev. V nadaljevanju so navedeni deli poročil habilitacijskih timov, ki vsebujejo kvalitativno analizo primerov.

5.8.2 Zgodba J. J.

V operativnem timu je bilo dogovorjeno, da se z Jano intenzivno dela na različnih področjih. Jana je dosegla pomemben napredek, predvsem na vedenjskem področju. Bass in Davis (1998, 8) govorita, da žrtve krize ne občutijo več enako hudo, ko je obdobje krize mimo, lahko pa med procesom okrevanja doživljajo krizna obdobja, ki pa jih lahko imenujemo zdravilne krize. Na sestanku habilitacijskega tima je bila obravnavana prvič.

Mnenje: Janine sposobnosti so na nivoju oseb z oznako zmernih motenj v duševnem razvoju. Pri skrbi zase potrebuje predvsem vodenje in nadzor, kar pomeni, da je za skupino, kjer biva, zadolžena ena od zaposlenih oseb. Priporočamo nadaljevanje obravnav, vključevanje v glasbene in plesne dejavnosti, čim več vključevanja v širše okolje. Obiskuje dejavnosti Kluba Sožitja, sodeluje pri prodaji izdelkov ob posebnih priložnostih, hodi v kino in na izlete, obiskuje knjižnico.

V prostem času rada posluša glasbo, gre na krajši sprehod, se pogovarja s strokovnimi delavci ali negovalnim osebjem. Če v izvedbo aktivnosti ni sigurna, jo raje odkloni. Ko dobi zaupanje, je pripravljena sodelovati. Pri oceni stika s konjem in sedenja na konju je do konja rezervirana. Na konja se usede previdno. Ob preizkusu jezdi brez sedla. Sledi navodilom. Pove, da bi še prišla. Ob naslednjem srečanju pa pove, da ne bi jahala, saj ji ni všeč, ker nič ne zna. Potrebuje predvidljivost dogodkov, doslednost, občutek sprejetosti in varnosti. Omogočiti ji je potrebno pridobivanje pozitivnih izkušenj in učenje obvladovanja slabih izkušenj ter s tem razvoj pozitivne samopodobe.

Trenutno je tako, da asistence v razredu ne potrebujemo več, ker je Jana pripravljena na več ali manj vse, kar se okoli nje dogaja. V skupini se s sošolkami in sošolci dobro počuti, je vedno pripravljena pomagati, sodelovati, kaj odnesti, prinesiti, počistiti. Je zelo pridna in rada vidi, da jo ljudje pohvalijo, da ji kaj lepega prinesejo, se ji nasmejijo.

S pravo spodbudo, občutkom, da je sprejeta, in veliko ljubezni se počuti varno in vztraja tudi na tistih področjih, ki jih je na začetku zavračala. Tudi o družini govori. Sošolke in sošolci so jo lepo sprejeli, skupaj poslušajo glasbo, se smejejo norčijam v filmu Butec in butec. Jana je

prava najstnica, ki jo zanimajo glasba, moda in fantje. Rada hodi na izlete, v Velenju je uživala na Pikinem festivalu, vse ji je bilo tako pisano in zanimivo. Predlog je, da se še večkrat vključi v kakšne aktivnosti zunaj CUDV Draga, saj potrebuje čim več novih in zanimivih situacij, v katerih si bo nabirala izkušnje, predvsem s socializacijskega področja.

V zaključnem delu obravnave je potekala razprava v zvezi s socialno problematiko. Na sestanku rehabilitacijskega tima je bila prisotna direktorica CSD, ki je tudi Janina skrbnica. CSD sicer še vedno sodeluje z njeno družino, vendar je bilo sodelovanje v preteklosti zelo slabo. Obstaja tudi sum zlorab v družini, zato so bile staršem odvzete roditeljske pravice tudi za drugi dve hčerki. Dogovorili smo se, da se omogočijo stiki s sestrama. Omogočili bi tudi telefonske stike med Jano in starši, kadar Jana želi, vendar staršev na roditeljske sestanke ne vabimo. Vse zadeve za Jano urejamo preko CSD. Jana je dejala, da želi navezati stike s sestro, ki je trenutno v rejniški družini.

5.8.3 Zgodba T. Z.

Med razpravo rehabilitacijskega tima so bila podana mnenja različnih strokovnih delavcev:

- Specialna pedagoginja je poudarila potrebo, da se Tesi omogoči pogovor s psihologom. Praskanje pomeni reakcijo na spremembe v okolju. Še naprej naj bo vključena v VDC.
- Vodja VDC je seznanila člane tima, da je T. Z. redno vključena v dejavnosti, ki potekajo v zelenem programu in da težav z vključevanjem v zeleni program ni več. Dopoldne se občasno uleže in zaspi, sicer potrebuje veliko gibanja.
- Psihiater je izrazil mnenje, da je treba spremeniti psihiatrično terapijo.
- Zdravnica je mnenja, da je pozornost potrebno posvetiti predvsem problematiki avtoagresivnosti in zdravljenju posledičnih poškodb.

5.8.4 Zgodba C. J.

Od sprejema v center se je zelo umirila. Vodena je pri pediatru, psihiatru, opravila je tudi zobozdravniški pregled. Glede na pogoste zahteve deklice, da hodi na stranišče, so bile opravljene preiskave urina, ki pa niso pokazale posebnosti. Med razpravo rehabilitacijskega tima so bila podana mnenja različnih strokovnih delavcev:

- Psihologinja navaja neharmoničen profil sposobnosti, po grobi oceni mejne intelektualne sposobnosti. Izstopajo slabša splošna poučenost, zaostanek na

grafomotoričnem področju, kratkotrajna in odkrenljiva pozornost. Na trenutno funkcioniranje zagotovo vpliva prikrajšanost v pridobivanju informacij v zgodnjem otroštvu in nejasne vzgojne meje. V vedenju in pri govoru so izražene značilnosti avtistične razvojne motnje.

- Defektologinja pri deklici ocenjuje večje primanjkljaje na posameznih področjih učenja (splošna poučenost, količine), šibko grafomotoriko, težave na jezikovno-govornem področju ter izrazite težave na področju usmerjanja in vzdrževanja pozornosti ter socialnega funkcioniranja. Priporoča usmeritev v prilagojen izobraževalni program z enakovrednim izobrazbenim standardom.
- Učiteljica: mati je povedala, da je bila Cvetka po preselitvi od očeta na opazovanju v bolnišnici. Podan je bil sum na avtizem. Govor se je v tem času, kar živi pri materi, izboljšal. Ima težave z izražanjem čustev – veselje kaže s ščipanjem.
- Mnenje komisije za usmerjanje 31. 8. 2005 – vrsta in stopnja primanjkljaja, ovire oziroma motnje: več motenj, mejne intelektualne sposobnosti, zmerna govorno-jezikovna motnja, dolgotrajna bolezen.
- Psihiater potrdi, da je Cvetka redno spremljana. Ima terapijo, ki je bila zamenjana z namenom, da bi jo lažje zaužila. Sicer je shema terapije ostala enaka, enkrat je bila poskusno znižana. Ker so se pojavile težave, je bila vrnjena na prejšnji nivo. Sedaj funkcionira dobro.
- Oče pove, da ima sedaj stike z njo na 14 dni. Tudi on opaža izboljšanje vedenju. Ni več stalnih zahtev, da bi npr. šla na stranišče, možno jo je zaposliti.

5.8.5 Zgodba P. P.

Na sestanku habilitacijskega tima leta 2009 je potekala razprava v zvezi z učnim napredovanjem stanovalca. Vodja doma je dejal, da je prejel informacijo o težavah P. P. s spremljanjem učnega programa. Predlagal je da se določi oseba, ki bi odšla na OŠPP in v zvezi s tem pridobila uradno informacijo. Psihologinja je ob tem dejala, da je OŠPP prosila za poročilo o napredku in vedenju učenca. Pedagoški vodja je predlagal, naj se določi oseba, ki bi enkrat mesečno hodila na OŠPP na govorilne ure. Tako bi lahko pridobili potrebne informacije in Petru zagotovili učno pomoč. Zadevo bi uredili tako, da bi mama podpisala izjavo, s katero dovoljuje, da oseba, zaposlena v CUDV Draga, sodeluje pri govorilnih urah. V operativnem timu bomo dokončno dorekli, kdo bo hodil na OŠPP na govorilne ure in

obenem ponujal učno pomoč. Podan je bil predlog, da to nalogo izvaja Petrova ključna oseba, delovna terapevtka ali specialna pedagoginja.

Ob zaključku razprave so svoja poročila predstavili tudi preostali člani habilitacijskega tima.

Mnenje: globalne intelektualne sposobnosti P. P. so na nivoju oseb z oznako med zmernimi in lažjimi motnjami v duševnem razvoju. Priporočljivo je nadaljevanje obravnav in zmanjšanje nekaterih obravnav, da ne bi bil preobremenjen. Potrebno bi bilo sklicati operativni tim za dogovor o ravnanju v domu.

- Dipl. socialni delavec je povedal, da so se trudili k sodelovanju pri obravnavah P. P. in stikih pritegniti starše. Mati občasno sodeluje, sicer pa starši zanj opravljajo le formalnosti. V preteklem obdobju smo imeli težave z organizacijo prevozov in letovanj. Starši niso pripravljeni sodelovati.
- Ključna oseba je navedla, da je Peter v dopoldanskih urah v šoli v OŠPP, kamor se vozi s taksijem. Popoldne je vključen v pedagoške obravnave. V domu preživi malo časa. Sicer vedno uveljavlja svojo voljo. Imajo precej težav, še posebej med vikendom, ko v domu ostanejo zdravstveno bolj zahtevni otroci in on z njimi. Zahteva veliko pozornosti. Primanjkuje mu ustrezno družabno okolje.
- Vodja doma: če Peter ne dobi pozornosti, ki jo zahteva, jo izsili. Za pridobitev pozornosti je pripravljen narediti marsikaj, zato se je treba v operativnem timu dogovoriti, na kakšen način bi mu poiskali primerne aktivnosti in istočasno postavili določene omejitve. Pri tem bi se morali povezati z OŠPP.

6 ZAKLJUČEK

Preučevanje dela z osebami z osebami z oznako motenj v duševnem razvoju je pokazalo, da so programi, ki so usmerjeni v osebo, ustrežnejši, saj sledimo posameznikovim željam in potrebam ter ne izhajamo le iz diagnoze in preštevanja ovir. Institucija predstavlja okvir, katerega vsebino pa tvorijo ljudje, od katerih je odvisno, kako skrb v instituciji oziroma storitve v skupnosti potekajo. Vse to je povezano s podporo, ki jo zaposleni pri svojem delu potrebujejo, kot so skupine ključnih oseb, inter- in supervizijske skupine.

V nalogi predstavljeni primeri potrjujejo uspešnost načina dela, usmerjenega v osebo. Stanovalci lahko svoje dileme preverijo v samozagovorniških skupinah, ključne osebe, ki nastopajo kot podporne osebe, pa lahko svoje mnenje in stališča preverijo z drugimi ključnimi osebami ter na ta način delijo svoje izkušnje. Ključne osebe prevzemajo zagovorniško skrb za določeno osebo in jo zagovarjajo na področjih osebnih človekovih pravic, večkrat pa interese osebe, za katero so zadolženi, uveljavljajo in varujejo v praksi vsakdanjega življenja.

Tako kot je mogoče, da prihaja do zlorab v institucijah, se lahko zlorabe dogajajo tudi v okolju, ki bi moralo biti »varno« (družina, šola ipd.). Pri načrtovanju novih oblik šolanja, zaposlovanja, bivanja za osebe ipd. je treba biti pozoren, saj »kjer so institucije nadomestili z oblikami storitev v skupnosti, so bili rezultati pomoči na splošno boljši. Sam prehod na storitve, osnovane na skupnosti, pa ni sam po sebi zagotovilo za boljše rezultate, saj je mogoče storitve samo prenesti in tako ponovno ustvariti prakso institucionalne nege v novih storitvah« (SOUS, Bužan 2007, 107).

Zaradi tega je eden od pomembnih principov dobre podpore, da smo usmerjeni v osebo. To pomeni, da so storitve prilagojene potrebam, željam in težnjam posameznika. Storitve nudijo pomoč, ki najbolje pomaga osebi doseči lastne cilje ter se prilagodi na vrsto in stopnjo podpore skozi čas. V osebo usmerjeni pristopi vključujejo tudi nediskriminacijo, enake možnosti in pravice za osebe z oznako motenj v duševnem razvoju (bivanje, šolanje, zdravstvena skrb, storitve, zaposlitev, dostopnost do informacij, pravnoformalni status). Neupoštevanje pravic kot okvir zakonov pri osebah z oznako motenj v duševnem razvoju, ki ščitijo pred ranljivostjo, pa lahko privede do različnih oblik zlorab in zanemarjanj.

Osebe z oznako motenj v duševnem razvoju, prav tako tudi druge deprivilegirane skupine, morajo imeti možnost vplivanja na svoje življenje. Zagovorništvo je ena od oblik pomoči na poti k posameznikovi avtonomiji, socialni kompetentnosti in vključenosti v skupnost.

Posamezniki so začeli opozarjati na neustreznost institucionalne skrbi, ki bi morala prerasti v skupnostno. Institucionalno varstvo se je pretežno pojmovalo kot tisto varstvo, s pomočjo katerega dobi ranljiv posameznik dovolj podpore in pomoči pri zadovoljevanju svojih potreb. Pri tem pa se je pozabljal, da ima posameznik sicer osnovne potrebe podobne, vendar so le-te tudi zelo individualizirane. Osnovne človekove pravice zahtevajo, da ima vsak posameznik pravico biti obravnavan kot tak, torej kot posameznik, in živeti nesegregirano, pač pa v družbeni skupnosti. Vendar pa je potrebna mreža izbire, kjer bo posameznik lahko izbiral, kar želi, prilagojen pa mora biti tudi sistem financiranja in nudena ustrezna podpora.

Osebe z oznako motenj v duševnem razvoju imajo enake pravice kot vsakdo drug, je zapisano v Konvenciji o pravicah invalidov (2008). Upošteevane želijo biti kot odrasle osebe, ki želijo spremeniti lastne odločitve – odločati o svojem življenju (Pelicon 1999, 175). Da bi imeli te pravice v praksi, da bi jih lahko realizirali, pa potrebujejo pomoč, in sicer zagovornike, ključne osebe ipd. Ta pomoč mora biti dana vsakemu v individualni situaciji – Jahoda in drugi (2005, 550) poudarjajo, da naj bi prihodnje raziskave proučevale medosebne odnose med udeleženiimi zaposlenimi v odnosu do posameznika, ki je vpleten. Naravnana mora biti osebno, pozornost naj bo usmerjena na posameznika (Personed Centered Planing), kar vključuje možnost izbire, fleksibilnost in izkoristek celotnega potenciala, ki ga posameznik ima, pri tem pa se ne sme zanemariti posebnih individualnih značilnosti. »Vsi principi pomoči poudarjajo, da morajo biti ljudje čim bolj samostojni in čim bolj vključeni v družbo in skupnost« (Bužan 2010, 83).

Izpostavljenih je pet vsakodnevnih spretnosti (O'Brien & Tyne v Bužan 2010, 83):

- *prisotnost – določiti je potrebno obseg, s katerim bo zagotovljen obseg osebne pomoči pri vseh glavnih socialnih programih za življenje, delo in prosti čas;*
- *izbira – samostojnost posameznika tako pri odločitvah pri vsakodnevni nalogah kot pri določevanju glavnih smernic svojega življenja;*
- *kompetentnost – osebna rast posameznika v sposobnostih in izkušnjah, vključujoč nivo in vrste aktivnosti, pri katerih pomagamo osebam sodelovati;*

- *sodelovanje – vrsta in raznolikost prijateljstva in ostalih relacij, ki jih oseba obvlada;*
- *spoštovanje – pomembno je spoštovanje drugih ljudi, članov skupine in spoštovanje lastne osebnosti.*

Pri delu z ranljivo populacijo je še kako pomembno, da smo pozorni na zlorabe, znamo zlorabe zaznati, o zlorabah poročati in pravilno ukrepati. Zloraba se zgodi, kadar nekdo namenoma ali nevede škoduje ali ogroža življenje ali pravice drugega. Opišemo jo lahko kot »kršitev posameznikovih državljanskih pravic, kadar neka oseba krši nekemu drugemu njegove človekove in državljanske pravice« (Poutney 2007). Žrtev zlorabe je lahko vsak. Osebe z oznako motenj v duševnem razvoju so lahko tudi žrtve zlorab na temeljih etičnosti, spola ali spolne usmerjenosti.

Obstaja več načinov, kako v sodelovanju z osebami z oznako motenj v duševnem razvoju zmanjšati možnost zlorabe (Bužan 2010, 110):

- pomagati ljudem razumeti, da imajo pravico do nadzora nad lastnim življenjem in izbiro ter odločitvami (npr. pomagati pri drobnih dnevniških odločitvah, recimo, kaj bodo jedli ali oblekli, in pri pomembnejših, kot npr. kje ali s kom bodo živeli);
- spopadati se s situacijami v primerih, ko ljudje zlorablajo svojo moč in so souporabniki trpinčeni, izolirani ali ignorirani;
- podajati informacije v taki obliki, da jih razumejo in lahko doumejo svoje pravice, npr. s treningom samozavesti;
- pomagati pri dostopu do pomoči ali informacij, kot je dostop do odvetnikov in pravne pomoči.

Populacija oseb z oznako motenj v duševnem razvoju ima svojo zakonodajo, ki je naravnana na povprečnega uporabnika povprečnih potreb brez individualnega prilagajanja in upoštevanja posebnosti. Ta oseba mora pravice uveljaviti preko drugih oseb, saj sama nima pravnoformalne legitimnosti za lastno ukrepanje. Pri procesih socialnega vključevanja ima pomembno vlogo tudi država s svojimi organi. K temu nas obvezujejo mednarodne konvencije in sporazumi. Potrebno je upoštevati človekove pravice kot vodilo pri načrtovanju storitev, izhajati iz individualnega pristopa in možnosti izbire. Središče dogajanja naj bodo uporabniki in njihove potrebe in želje. Prav tako je potreben podporni sistem, ki bo uporabnike podpiral v vseh pogledih v doseganju njihovih pravic in odgovornosti.

7 LITERATURA

1. Atkinson, Doroty, Mark Jackson and Jan Walmsley. 1997. Exploring the History of Learning Disability. *Forgotten lives*. Kidderminster: BILD Publications.
2. Bass, Ellen in Davis Laura. 1998. *Pogum za okrevanje, priročnik za ženske, ki so preživele spolno zlorabo v otroštvu*. Ljubljana: VŠZSD.
3. Bašič, Katja. 1997. Spolni napad na otroka. V: *Trpinčen otrok: [kako prepoznavati in preprečevati fizično in duševno trpinčenje otrok]: razširjeni zbornik*, ur. Anka J. Satler, 130–178. Ljubljana: Meridiana.
4. Brooke, John. 2007. *Principles of learning disability support*. Oxford: Hienemann.
5. Bužan, Valerija. 1994. *Intelektualni razvoj otrok z zmerno in težjo motnjo v duševnem razvoju: magistrsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
6. Bužan, Valerija, Miranda Vrh, Valerija Lekič Poljšak, Sabina Petek, Silva Košnjek in Marjeta Ferlan Istinič. 2008. *Razvoj poklicnih kvalifikacij na področju socialnega varstva: predlog*. Ljubljana.
7. --- 2009. *Psihosocialni razvoj odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju: doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
8. Flaker, Vito. 1998. *Odpiranje norosti: vzpon in padec totalitarnih ustanov*. Ljubljana: Založba *cf.
9. Flaker, Vito. 2006. Analiza tveganja. V: *Tveganje priložnost, ne grožnja: krepitev zmožnosti ravnanja s tveganji*, 8–19. Hrastovec: Združenje za spodbujanje duševnega zdravja Alpe Adria, Mednarodna kolaborativna mreža duševnega zdravja, Evropska demokratična psihiatrija, Zavod Hrastovec, Univ. v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo.
10. Foucalt, Michel. 2004. *Nadzorovanje in kaznovanje: nastanek zapora*. Ljubljana: Založba Krtina.

11. Foucault, Michel. 1988. *Zgodovina norosti v času klasicizma*. Ljubljana: Založba/cf«.
12. Golob, Alenka. 2006. *Vseživljenjsko učenje odraslih oseb z motnjami v duševnem razvoju: magistrska naloga*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
13. Jahoda, Andrew and Wanless, L. 2005. Knowing you: the interpersonal perceptions of staff towards aggressive individuals with mild to moderate intellectual disabilities in situations of conflict. *Journal of Intellectual Disability Research*, 49: 544–551.
14. Jahoda, Andrew, Pert, Carol and Trower, Peter. 2006. Frequent aggression and attribution of hostile intent in people with mild to moderate mental retardation: An empirical investigation. *American Journal on Mental Retardation*, 111 (2): 90–99.
15. Kelly, Liz. 1988. *Surviving sexual violence*. Polity Press: Cambridge.
16. *Konvencija o pravicah invalidov – mednarodni sporazum o pravicah invalidov: lahko berljiv vodnik po konvenciji*. 2008. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.
17. Lamovec, Tanja. 1998. *Psihosocialna pomoč v duševni stiski*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
18. Mesec, Blaž. 1998. *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
19. Morris, Caroline. 2008. *Safeguarding Vulnerable Adults*. Oxford: Heinemann.
20. Mramor, Majda in Marica Dobnik - Žerjav. 2009. *Terapevtsko delo v primeru spolne zlorabe: Kemplerjeva šola družinske terapije: seminar*. Ljubljana, 12. marec.
21. Munford R. and Sullivan Martin. 2001. *Thinking Critically About Disability*. Aotearoa New Zealand: Massey University.
22. Nagode, Mateja, Valerija Bužan, Irena Reberšak, Mirjana Česen in Barbara Kobal Tomc. 2011. *Strokovne podlage za pripravo standardov in normativov za področje*

varstveno delovnih centrov in institucionalnega varstva odraslih s posebnimi potrebami. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo.

23. Nash, Mary, Robyn Munford and Kathryn Hay. 2001. *Social Work in Context: Fields of Practice in Aotearoa*. New Zeland: Massey University Fund for Innovation and Excellence in Teaching.
24. New Trinity Centre. *Keywording*. 2000. Pavilion Publishing.
25. Pelicon, Matej. 1999. Skupine za samozagovornišvo za osebe z motnjo v duševnem razvoju v Centru Dolfke Boštjančič. *Socialno delo* (3): 175–181. Ljubljana: VŠSD.
26. Petrovčič, Peter. 2009. Spolna zloraba ne preneha, če se je ne prijavi. *Mladina*, 17. december. Dostopno prek:
<http://www.mladina.si/49145/spolna-zloraba-ne-preneha-ce-se-je-ne-prijavi/> (25. februar 2012).
27. Pountney, Jackie. 2007. *Protecting people who have a learning disability from abuse*. Oxford: Heinemann.
28. Ratzka, Adolf. 2004. Osebna asistenca: delovna definicija. V: *Neodvisno življenje*, 5–6. Ljubljana: YHD – Društvo za teorijo in kulturo hendikepa.
29. Repič, Tanja. 2008. *Nemi kriki spolne zlorabe in novo upanje*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
30. Sinason, Valerie. 1986. Secondary Mental Handicap and its relationship to trauma. *Psychoanalytic Psychotherapy* (2): 131–154.
31. --- 1994. Treating Survivors of Satanist Abuse. *Invisible trauma*: 168. London, New York: Routledge.
32. --- 1996. Razkrivanje spolnega nasilja v psihoterapevtskem okolju. V: *Spolno nasilje: feministične raziskave za socialno delo*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo, Feministične raziskave za socialno delo.

33. Skaza, Štefana. 1993. *Odpravljanje nezaželenih oblik vedenja pri duševno manj razvitih osebah z metodo modifikacije vedenja: diplomsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
34. --- 2009a. *Primer L. L.: pozabljanje in spominjanje*. Ig: CUDV Draga.
35. --- 2009b. *Program usposabljanja za prenose moči na uporabnike s posebnimi potrebami: vloga in pomen ključnih oseb in skupin ključnih oseb*. Ig: CUDV Draga.
36. Strokovni svet CUDV Draga. 2011. *Smernice za pripravo ocene tveganja*. Ig: CUDV Draga.
37. Škerjanc, Jelka. 2006. *Individualno načrtovanje z udejanjanjem ciljev: pomen uporabniškega vpliva pri zagotavljanju socialnovarstvene storitve*. Ljubljana: Center RS za poklicno izobraževanje.
38. Zaviršek, Darja. 1996. Od nične ozaveščenosti do nične tolerance. V: *Spolno nasilje: feministične raziskave za socialno delo*, 1–7. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
39. --- 1997. Diskurzi o nasilju in pomoči. *Socialno delo* 36 (5–6): 329–345).
40. --- 2000. *Hendikep kot kulturna travma: historizacija podob, teles in vsakdanjih praks prizadetih ljudi*. Ljubljana: Založba /cf* (Založba Schwarz).
41. Zaviršek, Darja in Jelka Škerjanc. 1998. *Analiza položaja izključenih družbenih skupin v Sloveniji in predlogi za zmanjšanje njihove izključenosti v sistemu socialnega varstva*. Ljubljana: Institut za socialno varstvo.